

UDK 308.1+881.09(05)

ISSN 0350-6894

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1996
2

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

SRL	LETNIK 44	ŠT. 2	STR. 127-247	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1996
-----	-----------	----------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

Akademik prof. dr. Tine Logar – osemdesetletnik	127
RAZPRAVE	
Erika KRŽIŠNIK, Norma v frazeologiji in odstopi od nje v besedilih	133
Franc ZADRAVEC, Vlado Žabot, <i>Pastorala</i> – demitizacija v imenu ljubezni	155
Mihaela KOLETNIK, Kremberški govor	165
Igor SAKSIDA, Začetki slovenske mladinske dramatike (Od prvih besedil (1872) do J. Stritarja)	179
Primož JAKOPIN, Ali so rojstna imena krajša od drugih samostalnikov?	193
Miran HLADNIK, Slovenska diskusija o zgodovinski povesti in romanu	201
OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO	
Monika KALIN GOLOB, Kritična analiza praške teorije jezikovne kulture	223
Alenka LOGAR PLEŠKO, Anka SOLLNER PERDIH, Bibliografija Alaksandra Skaze (Ob šestdesetletnici)	229

CONTENTS

Academician Prof. Tine Logar's Eightieth Birthday	127
ARTICLES	
Erika KRŽIŠNIK, Phraseological Normativity and Deviations from it in Texts	133
Franc ZADRAVEC, Vlado Žabot, <i>Pastorala</i> – Demythization in the Name of Love	155
Mihaela KOLETNIK, The Kremberg Dialect	165
Igor SAKSIDA, The Beginnings of Slovene Youth Drama (From the Earliest Texts (1872) to Stritar)	179
Primož JAKOPIN, Are Given Names Shorter than Other Nouns?	193
Miran HLADNIK, The Slovene Discussion of the Historical Novel	201
REVIEWS – NOTES – REPORTS – MATERIALS	
Monika KALIN GOLOB, A Critical Analysis of Prague Theory of Linguistic Culture	223
Alenka LOGAR PLEŠKO, Anka SOLLNER PERDIH, Aleksander Skaza's Bibliography (On the Occasion of His Sixtieth Birthday)	229

Uredniški odbor–Editorial Board: France Bernik, Varja Cvetko Orešnik, Aleksandra Derganc, Miran Hladnik, Tomo Korošec, Janko Kos, Boris Paternu (**glavni urednik za literarné vede–Editor in Chief for Literary Sciences**), Aleksander Skaza, Jože Toporišič (**glavni urednik za jezikoslovje–Editor in Chief for Linguistics**), Franc Zadravec (**odgovorni urednik–Executive Editor**).

Tehnični urednik–Technical Editor: Vojko Gorjanc.

Časopisni svet–Advisory Council: Mirek Čejka (Brno), Zdzisław Darasz (Katowice), Gerhard Giesemann (Gießen), Franc Jakopin (Ljubljana), Rado L. Lenček (New York), Juraj Martinović (Sarajevo), Klaus Detlef-Olof (Celovec), Marija Pirjevec (Trst), Jože Pogačnik (Maribor), Erich Prunč (Gradec), Ađam E. Suprun (Minsk), Jože Šifer (**predsednik–President**).

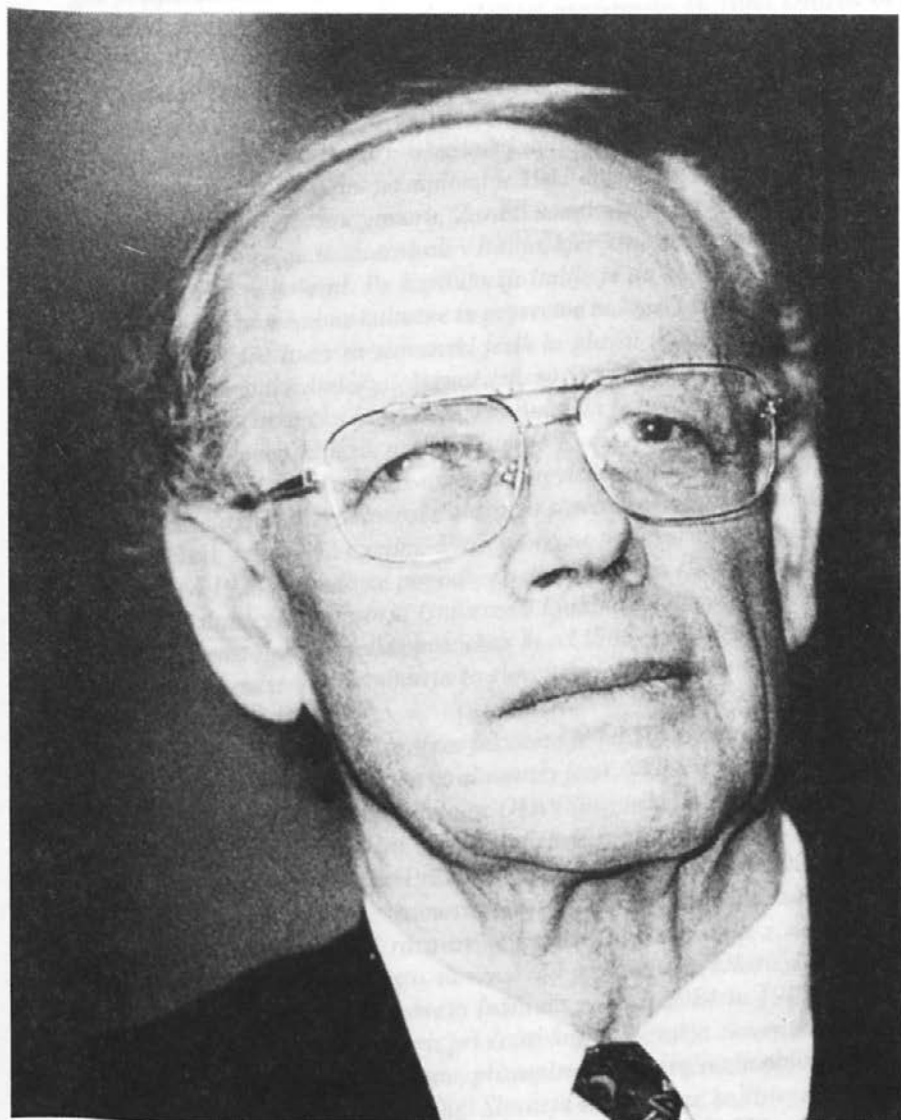
Naslov uredništva–Address: Slavistična revija, Aškerčeva 2/II, 1000 Ljubljana, Slovenija.

Žiroračun pri Slavističnem društvu Slovenije: 50100-678-45265 (za SR). Naročnina velja do odpovedi. Odpovedi le ob koncu leta. Cena letnika za posameznike 2200 SIT, za študente 1300 SIT, za inštitucije 2800 SIT, za knjigarne 4000 SIT (minus 25-odstotni rabat). – Price of yearly subscription for foreign countries 38 USA \$.

Natisnil–Printed by: PLANPRINT, d. o. o., Ljubljana. **Naklada–Circulation:** 1200 izvodov – 1200 copies.

ISSN 0350-6894

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (415-12/92, 24. 4. 1992) šteje Slavistična revija med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa.

Akademiku profesorju doktorju Tinetu Logarju ob osemdesetletnici

Zaslužni profesor za zgodovinsko slovnico in dialektologijo slovenskega jezika, izjemno ustvarjalni jezikoslovec akademik profesor doktor Tine Logar praznuje letos svojo osemdesetletnico. Številni članki v strokovnem tisku so že predstavili njegov prispevek k slovenski dialektologiji in jezikovni zgodovini, najbolj pregledno pa sta jubilaranta ob njegovi sedemdesetletnici predstavila Martina Orožen in Franc Jakopin. Ob sedemdesetletnici je izšla v Slavistični reviji njegova bibliografija.

Rodil se je 11. februarja 1916 v kmečki družini v Horjulu. Po končani klasični gimnaziji v Ljubljani se je vpisal na slavistični oddelek Filozofske fakultete v Ljubljani. Nanj so vplivali jezikoslovni učitelji Fran Ramovš, Rajko Nahtigal in Karel Oštir. Dobro leto dni po diplomi je 1941 doktoriral iz slovenske dialektologije z razpravo o horjulskem govoru. Zaradi sodelovanja z Osvobodilno fronto je bil aretiran, zaprti so ga in internirali v Italijo, kjer je nevarno zbolel, tako da še danes čuti posledice te bolezni. Po kapitulaciji Italije je do konca vojne in še dve leti po njej opravljal pomembne kulturne in prosvetne naloge. Leta 1947 ga je njegov mentor, upravnik Inštituta za slovenski jezik in glavni tajnik SAZU dr. Fran Ramovš ponovno pritegnil k dialektološkemu delu za Slovenski lingvistični atlas. Po prestani golgoti na Golem otoku in v bosenskih rudnikih je bil do leta 1958 redni sodelavec Inštituta za slovenski jezik na SAZU in po Ramovševi smrti je od leta 1952 samostojno opravljal raziskave za Slovenski lingvistični atlas. Leta 1958 je postal docent za dialektologijo in zgodovinsko slovnico slovenskega jezika na Filozofski fakulteti v Ljubljani, leta 1962 izredni, 1967 pa redni profesor za omenjena predmeta. Po upokojitvi 1978 je predaval pogodbeno do 1986. Leta 1984 je dobil priznanje z naslovom zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani. Ob svojem pedagoškem delu je bil tudi predstojnik Oddelka, prodekan in od 1968–1970 dekan Filozofske fakultete. Bil je prvi predsednik Seminarja za slovenski jezik, literaturo in kulturo za tuje slaviste.

Tudi po odhodu na Filozofsko fakulteto je bil Tine Logar zelo aktiven sodelavec dialektološke sekcije Inštituta za slovenski jezik. Vključil se je v priprave, v zbiranje gradiva in v organizacijsko delo za OLA (Slovanski lingvistični atlas) in leta 1988 so začeli izhajati fonetični zvezki: refleksi za jat, za nosni e, za nosni o, za zlogotvorni l in zlogotvorni r. Pri tem velikem in zahtevnem mednarodnem projektu je sodeloval več desetletij; samostojno je izdelal tri narečne karte in šest kart kot soavtor. Objavil je več razprav, v katerih nas seznanja z delom za Slovanski lingvistični atlas in o mestu slovenskega jezika v tem atlasu. Leta 1983 je postal predsednik Znanstvenega sveta Inštituta, v letih 1984 in 1985 je bil predsednik glavnega uredniškega odbora pri četrti knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika; kot strokovnjak za naglasna, pravopisna, pravorečna in oblikoslovna vprašanja je sodeloval tudi pri zadnji knjigi Slovarja slovenskega knjižnega jezika. Tine Logar je bil sourednik ter glavni in odgovorni urednik Slavistične revije, sourednik Ramovševega Zbranega dela I., Fonoloških opisov in I. fonetskega zvezka Slovanskega lingvističnega atlasa. Kot mednarodno uveljavljen jezikoslovec je kot vabljen predavatelj predstavljal slovensko dialektološko členjenost na različnih evropskih univerzah (Minsk, Moskva, Leipzig, Oslo, Rim, Padova, Trst, Budyšin, Celovec, Videm,

Amsterdam), z referati pa je nastopal tudi na mednarodnih slavističnih kongresih v Moskvi, Sofiji, Pragi, Zagrebu.

Slovenska akademija znanosti in umetnosti ga je leta 1972 za njegovo dolgoletno opravljanje znanstvenoraziskovalnega dela izvolila za dopisnega, leta 1981 pa za rednega člana.

Druga polovica dvajsetega stoletja je zaznamovana z jezikoslovnimi razpravami Tineta Logarja. Raziskoval, opisoval in razlagal je narečno izjemno razčlenjeni slovenski jezik predvsem na glasoslovni, oblikoslovni in prozodični ravni. V njegovem delu se je narečjeslovje preobrazilo na temelju strukturalnega jezikoslovja; tako je ugotavljal stalnice in spremenljivke v jezikoslovnem razvoju. S strukturalno metodo je skupaj z Jakobom Riglerjem dosegel raven mednarodne dialektološke fonološke vede, in sicer tako v sinhroni kot diahroni podobi. Zbiral je gradivo iz Ramovševe mreže za Slovenski lingvistični atlas. Slovenski prostor doma in v zamejstvu v Italiji, Avstriji in na Madžarskem je prehodil ali prekolesaril od Porabja do morja, od Zilje do Bele krajine in zajel nad dvesto krajevnih govorov. Za OLA, v katerem je 25 slovenskih govorov, je napravil fonološki zapis za naslednje točke: Solbico, Ošne, Sv. Križ, Šmartno v Brdih, Srednjo vas v Bohinju, Horjul, Dragatuš, Potoče, Knežo, Gornji Senik in izdelal tudi izhodiščni splošno-slovenski fonološki sistem.

Če pregledamo njegove razprave o posameznih narečnih točkah, ugotovimo, da obravnava 73 razprav govore primorske, 34 štajerske, 31 koroške, 24 rovtarske, 15 gorenjske, 8 panonske in 3 dolenske narečne skupine, posebej pa so analizirani govori Bele krajine v 9 razpravah.

Rezultati njegovih raziskovanj so bili objavljeni v publikacijah: **Slovenska narečja**, 1975; **Fonološki opisi govorov**, zajetih v OLA, 1981; **Karta slovenskih narečij** (z J. Riglerjem) 1983; **Slovenska narečja, MK**, 1993 s štirimi kasetami. S skupino avtorjev je posnel kaseto **Brižinski spomeniki**, na kateri je Logarjeva jezikovna podoba slovenščine v 10. stoletju.

Prvo dialektoloških razprav je objavljala v domačih in tujih strokovnih glasilih. V njih so zajete obsežne sinhrono in diahrono analize jezikovnih pojavov, nova odkritja, nove zakonitosti na področju vokalizma, naglasa in morfoloških oblik, ki spreminjajo narečno razmejenost in postavljajo nove meje med narečnimi skupinami.

V svojih dialektoloških razpravah se je pokazal kot jezikoslovec, ki jezikovne pojave razlaga iz znotrajjezikovnih razmerij in zunajjezikovnih okoliščin, kot so zemljepisne, zgodovinske, sociološke in upravno-politične razmere.

Več dialektoloških študij zajema narečja primorske in rovtarske narečne skupine. Z natančno analizo vokalizma teh govorov je dokazal, da sega notranjščina, ki je v začetnem razvoju spadala k dolenjščini, na severozahodu v Vipavsko dolino do Vrtovina, na zahodu se dotika kraščine severno od Dutovelj. Ugotovil je tudi, da se istrski govori začenjajo na črti Trst – Slavnik – Rakitovec in da brkinskega narečja ni. Njegovo zanimanje je pritegnila govornica sloveniziranih Nemcev (Nemški Rut ob Bači) s Tirolskega, zlasti pojav slekanja. Dokazal je, da gre

v Kanalski dolini, Reziji in v Ratečah na Gorenjskem za koroško ziljsko narečno osnovo. Številne so tudi raziskave slovenskih koroških narečij.

V razpravah o gorenjščini s sekundarnim enoglasniškim sestavom je dokazal, da so v govorih Dovja in Mojstrane ostanki dolenjščine kolonistov iz vzhodne Dolenjske, ki so jih tod naseljevali brižinski škofje, v Tuhinjski dolini in Črnem grabnu so ohranjeni ostanki prvotne štajerske podlage, gorenjščina pa je tudi vplivala na vokalno osnovo zahodnih štajerskih govor in obirskega narečja.

Štajerski narečni skupini je posvečenih veliko razprav. Ramovšev narečni zemljevid spreminja razprava *Dialektična podoba Pohorja*. Pohorje namreč narečno ni enotno; zahodno od Smolnika pri Rušah se govori koroško severnopohorsko-remšniško narečje, vzhodno od Ruš in na vsem južnem Pohorju do Mislinje se govori severnoštajersko narečje, v srednji Mislinjski dolini pa se prekrivata koroščina in štajersčina.

Nekaj razprav je posvečenih tudi narečjem v panonski narečni skupini.

Tine Logar je razjasnil narečno podobo Bele krajine; ugotovil je, da so tukaj tri neostro ločene enote.

Raziskoval je tudi pisane vire, tako jezik Trubarjeve Cerkovne ordninge, Starogorski slovenski rokopis in drugo. Razprave Tineta Logarja kažejo obvladovanje živih razvojnih procesov in poznavanje silne razčlenjenosti slovenskih fonoloških pojavov v primerjavi z drugimi slovanskimi jeziki. Tine Logar je s sodelovanjem Franca Jakopina in Janeza Zora pripravil fonetični prepis Brižinskih spomenikov, prav tako je sodeloval pri prevodu le-teh v sodobno slovenščino. Pri fonetičnem prepisu so avtorji upoštevali vse dosedanje prepise in sprejeli temeljna načela za prepis: da so Brižinski spomeniki pisani v slovenskem jeziku, kakršen se je na koncu 10. in začetku 11. stoletja govoril na s Slovenci poseljenem ozemlju na Zgornjem Koroškem v današnji Avstriji; fonetična transkripcija besedil je v osnovi Ramovševa, le da nova po mednarodni transkripciji podaja tudi fonetično vrednost – kvaliteto samoglasnikov, naglasno mesto v besedah, tonematiko naglašanih in kolidnost naglašanih ter prednaglasnih samoglasnikov. Po tem fonetičnem prepisu je Tine Logar prebral besedilo s tonemskih naglasom za zvočni zapis na kaseti. To izjemno zahtevno delo je napravljeno po temeljitem študiju jezikovnih zakonitosti, kvalitativnega, kvantitativnega, prozodijskega in tonemskega razvoja slovenskega jezikovnega sistema.

Tine Logar je bil učinkovit pedagog. V tridesetih letih svojega pedagoškega dela je bil mentor pri več kot 340 diplomskih in seminarskih nalogah iz dialektologije; torej več kot deset nalog na leto. Vse gradivo je s študenti preveril, jih usmerjal in jim pomagal pri razlagah diahronnega samoglasniškega sistema. Več slovenističnih diplomantov je navdušil za dialektološko delo. V okviru podiplomskega študija je vzgojil sedem magistrstov in štiri doktorje znanosti.

Naj končam osebno. Leta 1958 mi je današnji jubilar začel predavati slovensko dialektologijo. Prijazen nastop, urejeno, nazorno predavanje; iz ure v uro nova spoznanja; z nami je raslo vedenje o slovenski narečni členjenosti, o bogastvu oblik, bogastvu izrazov. Navdušil me je: Logar učitelj s pravim pedagoškim žarom in

Logar odličen raziskovalec. Svoje življenje sem posvetila pedagoškemu poklicu, raziskovanje z njegovim mentorstvom govorom svoje – koroške Dravske doline pa tudi štajerskim in panonskim narečjem. Ostal mi je vzor učitelja, znanstvenika in človeka – z veliko začetnico.

Občudujemo profesorjevo izvirno, obsežno in bogato raziskovalno delo. Številne razprave o glasovju in oblikah v slovenskih govorih, narečjih in narečnih skupinah nam odkrivajo in razlagajo diahroni jezikovni razvoj ter tako utemeljujejo današnjo podobo slovenskega jezika. Obljubljamo, da bomo njegovo delo nadaljevali vsi, kolikor nas je slovenskih dialektologov in jezikovnih zgodovinarjev. Želimo mu še veliko zdravih let.

Zinka Zorko

NORMA V FRAZELOGIJI IN Odstopi od nje v besedilih

Pri določanju normativne podobe frazemov in virih za njihovo normiranje so določene težave. Stalnost oblike in pomena, ki velja za eno temeljnih lastnosti frazeoloških enot, je v rabi pogosto kršena. Odstopi od norme so razvrščeni glede na to, ali so ali niso napaka. Vzroki za napačno rabo frazemov in posledice take rabe so različni.

There are certain problems with normativization of phrasemes as well as with sources of normativization. Invariability of form and meaning, which is one of the basic features of phraseological units, is often broken in usage. Deviations from the norm are grouped depending on whether or not they constitute a mistake. There are various reasons for the incorrect usage of phrasemes as well as various consequences of such usage.

I V frazeološki teoriji velja **stalnost** za eno od temeljnih lastnosti frazeološke enote. Zelo previdno se ugotavljajo dopustne ali nedopustne oblikoslovne, skladenjske in sestavinske spremembe. Nekateri frazeologi pretvorbene »defekte«, to je večjo ali manjšo omejenost dopustnih pretvorb, definirajo celo kot osnovno lastnost frazeoloških enot, čeprav je to pravzaprav le en del zahtevane stalnosti. Na drugi strani pa pregled frazeološkega gradiva v besedilih kaže zelo ohlapno upoštevanje stalnosti. Ta razkorak zahteva temeljni premislek o normi in normativnem v frazeologiji.

Normativnost¹ v frazeologiji obstaja enako kot pri vseh drugih jezikovnih enotah, vendar je težje določljiva (Molotkov 1977: 184),² kajti popolna stalnost je lastnost le redkih frazemov. Redka je celo pri tistih frazemih, ki zaradi svoje skladenjske vloge ne potrebujejo niti oblikoslovnih prilagoditev v rabi (taki so npr. prislovni frazemi). Normativno določanje zahteva opredelitev **izhodiščne (invariantne) oblike**, ki jo tvorijo zaporedje in vrsta sestavin, minimalno število sestavin in razmerja med njimi (Čermák 1985: 184), ter opredelitev **oblik rabe (frazeoloških oblik** – Toporišič 1973/74: 273), kamor poleg oblikoslovnih prilagoditev (»ki jih

¹ O normi in normativnosti prim. v slov.: Toporišič 1984 (v poglavju o sporočanju, 599; v poglavju Sodobna vprašanja slovenskega knjižnega jezika: Norma in predpisi, 709, norma po jezikovnih ravninah – Besedje in besedotvorje, 715, Normativni priročniki, 715–717), Dular 1986, Toporišič 1992 (gesla *norma*, *normativnost*, *predpis*); Vidovič Muha 1995 (predvsem uvodni del, 153–156).

² »'Normativnoe' po otnošenju k frazeologičeskoj edinici značit to že samoe, što i dlja drugih edinic jazyka, raznica liš' v tom, što opredelit' normativnoe upotrebljenje frazeologičeskoj edinic y otličie ot nenormativnogo značitel'no trudnee, čem, napriimer, normativnoe upotrebljenje slova. Ob'jasnjaetsja eto prežde vsego složnost'ju frazeologičeskoj edinic y kak takovoj: svoeobraziem ee formy i značenija, prjamoj zavisimost'ju različnyh form upotreblenija ot variantnosti i fakultativnosti komponentov, ot variantnosti struktury.« – »'Normativno' pomeni pri frazeološki enoti isto kot pri drugih jezikovnih enotah, razlika je le v tem, da je določiti normativno rabo frazeološke enote in jo oddeliti od nenormativne bistveno težje, kot npr. določiti normativno rabo besede. To je mogoče razložiti predvsem z zapletenostjo frazeološke enote: s svojevrstnostjo njene oblike in pomena, z neposredno odvisnostjo različnih oblik rabe od variantnosti in fakultativnosti sestavin, od variantnosti zgradbe.«

imajo npr. samostalniški frazemi /npr. *bela kava – bele kave – beli kavi .../* ali pridevniški /*hud ko hren – hudega ko hren – hudemu ko hren .../* ali tudi glagolski /*biti strah in trepet – je strah in trepet – bo strah in trepet – bi bil strah in trepet .../*« /Toporišič 1973/74: 273/274/) gotovo sodijo tudi dopustne rabe pretvorb (ker je npr. posamostaljenje frazema *otresati jezik v otresanje jezika* dopustna pretvorba enega samega frazema, je s frazeološkega vidika nepravilno, da se v SSKJ obe obliki kot izhodiščni navajata v frazeološkem gnezdu dveh gesel, prva pod *otresati*, druga pod *otresanje*). Od izhodiščne oblike je treba oddeliti normirane obstoječe **frazeološke variante** (npr. *mlatiti/otepati prazno slamo, imeti na jeziku/na koncu jezika, kovati (koga) v zvezde/v nebo/v tretje/sedmo nebo/v deveta nebesa*), ki so lahko enakovredne ali stilno (zvrstno ali kako drugače) zaznamovane (npr. *držati jezik/gobec/kljun*). Od variant kot normiranih različic izhodiščne oblike je treba ločiti različne **modificirane besedilne rabe** (neprenovitvene in prenovitvene).³

Za določitev normirane ustaljenosti je treba torej ločevati med variantami, ki so ustaljene, in modificirano rabo, ki je neustaljena. Prenovitve kot modifikacijo je mogoče izločiti na podlagi njihove vloge v besedilu (gl. 2.2). Težje pa je v mnogih primerih določiti mejo med variantami in neprenovitvenimi modifikacijami, ki so z vidika normirane stalnosti napake. Ta meja je pri frazemih, ki so nevezani po modelu in brez variant, jasna. Če npr. v *vreči puško v koruzo* sestavino *puška* zamenjamo s *pištola/orožje* (**vreči pištola/orožje v koruzo*), je to napaka. Drugače je pri frazemih, katerih ena sestavina ima verigo variant, ki so v medsebojnem pomenškem razmerju. Tako je npr. pri *požreti/snesti/pojesti besedo* možnost za razširitev še na *pogoltniti besedo* veliko večja kot v prejšnjem primeru. Najtežje je določljiva meja v primeru t. i. frazeoloških nizov (serij), kjer ena sestavina nastopa v slovarskem pomenu in je pomenotvorna, torej ne gre preprosto za variante. Primer: v SSKJ so navedeni *stresati jezo, nejevoljo, sitnost (na koga/nad kom)* 'zaradi jeze, nejevolje, sitnosti zelo neprijazno govoriti, ravnati (s kom)', ne pa tudi *stresati slabo voljo, zoprnost (...)*, čeprav so tudi ti primeri v rabi nezaznamovani. Gre za vzorec *stresati + sestavina s pomenom 'negativno člov. čustvo, usmerjeno na drugega/drugo'*, zato ni opaziti razširitve tudi na **stresati žalost, obup ...* Toda, ali je ta vzorec res popolnoma odprt? Lahko ga sicer širimo dalje: *stresati sovraštvo (...)* (*na koga/nad kom*), vprašanje je le, kje postaviti mejo med še varianto in že modifikacijo. Zlasti v primerih frazeoloških nizov je torej meja normirane ustaljenosti zelo ohlapna in določitev napake/nepravilnosti težka.

O normativnem v frazeologiji torej moramo govoriti v povezavi s stalnostjo, ustaljenostjo in v povezavi s pravilnostjo oz. nepravilnostjo. Pri tem je stalnost izhodišče (vzrok) in pravilnost/nepravilnost posledica. Norma je pogojena s stalnostjo, ki se oblikuje na podlagi sočasne rabe in zgodovinskega (slovarskega in besedilnega) izročila.

³ Terminologija v frazeološki literaturi je pri zadnjem dokaj nenatančna in nestalna. Prenovitve (v smislu Kržišnik Kolšek, npr. 1987) imenuje npr. Burger (v Burger, Buhofer, Sialm 1982: 68–104) modifikacije, Fleischer (1982: 210) pa variirani frazeologizmi ali frazeološke variacije («varierte Phraseologismen», «phraseologische Variationen»).

1.1 Zgodovinski vidik

Zgodovinsko gledano je normirana stalnost frazeoloških enot posledica knjižno-jezikovnega predpisa. To posebej velja za knjižno frazeologijo oz. za tisti del frazeologije, ki se pojavlja v besedilih knjižnih jezikovnih zvrsti. Za slovenščino lahko predpostavljamo relativno ustaljenost velikega dela frazeoloških enot nekako do konca 19. st., ko ta ustaljenost dobi svoje potrdilo v Pleteršnikovem slovarju (1894, 1895). Naslednja stopnja je podana v Glonarjevem slovarju (1936), zadnja v SSKJ (1970–1991).

Posebej za frazeologijo naj bi bil merilo ustaljenosti edini slovenski frazeološki slovar, tj. Frazeološki slovar v petih jezikih J. Pavlice (1960). Žal ta slovar to ni. Ugotovljeno je že bilo, da pravzaprav ne izpolnjuje osnovnih zahtev slovarja in še posebej ne zahtev frazeološkega slovarja (Suhadolnik 1960/61, Kržišnik Kolšek 1988: 22, 23). Na tem mestu je treba dodati, da je Pavličev slovar skromen tudi po obsegu, saj na 686 straneh formata A5 prinaša frazeološko gradivo petih jezikov (kot pove naslov, v bistvu deloma upošteva kot šestega še latinščino; podnaslov Rječnik slovenačkih, hrvatskosrpskih, latinskih, njemačkih, francuskih i engleskih fraza). Poleg tega pojmuje frazeologijo v »najširšem« smislu in upošteva poleg pravih frazemov tudi nepravne (kvazifrazeme). Torej nikakor ne more biti in tudi ni izčrpen v smislu navajanja in vrednotenja frazeoloških variant.

Vlogo normiranja tudi frazeologije, ne toliko v smislu ustaljenosti kot v smislu (knjižnojezikovne) pravilnosti, so imeli v slovenščini slovarski deli pravopisov. Leti so s frazeologijo do SP 50 zelo skopi, tako da o normativni vlogi slovenskega pravopisa v frazeologiji lahko govorimo šele ob SP 50 in 62. Da je SP 50 takšno vlogo imel, kaže poseben kvalifikator v Frazeološkem slovarju Pavlice: »+ ni v skladu s SP iz leta 1950«.

Kot primer zgodovinskega oblikovanja norme navajam variantni frazem *seči/skočiti/vskočiti/pasti v besedo (komu)*; ker za problem ni relevantno, puščam ob strani nedovršniško vzporednico.

Stanje v slovarjih in pravopisih je naslednje: 1894 – Pleteršnik: *seči/skočiti v besedo*; 1899 – Levčev pravopis: ne navaja; 1920 – SP: ne navaja; 1935 – SP: ne navaja;⁴ 1936 – Glonar: *seči/skočiti v besedo*; 1950 – SP: *seči/pasti v besedo* (tudi *pasti* brez kakršnegakoli kvalifikatorja!); 1962 – SP: *seči/skočiti/vskočiti v besedo*, varianta *pasti v besedo* je označena s krožcem (»zveza za knjižno rabo ni dovoljena«); 1962 – Pavlica: *seči/skočiti v besedo*; SSKJ: *seči/skočiti/vskočiti v besedo*, varianta *pasti v besedo* ima kvalifikator *pog.*

Kakor kaže pregled, tvori stalno jedro varianti *seči/skočiti v besedo*; *vskočiti v besedo* je, sodeč po slovarjih, novejša varianta, *pasti v besedo* pa neknjižna (razen v SP 50). »Neustreznost« variante je razvidna na dva načina: tako, da v slovarju preprosto ni upoštevana, ali tako, da je kvalificirana kot neustrezna. Iz tega sledi, da za zgodovinsko razsojanje o ustaljenosti kake sestavine v variantnem frazemu slovarji

⁴ Navedena je le zveza *odločitev je padla* z napotilom, da je slovensko (torej »pravilno«) *odločilo se je, odločeno je bilo*.

niso zadostni. Dejstvo, da kaka varianta ni upoštevana, ne pomeni nujno, da ni obstajala, ampak (lahko) pomeni tudi, da je bila vrednotena kot neknjižna in zato izpuščena. V obravnavanem primeru je to varianta, ki je enaka prevodnemu ustrezniku iz nemščine (*jmdm. ins Wort fallen*). Primer ni osamljen, s sestavino *pasti* so taki še: *pasti v oči* (poleg nezaznamovanih *biti//bosti/zbosti v oči*), *pasti okoli vratu*, dalje pa tudi stalne besedne zveze niza *odločitev, predlog, očitek pade* in niza *pasti v zamero, nemilost, nezavest*.

Zlasti zadnji niz priča o tem, kakšen vpliv ima normativno vrednotenje (v smislu pravilnosti). SP 62 deloma zvez sploh ne navaja, tiste, ki jih, pa vrednoti kot nepravilne (označene s krožcem). SSKJ ima pod *pasti* v 12. pomenu, »nav. ekspr., z oslabljenim pomenom, v zvezi z v izraža nastop stanja, kot ga nakazuje določilo«, vse zveze brez socialnozvrstnega kvalifikatorja (*pasti v duševno krizo, v apatijo, v obup, v dvome, v nesrečo*), le zveza *pasti v nezavest* ohranja kvalifikator *pog.*, čeprav strukturno-pomensko v ničemer ne odstopa od vzorca in tudi sestavina *nezavest* kot slovarska enota nima tovrstnega kvalifikatorja. Poleg tega je vzorec že navajan v slovarjih: Pleteršnik *pasti v omedlevico, v sramoto* brez kake oznake, Glonar poleg *pasti v omedlevico, v greh, v zmoto, v nemilost, v nesrečo* tudi *pasti v globoko nezavest* brez križca, ki bi prepovedoval rabo. Le Pavlica ima (po SP 50) *pasti v nezavest* označeno s križcem.

1.2 Sočasni vidik

Za ugotavljanje »pravilnosti« kake frazeološke tvorbe imamo na voljo tri vrste pomagal (Burger 1987: 71): splošne in specializirane frazeološke slovarje, besedilno gradivo, metajezikovno presojo informantov, ki so rojeni govorcei.

1.2.1 Presoja rojenih govorcev

Podatkov, dobljenih s preverjanjem rojenih govorcev, skorajda ni na razpolago. To ne velja le za slovensko frazeologijo. Isto ugotavlja Burger (1987: 71) za nemško jezikovno področje. Največ se ta metoda pridobivanja podatkov uporablja za interpretacijo frazemov s psiholingvističnega vidika in z vidika učenja frazeologije pri jezikovnem pouku (npr. Burger, Buhofer, Sialm 1982, 168–223 in 224–273; D'určo 1990) ter pri obravnavanju frazeologije znotraj pragmatičnega pristopa (Coulmas 1981). Pri nas je bil način neposrednega pridobivanja podatkov od rojenih govorcev doslej uporabljen le enkrat, in sicer v zvezi z vključevanjem frazeologije v jezikovni pouk v šoli. Predstavljen je v Kržišnik Kolšek 1989/90.

Da lahko ta način preverjanja celo pri tako količinsko omejenem frazeološkem gradivu, kakor ga je zajela navedena raziskava, pomaga pri razmejevanju med frazeološkimi variantami in neprenovitvenimi modifikacijami oz. pri ugotavljanju stilne zaznamovanosti kake variante, naj pokažem ob primeru, ki se je izkazal kot značilen. Frazem *ločiti zrnje od plev* se tudi v pisnih besedilih pojavlja z varianto *ločiti zrnje od plevela*. Jezikovni in zunajjezikovni razlogi za zamenjavo *plev* s *plevela* so navedeni in razloženi v Kržišnik Kolšek 1989/90: 138: a) nepoznavanje referenčne predmetnosti – *plev*, b) izrazna podobnost, c) skupne konotativne

pomenske sestavine 'nekaj nevrednega'.⁵ 60 odstotkov od 123 anketiranih srednješolcev je v 1. nalogi zvezo *ločiti zrnje* dopolnilo s *plevel*, v zadnji (6.) nalogi pa so (v enakem odstotku) že v celoti izpisan frazem *ločiti zrnje od plev* »popravili« v *ločiti zrnje od plevela*. Nasprotno je kasnejša (ustna) anketa med učitelji (okrog 200) pokazala, da imajo učitelji tako obliko za napako.

Kako pojasniti to nasprotje? Da bi srednješolci (trije razredi četrtošolcev in en razred prvošolcev) ne bili kompetentni govorci, ni mogoče trditi. Raziskave potrjujejo, da otroci že proti koncu osnovne šole razumejo in vsaj pasivno poznajo frazeme, ki so splošno rabljeni tudi v govorjenem jeziku (Burger, Buhofler, Sialm 1982: 259/260). Frazem *ločiti zrnje od plev* je eden takih, poleg tega je v 6. nalogi, kjer je bil frazem izpisan v celoti, dejansko šlo za pasivno prepoznavanje. Kot obremenjeni v svoji presoji so se pokazali učitelji, in sicer obremenjeni z vlogo nosilcev knjižnojezikovne norme (anketa je bila izpeljana na seminarjih za osnovnošolske učitelje – razrednega pouka in slovenščine na predmetni stopnji – ob obravnavanju frazeologije). Varianta *ločiti zrnje od plevela* je namreč kodificirana tudi v SSKJ. Se pravi, da je modifikacija prehodila pot od nenormativne napake, se kot taka z rabo ustalila in bila na podlagi rabe sprejeta v slovar kot normativna varianta.

Ob njeni uvrstitvi v slovar pa se začne drugi del problema. Varianta je v SSKJ kvalificirana kot knjižna (kvalifikator *knjiž.*), kar pomeni, da je vrednotena kot »/b/eseda, pomen ali zveza, ki se rabi zlasti v leposlovnem ali znanstvenem jeziku. V pogovornem jeziku zveni nenavadno /.../« (Uvod, XX, odstavek 132; podčrt. E. K.). Tega pa ne potrjujejo niti odgovori srednješolcev niti presoja učiteljev. Potrjujejo ravno nasprotno: da je varianta pogovorna.

Že ta kratki prikaz dokazuje, da je metoda neposrednega preverjanja z rojenimi govorci lahko zelo relevantna. Pomembna je tako za raziskovanje frazeologije danega jezika kakor tudi za odkrivanje poti, po katerih je mogoče spodbujati spoznavanje tega dela jezikovnega opisa v šoli. Mnogi odstopi od norme tudi v pisnih besedilih so namreč odraz nepoznavanja frazeologije.

1.2.2 Slovarski vir

Edini slovarski vir stalnosti, pravilnosti in normativnosti frazeologije v sodobnem slovenskem jeziku je Slovar slovenskega knjižnega jezika (I–V). O njegovem prispevku, ki je nedvomno velik, v njem je zbrano pač največ frazeološkega gradiva, in o pomanjkljivosti pri obravnavi frazeologije je bilo v slovenskem jezikoslovnem prostoru že razpravljano (Petermann 1988, Kržišnik 1987/88, Kržišnik Kolšek 1988: 23–42). Za problem normiranja, ki ga tak slovar zmore vzpostavljati, sta pomembni dve ugotovitvi, ki jih je iz zgoraj prikazanega (*seči /.../ v besedo, ločiti zrnje od plev*) mogoče izpeljati:

⁵ To bi lahko bil eden od namigov za razmislek o tem, ali so morda besede kot frazeološke sestavine v celovitem pomenu frazemov v večji meri udeležene s konotativnim delom svojega pomena kakor z denotativnim. Kaj več bi o tem povedala natančnejša analiza variantnih frazeoloških sestavin.

– SSKJ (po eni strani) upošteva knjižnojezikovno tradicijo, tj. normiranje, kot ga je pred njim vzpostavil slovenski pravopis, zlasti SP 62 (prim. zgled *pasti v nezavest*);

– (po drugi strani) sprejema tudi publicistična besedila kot knjižnojezikovno določevalna (*ločiti zrnje od plevela s kvalifikatorjem knjiž.*).

To pa sta hkrati dve nasprotujoči si normativni težnji v drugi polovici 20. stoletja, katerih prepletanje nikakor ni samo posebnost slovenskega jezikovnega in jezikoslovnega prostora (gl. dalje 1.2.3). Posledica tega je, da nekatere frazeološke zveze ohranjajo (tradicionalno) zaznamovanost »nepravilnosti« in neknjižnosti (na neki način tudi »neslovenskosti«, čeprav te vrste kvalifikatorja SSKJ ne pozna, ga lahko izpeljemo iz SP 50), da pa druge – v publicističnih besedilih pojavljajoče se – modificirane frazeološke zveze najdejavajo prostor v frazeološkem gnezdu. Npr. (SSKJ) *povedati resnico skozi rožice* 'v omiljeni obliki', kar je križanje (kontaminacija) frazemov *govoriti, kakor bi rožice sadil* 'vzneseno, lepo; priliznjeno, sladko' oz. izpeljanega metaforičnega frazema *rožice saditi* 'govoriti vzneseno, lepo ali priliznjeno, sladko' in (po SSKJ) *gledati kaj v rožnati luči, skozi rožnata očala* 'lepše, kot je v resnici' (gl. tudi navedeni prikaz frazeologije v SSKJ v Kržišnik 1987/88: 146/147, primeri *prevračati politične kozolce, ravnati (s kom) kakor z jajem, šteti kosti*).

Poleg tega je pri vseh slovarjih (ne le slovenskih in ne le v zvezi s frazeologijo) treba upoštevati še dejstvo, da v hipu, ko nastanejo, nujno odsevajo neko preteklo jezikovno stanje.

1.2.3 Besedilno gradivo

Problem sodobnega določanja (normiranja) stalnosti in pravilnosti frazemov na podlagi rabe v besedilih je odgovor na vprašanje: katera besedila so normotvorna? Odgovor nanj je v smislu modernega (neprepovedujočega in nezapovedujočega) jezikoslovja na videz preprost: tista, ki imajo na jezikovno obnašanje največji vpliv. V tem smislu moramo za drugo polovico 20. stoletja ugotoviti:

1. velik prodor pisnih publicističnih besedil, ne samo po količini besedil, temveč tudi po obsegu sprejemnikov (bralcev);
2. velik prodor govornega jezika, njegov vpliv je povezan z razvojem avdiovizualnih sredstev množičnega obveščanja (radia in televizije).

Posledica tega je premik v izboru besedil, ki omogočajo in predstavljajo oblikovanje norme. Pred tem so bila normotvorna predvsem (skoraj izključno) umetnostna besedila.⁶ In če lahko npr. že pri Cankarju govorimo o izrabljanju sredstev govornega jezika (Pogorelec 1976: 31), potem v tem primeru vendar še vedno govorimo o tem kot stilnem postopku (opaznost, posebnost). V sodobnih umetnostnih besedilih to deloma še vedno velja (npr. pri Jesihu,⁷ Gradišniku⁸), deloma že lahko

⁶ Proti temu, da umetnostna besedila še vedno ostajajo edino merilo jezikovnega učenja, npr. v šolskih jezikovnih učbenikih, nastopa tudi slovensko jezikoslovje. Prim. Križaj Ortar 1992/93: 306: »V učbeniškem gradivu so zajeta predvsem umetnostna besedila (kot da se v življenju srečujemo le z njimi, ne pa tudi z drugimi, npr. s praktičnosporazumevalnimi, strokovnimi in publicističnimi); /.../«

govorimo o načinu, ki ni več stilizacija (npr. proza M. Kleča). Za oblikovanje norme v frazeologiji je bolj kot to pomembno dejstvo, da umetnostna besedila nanjo nimajo tolikšnega vpliva, ker vplivajo na premajhen krog govorcev danega jezika. Zato pa imajo tem večji vpliv časopisi, radio in televizija. Za ta sredstva kot prinašalce besedil je z vidika frazeologije treba ugotoviti, da normo zelo rahljajo (le z rahlimi odmiki ali velikimi napakami – gl. dalje zglede), in sicer zaradi naglice pri tvorbi besedil in/ali zaradi nepoznavanja (oz. le približnega poznavanja) že dane norme.

Normotvorna vloga zlasti zlasti pisnih⁹ publicističnih besedil je za frazeologijo problematična še iz enega razloga. V njih ima modificirana oblika frazemov zelo pogosto funkcijo prenovitve (Korošec 1978, Burger 1987: 72). Taka raba seveda z normativno obliko frazema nima nič skupnega (in vendar prim. omenjeno vključevanje takih oblik v SSKJ).

2 Odstopi od normirane/-ih podob/e frazema torej niso vedno kršitev norme. Nenormativna raba frazema je lahko tudi posledica zgodovinsko pogojene spremembe ali frazeološke prenovitve.

2.1 Zgodovinsko pogojene spremembe

V časovno bolj oddaljenih besedilih je treba upoštevati možnost drugačne norme.¹⁰ Deloma je ta kodificirana v slovarjih. Primer: v frazemu *biti v škripcih* je z vidika sodobnega knjižnega jezika samostalniška sestavina omejena v številu (obvezna množina), medtem ko Pleteršnikov slovar poleg te navaja tudi varianto *biti v škripcu*. Nasprotno so v Pleteršniku navedene variante *pustiti pri/na miru/z mirom*, ne pa tudi *pustiti v miru*, ki jo je mogoče pogosto najti v besedilih druge polovice 19. stol.¹¹ To pomeni, da je bila ta raba napačna z vidika knjižne norme, hkrati pa, da je v slovenščini tistega časa obstajala. Taka normiranost je najbrž posledica dejstva, da je varianta *pustiti v miru* edina popolnoma enaka nemškemu frazemu *in Ruhe lassen*. Iz podobnih pobud je bila morda kot normativna »zapovedovana« tudi oblika frazema *noč in dan*, čeprav v besedilih nekoč in tudi še danes¹² zasledimo zaporedje *dan in noč*. Prvo normativno opozorilo na to je mogoče najti že v Gutsmanovi slovnici (1777: 113), kjer je pod naslovom *Fügung der Vorwörter mit den Nenn- und Fürwörtern* naveden zgled: *Bei Tage und Nacht soll Gott gelobt*

⁷ Opazno npr. zlasti v pesniški zbirki *Soneti* (1990).

⁸ Predvsem v romanu *Nekdo drug* (1990), v katerem sta zajeti knjižna in neknjižna jezikovna zvrst.

⁹ Govorne zvrsti publicističnega jezika imajo vpliv na rabo, nimajo pa vpliva (ali imajo vsaj bistveno manjšega) na kodifikacijo, ki se opira (predvsem ali samo?) na izpise iz pisnih besedil (tako je nastajal SSKJ, verjetno tako nastajata tudi slovarski del novega pravopisa).

¹⁰ O zgodovinsko pogojenih spremembah v frazeologiji prim. tudi Kržišnik Kolšek 1988: 127–135, Kržišnik 1994a: 63–66.

¹¹ Tako v Tavčarju, Kersniku in Cankarju. Kersnik npr. v zbirki črtic *Kmetške slike* rabi sploh samo to varianto.

¹² Danes je zaporedje *dan in noč* pogosto vplivano od angleščine, zato ga je mogoče pogosto brati v podnapisih k filmom.

werden, nuzh nu den ima Bug hvalen biti; nicht aber (!) den nu nuzh. Nato je zaporedje *noč in dan* v vseh slovarjih, le Frazeološki slovar Pavlice ima napačno *dan in noč*.

Zgodovinsko je pogojena raba frazema (*svoj*) *živ(i) dan* nerazlikovalno v zanikanih in nezanikanih povedih, medtem ko je v sodobnem jeziku omejen izključno na rabo v zanikanih povedih. To potrjujejo tako besedila¹³ kot Pleteršnikov slovar, kjer se (*vse*) *svoje žive dni* in (*ves*) *svoj živ dan* navajata kot varianti. Prim. geslo *dan: to bom pomnil vse svoje žive dni, tudi ves svoj živ dan*; zgleđa pod geslom *živ* pa že nakazujeta neko razliko v rabi: *vse svoje žive dni* proti *nisem ga videl svoj živ dan*.

Tudi oblikoslovna sprememba v samostalniški sestavini frazema *vezati otrobe*, kjer so *otrobi* m. sp., Prešeren pa jih navaja v ž. sp. *ak' rovtarske vezáti znaš otróbi* (Nova pisarija), je zgodovinsko pogojena. Pleteršnik navaja za *otrobe* m. in ž. sp.

Raba frazema oz. frazemske variante, ki je bil/a del frazeološkega sestava v preteklosti, danes pa to ni, je v sodobnem besedilu upravičena, če vnaša v besedilo jezikovnozgodovinski odtenek (npr. za označevanje govora nekega literarnega lika ipd.).¹⁴ V nasprotnem primeru je tudi to napaka. Prim. rabo v sodobnem časopisnem besedilu: *Giapovi simpatizerji kajpak trdijo, da gre za spletko sedanjega vodstva, s katerim si Giap nikakor ni v komolce*.¹⁵ Frazem *biti si v komolce (s kom)* 'zelo dobro se razumeti, ujemati' navaja Pleteršnik, v SSKJ ima kvalifikator *star*. Vprašanje je, koliko bralcev je besedilo razumelo.¹⁶ Prav tako je ostal brez ustrezne asociacije v glavi sodobnega Slovenca slogan¹⁷ *Mestne hranilnice ljubljanske Denar ima kratek rep*, ki se navezuje na besedilo »Desetere hranilnične zapovedi« (izdala jih je hranilnica ob ustanovitvi l. 1889), in sicer na šesto: *Ne živi razkošno in ne zapravljaj. Denar ima kratek rep*. V Pleteršniku je mogoče najti *to ima velik rep* = 'das hat viele Folgen'. Morda je bil frazem v »zapovedi« rabljen prenovljeno ali pa je zares obstajal protipomenski frazem, katerega pomen bi iz besedila in Pleteršnika rekonstruirali kot 'ne imeti velikih posledic, trajati kratek čas'. Zagotovo pa tega ni mogoče vedeti.

2.2 Odstop od norme, ki ni njena kršitev, so dalje **frazeološke prenovitve** (pogodbeje prim. v Kržišnik 1987, Kržišnik Kolšek 1988, Kržišnik 1990). To so inovativne spremembe oblike in/ali pomena frazema, izpeljane v besedilu in v njem

¹³Npr. Cankar v ZD 22, 248: *In če Bog da, jih boste nosili svoj živ dan*. Danes bi bilo: *Nosili jih boste vse (svoje) žive dni*.

¹⁴Kako pomembna je časovna razsežnost, ne le v smislu časovne zvrstnosti frazema, ampak tudi njegovega nastanka, kolikor je sestavinska zgradba vezana na določeno civilizacijsko ali kulturno stopnjo, kaže pripomba S. Ivanca: »Majhna nepazljivost ali pa ustvarjalni polet sta kriva, da se celo pametnemu človeku zapiše kaj neumnega. Župančiču so očitali, da ga je tako zaneslo, ker v njegovem prevodu Julija Cezarja bije ura in mečejo puško v koruzo« (Delo 23. 9. 1995, 38).

¹⁵Delo 26. 1. 1993, 6.

¹⁶Sama sem na ta frazem naletela prvič, pomen sem ugotovila šele iz slovarja, čeprav poznam narečni frazem *biti si v konce*, ki je sopomenski.

¹⁷Večkrat objavljen v PIL-u (Vesela šola).

prepoznavne, so namerne in (praviloma) enkratne. Posledica prenovitev je stilna opaznost, pomenski prenosi, ki so v frazemu že bolj ali manj prikriti in otrdeli, so ponovno postavljeni v razvidnost (Pogorelec 1976), kar prenovitev kot postopek približuje ustvarjalni metafori. Primer: *Živemu mu niso mogli do živega, zato mu zdaj mrtvemu segajo do mrtvega*.¹⁸ Da je prenovitev uspešna, mora vzpostavljati razvidno razmerje do pomena (in oblike) izhodiščnega pomena, hkrati pa v besedilu prinašati nove pomenske razsežnosti, tako da nastaja določena napetost med izhodiščnim in novim pomenom. Če namerna spremenjena raba frazema te zahteve ne izpolnjuje, gre za neuspešno prenovitev, ki ni nič drugega kot verbalizem. Primer: *Zagotavljam vam, da ne bo nikomur skrivljen las z glave zaradi tistega, kar je govoril tukaj*.¹⁹ To je neuspešno križanje dveh frazemov *ne skriviti lasu (komu)* in *nití las ne pade z glave (komu)*, ki je bilo izpeljano zaradi hotenja po večji ekspresivnosti, vendar niti v smislu učinkovanja nove zveze z dvema pomenoma niti po učinku v širšem besedilu ne dosega svojega cilja. S tega vidika je neuspešna prenovitev prav tako kršitev norme.

Čeprav v svoji klasifikaciji prenovitev doslej nisem upoštevala zunajbesedilnih prenovitev, se zdi z vidika frazeološke norme primerno razmisliti o oceni S. Ivanca v jezikovnem kotičku Dlaka na jeziku, prispevek Vpliv okolja:²⁰ *Bržkone je le pretirana zahteva puristov, da ne smemo reči »mimogrede«, če res ne gremo mimo. Če grem v kino in mimogrede kupim časopis, je vse v redu, toda če rečem, da sem na plaži bral časopis in mimogrede pogledal kakšno čedno dekle, pa ni prav – slovnično namreč. Seveda ni nič narobe, če rečem, da si vlada puli lase, vendar ni lepo, če vsi vemo, da je ministrski predsednik daleč od idealnega beatla. Toda stvar postane neprijetna, če rečem, da so se poslanci smejali ministrici v brk. Ljubezen do metafor zapelje prenekaterega avtorja /.../ Važno je torej okolje.*

Zdi se, da pisec prispevka pri iskanju prenovitvenih učinkov vendarle nekoliko pretirava. Če že lahko dopustimo pieteto do ministrskega predsednika, zaradi katerega si vlada ne bi smela *puliti las*, tj. 'biti zelo obupana' – čeprav v besedilu samem ni nobene dodatne pobude za sobesedilno prenovitev, npr. da bi *si vlada dobesedno pulila lase* (namigovanje na zunajbesedilno dejstvo), pa gotovo ni razloga, da *se smejati v brk* ne bi smelo ženski, zlasti zaradi jezikovnega dejstva, da se *brk* kot samostojna beseda uporablja navadno le v množini kot *brki* (prim. navodilo za rabo v SSKJ *nav. mn.*), če že v ednini, potem v ž. sp. *brka*. Taka raba frazemov je torej komajda lahko prenovitvena, gotovo pa ni v nasprotju z normo.

Zgodovinskorazvojno gledano lahko tudi prenovljena oblika frazema postane normirana. Nekaj takega se je zgodilo (bolje rečeno, se še dogaja) s frazedom (*čigava*) *boljša polovica*. Primer iz Tavčarjeve »slike« *Moj sin*:²¹

¹⁸ Lipuš, *Odstranitev moje vasi*, 1983, 30.

¹⁹ Mladina 18. 4. 1986, 18.

²⁰ Delo 21. 6. 1993, 3.

²¹ Zbrano delo, 3. knjiga, 1953, 22.

Ko pa je stopil v sveti zakon, ga je naš gospod Bog s tako žensko udaril, da me je še sedaj groza, če se je spominjam. Pri delu mu ni prav nič pomagala. A v hiši mu je ukradla, kar je dosegla! In to, kar je ukradla, je kolikor največ mogoče z žganjem zapila. In če se je Anton zvečer proti domu od težkega dela vračal, naletel je pogostoma svojega zakona slabšo polovico v jarku ali pa sredi pota ležečo.

Na podlagi sobesedila lahko trdimo, da je *slabša polovica* prenovljeno iz *boljša polovica* 'žena'. Novi pomen je 'žena, ki je slaba', učinek v besedilu je smešenje. V SSKJ pa je *slabša polovica* s pomenom 'mož' navedeno v frazeološkem gnezdu (geslo *polovica*, zgled *svojo slabšo polovico boš pa že pregovorila*, kvalifikator *šalj.*). Vprašanje, ali je *slabša polovica* že izhodiščna oblika ali še vedno prenovitev, sem poskušala razrešiti z anketiranjem rojenih govorcev. Odgovori kažejo, da predvsem mlajši anketiranci in taki v mestu, pripisujejo frazemu *boljša polovica* pomen 'žena' (enako kot SSKJ), starejši govorniki in na vasi so razložili drugače: »Pomeni mož ali žena, odvisno od tega, kdo govori.« Očitno velja: bolj ko se utrjuje *slabša polovica* kot 'mož', bolj *boljša polovica* utrjuje samo pomen 'žena'. Večina vseh vprašanih pa je rabo *slabša polovica* ocenila kot izraz, ki bi ga uporabili le v šali (prim. kvalif. *šalj.* v SSKJ) in z mislijo na *boljšo polovico*, torej kot prenovitev (prim. tudi Kržišnik 1994a: 64). Ker pa enako prenovitev pozna in rabi več ljudi, lahko že govorimo o postopni ustalitvi »prenovitve« kot izhodiščne oblike (novega in normativnega) frazema.

2.3 Odstopi od norme, ki niso pogojeni niti z zgodovinsko spremembo norme niti s prenovitveno rabo v besedilu, so napake in so torej kršitev norme.

2.3.1 Zgledi nenormativne rabe

2.3.1.1 Oblikoslovje

Oblikoslovne lastnosti, s katerimi so sestavine udeležene v obliki frazema, so prizadete v naslednjih kategorijah:

– **vid**: */.../ sklepi, ki po eni strani prižigajo zeleno luč za nadaljevanje pogajanj /.../*²² – po SSKJ *prižgati zeleno luč* (za kaj) 'omogočiti, dati dovoljenje';

– **čas**: *Odrasli so me spočetka silili vanjo ... od vseh najbolj mlajša sestra Margrit, kateri nisem verjel niti toliko, kolikor je bilo črnega za nohtom /.../*²³ – SSKJ: *ne boš dobil niti toliko, kolikor je za nohtom črnega* 'pravnič';

*Ko je zaloputnil hišna vrata za sabo, ni zdirkal, marveč se je napotil zlagoma, saj so bile navsezadnje poletne počitnice in ni nikjer gorelo.*²⁴ – SSKJ: *saj ne gori (voda)* 'ne mudi se';

– **število**: *Mnogi – tudi tisti, ki so skušali kupčevati z zabojniki v humanitarne namene – bodo ostali z dolgimi nosovi*²⁵ – SSKJ: *oditi z dolgim nosom* 'osramočen, ne da bi kaj opravil';²⁶

²² Delo 25. 3. 1993, 1.

²³ L. Kovačič, *Kristalni čas*, Ljubljana, DZS, 1990, 71.

²⁴ McCullers, *Ura brez kazalcev*, Sto romanov, 1986, 116.

Prosil je, da naj ga obesijo, saj se njegovi predniki obračajo v grobovih zaradi njegove neumnosti²⁷ – SSKJ: če bi oče to vedel, bi se v grobu obrnil 'bi se zelo razžalostil, razjezil' (vidska varianta obrniti se/obračati se je ustaljena, le nedovršniška v SSKJ neupoštevana, prim. Oče se v grobu obrača, ne delaj tega);

Kasneje je za hrbiti diplomatov /.../ pripravil pogovore med /.../²⁸ – SSKJ: to so naredili za njegovim hrbtom 'brez njegove vednosti';

– spol: Kaj se dogaja z odraščajočo mladino, kako zaiđe na krive poti in kaj družba naredi, da ne bi zabredla še globlje²⁹ – SSKJ: zaiti na kriva pota; oblika (s. sp.), ki je kot beseda v SSKJ označena kot *star.*, v frazemu pa je ustaljena, je zamenjana s sodobno (ž. sp.).

2.3.1.2 Skladnja

V skladnji se zgledi nenormativne rabe nanašajo na prestopanje meje dopustnih pretvorb (gl. Kržišnik 1994b: 95–113).

a) Zgledi posamostaljanja ne presegajo ugotovljenih teženj, tj. posamostaljenje s pravim glagolnikom iz nedovršnika. V mojem gradivu je zabeležen en sam primer odstopa od tega:

Je to sporočilo, ki ga zadnje dni nakazujejo izjave mednarodnih posrednikov in predstavnikov OZN, izjave, ki izražajo zgroženost nad morijo, razočaranje nad slepim brezumjem, onemogli bes nad spoznanjem, da se »agresija spleča«, predvsem pa naveličan dvig rok od ljudi, »ki jih pač ni mogoče spametovati«³⁰

b) Pooziraljenje, kolikor presega komponentne frazeme (skupe), se ne more izogniti prenovitvenemu učinku. Npr. *Medtem ko ena država v Evropi izginja z njenega obličja in ko Srbi kot nekaznovani agresorji opravljajo umazan posel čiščenja Bosne brez Muslimanov, je humanitarna pomoč postala pesek, ki si ga velike zahodne države mečejo v oči, da ne bi videle sramote, ki se dogaja pred njegovim [napaka, mišljeno njihovim; op. E. K.] pragom.*³¹ Vendar pa ne povzroča izgube frazeološkega pomena, ampak le dvojno oz. dvoumno »branje«.

c) Potrpnjenje frazemov ne prizadene v toliki meri, prenovitveno branje je brez dodatne pobude sobesedila izključeno, frazeološki pomen je neprizadet. Npr. *Za voljo tega je bilo dvignjenega pred sklepom in po njem kar precej prahu, nekateri so govorili celo o nevarnostih razdora v vrstah protestantske anglikanske cerkve.*³²

²⁵ Televizijski dnevnik 30. 12. 1992.

²⁶ *Ostati* namesto *oditi* ni odstop od norme (čeprav v SSKJ ni navedena varianta z *ostati*). Verjetno gre prvotno za križanje med dvema pomensko bližnjima frazemoma: *oditi z dolgim nosom* (pomen gl. zgoraj) in *ostati praznih rok* 'ne dobiti pričakovanega, pričakovanja se ne uresničuje'.

²⁷ Hašek, Pustolovščine dobrega vojaka Švejka, Ljubljana 1992, 153.

²⁸ Delo 6. 2. 1993, 16.

²⁹ Republika 5. 1. 1993, 6.

³⁰ Delo 14. 7. 1993, 1.

Izhodiščni frazem je *dvigniti roke* 'izgubiti upanje na uspeh, opustiti delo'. SSKJ desne zunanje vezljivosti ne predvideva, vendar ni izključena.

³¹ Delo 8. 3. 1993, 3.

³² Delo 2. 2. 1993, 6.

č) Pogosta je raba (normativno) glagolskega frazema v prilastku, prehod v »pridevniški« frazem poteka prek spremembe glagolske sestavine v trpni deležnik:

*V Bonnu je sicer ob današnjem drugem krogu nič kaj na veliki zvon obešanih poljsko-nemških pogovorov o beguncih in novem režimu na skupni meji iz nekaterih krogov slišati, da /.../;*³³

*Prijatelji in znanci se bodo Toneta Pretnarja najraje spominjali zaradi njegovih domisljeno anekdotičnih, iz rokava stresenih verzov, ki /.../;*³⁴

2.3.1.3 Frazološke sestavine

Najpogosteje se variantnost frazemov nanaša na zamenljivost njihovih sestavin. Enako dosledno pa velja tudi pravilo, da je ta variantnost stalna in omejena, npr. *pihati na dušo/srce; obrati do kosti/obisti; seči/skočiti/pasti v besedo /komu/*, ne pa tudi *pihati na *čustva, obrati do *ledvic, *riniti v besedo /komu/*. V besedilnih uresničitvah so meje variantnosti precej ohlapnejše. Vendar pa je za te prestopne mogoče ugotoviti, da se praviloma gibljejo znotraj pomenskih povezav, vzpostavljenih preko sestavine (prim. zgled *peta : noga = del : celota*).

*Ona te je naznanila, ti pa ji ližeš nogo.*³⁵ – *lizati pete (komu)* 'ponižujoče si prizadevati za naklonjenost (koga)';³⁶

*(...) da Slovenija ne bo šla po kostanj v italijanski ogonj*³⁷ – *iti/hoditi po kostanj v žerjavico (za koga)* 'opravljati nevarna dela, od katerih imajo drugi koristi';

(...) in ali tudi jaz nisem tu in tam skočil čez ograjo, to se pravi naredil kaj takega, kar je malo preširoko za ozki moralni predal in ne more vanj. – skočiti čez plot 'prevarati';

2.3.1.4 Križanje (kontaminacija) frazemov

To je najpogostejša napaka pri rabi frazemov zlasti v govornjenih besedilih,³⁸ je posledica dejstva, da se govorec v tistem hipu ne spomni prave oblike. Pogosta je tudi v pisnih besedilih. Od križanjskih prenovitev se razlikujejo po tem, da »nova« zveza ne prinaša dveh (ali več) hkratnih pomenov in da v besedilu tudi nima humorističnega ali ironičnega ali kakega drugega stilističnega učinka. Izraža pomen enega samega frazema, ki je zato rabljen nepravilno.

*Prepričevanje je bilo zaman, prišlo je do prerivanja, nakar sta gojenca stekla v dom po vzgojitelja, nasilna nepridiprava pa sta medtem stisnila pete.*³⁹ – *stisniti jo* 'oditi, zbežati', *odnesti/pobrati pete* 'oditi, pobegniti', *pokazati pete* 'zbežati';

³³ Delo 10. 2. 1993, 5.

³⁴ Delo 18. 11. 1992, 12.

³⁵ TV-nadaljevanka, prevod iz nemščine.

³⁶ SSKJ navaja varianto: *lizati pete/roke*; Frazološki slovar Pavlice variante nima.

³⁷ TV-dnevnik (SLO) 1) 2. 1. 1996.

³⁸ O posebnostih rabe in proučevanju frazeologije v govornjenem jeziku gl. Burger 1979: 98, kjer med drugim ugotavlja, da v govornjenem jeziku vsakdanjega sporazumevanja križanja dveh frazemov nimajo funkcije prenovitve.

³⁹ Delo 14. 2. 1995, 10.

(...) naj čim manj hodi iz stanovanja, naj ne daje nobenih izjav, naj se izogiba novinarjev (...) in naj tudi sicer drži zaprta usta.⁴⁰ – držati jezik (za zobmi) in zapreti usta, enak pomen 'ne govoriti';

Tako rekoč prički na veji že od povolilnega ponedeljka vedo, da bo mandatar za sestavo nove slovenske vlade sedanjí premier dr. Janez Drnovšek.⁴¹ – že vrabci na strehi čivkajo 'splošno znano je = vsi že vedo' in živeti kot ptiček na veji 'živeti brezskrbno in dobro';

Zveze so delovale bolje kot vse drugo. Možak je imel v cementarni nekaj ljudi na svojo roko⁴² – iti na roko (komu) 'pomagati, delati tako, kot kdo želi' in imeti (koga) na svoji strani 'imeti zagotovljeno podporo, sodelovanje (koga)';

Dosti zavistnežev imam, ki pihajo grofom na ušesa in me obrekujejo v upanju, da (...).⁴³ – nositi na ušesa (komu kaj) 'pripovedovati, česar ne bi smel' in pihati na dušo (komu) 'vneto prigovarjati, dvoriti';

.../ imeti dovolj denarja, pameti pa le toliko, da veš, kako ga zapraviti – trošenje iz žepa v usta je nuja revnih in muhavost bogatih /.../.⁴⁴ – živeti iz rok v usta 'sproti porabiti zasluženó' in (plačati) iz lastnega/svojega žepa 's svojim denarjem';

Ko zdajle ležim in skušam za lase privleči na svetlo vse, kar je pasjega v meni, da bi razkrinkal svoje videze ...⁴⁵ – za lase privlečen 'neprepričljiv, neprimeren' in privleči na dan (kaj) ← priti na dan/na svetlo 'razvedeti se, postati znano, razkritó'.

2.3.1.5 Zunajfrazemska vezljivostna določila

Frazemi (predvsem seveda glagolski) imajo bolj ali manj omejeno vezljivost, tovrstna določila so določena predvsem oblikovno, včasih pa so ustaljene tudi njihove pomenske sestavine.

(...) ameriški slalom je pisan na kožo Urške Hrovat⁴⁶ – biti pisan na kožo (komu) 'biti tak, da ustreza sposobnostim, značaju (koga)'; roditeljski namesto ustaljenega dajalnika;

(...) kako umetniki sami sebe obešajo na veliki zvon in kako se hvalijo⁴⁷ – obešati na veliki zvon kaj (ne: koga) 'razglašati (kaj)'; samostalnik v predmetu ima pomen +živo namesto ustaljenega –živo.

⁴⁰ NeDelo 8. 10. 1995, 20. Zelo verjetno pa gre v tem primeru (avtor je dopisnik iz ZDA M. Meršol) tudi za vpliv angleškega frazema *to keep one's mouth shut*.

⁴¹ Delo 7. 1. 1993, 1.

⁴² I. Sivec, Bog na dopustu, 1994, 37.

⁴³ Laxness, Islandski zvon, Sto romanov, 1986, 90.

⁴⁴ Razgledi 4. 12. 1992, 1.

⁴⁵ L. Kovačič, Kristalni čas, Ljubljana 1990, 100.

⁴⁶ O tem kot zgledu »slabe« rabe frazema piše S. Ivanc (Delo 2. 12. 1995, 38), ne da bi povedal, zakaj je slabo: »Pravimo, da je vloga kakšnemu igralcu *pisana na kožo*. Prenos »ameriški slalom pisan na kožo Urške Hrovat« je že manj posrečen, medtem ko je drugi pisec zgrešil cilj in zapisal nekaj nerazumljivega: da je 'produkcija pisana na kožo in okus malega človeka'. Produkcija je namreč film.« Zadnji zgled je napačen zaradi križanja med *biti pisan na kožo (komu)* in *biti po okusu (čigavem/koga)*.

⁴⁷ Lawrence, Ljubimec lady Chatterley, Sto romanov, 1988, 68.

3 Kršenje frazeološke norme in razumevanje besedila

Načeloma bi morala napačna raba frazema povzročiti razpad frazeološkega pomena, kot posledica tega bi bilo sporočilo besedila drugačno (dobesedni pomen besedne zveze) oz. bi bilo nesmiselno. V zgoraj navedenih primerih »kršenja« norme kljub vsemu o tem ne moremo govoriti. Nasprotno, ohranja se frazeološki pomen, in to samo tisti, ki je ustaljen in normiran. Zato je treba v nadaljevanju razmisliti dvoje: zakaj se pomen frazema kljub odstopom od norme ohranja in katere vrste odstopi od norme vendarle povzročajo tudi sporazumevalni nesporezum.

3.1 Vzroki za ohranjanje frazema

3.1.1 Preden poskušam odgovoriti na vprašanje, kaj je vzrok za ohranjanje frazema kljub odstopom od norme, bom prikazala še preizkus s t. i. »navodilom za branje«.

Navodilo za branje imenujem taka jezikovna sredstva, ki omogočajo, da pri večpomenskih jezikovnih enotah izberemo sporočevalnemu namenu ustrezen pomen. Pri frazemih, ki imajo homonimno prosto besedno zvezo, pa bi po analogiji morala določiti, katerega od obeh pomenov (dobesednega ali frazeološkega) naj izberemo za pravilno razumevanje besedila. Preizkus bomo izvedli z vključevanjem besede *dobesedno*, ki je eno od navodil za način branja.⁴⁸

Za izhodišče, ki bo služilo primerjavi, vzemimo nefrazeološki primer:

Prenicljivi Slavoj Žižek je na svoj (dobesedno) razgibani način opozoril na jedro problema /.../.⁴⁹

Beseda *razgiban* ima dva pomena: 1. 'deležnik od razgibati' = 'z gibanjem, premikanjem narediti kaj bolj gibljivo'; 2. 'ki je poln vznemirljivih, razburljivih dogodkov'. Prislov *dobesedno* je navodilo za izbiro enega od obeh pomenov in torej za pravilno branje, tj. tako, ki je skladno s sporočevalnim namenom pisca: S. Žižek svoje govorjenje spremlja z mnogimi in intenzivnimi gibi (izbira 1. pomena).

Drugačen je rezultat testiranja z istim navodilom *dobesedno* ob frazemu v naslednjem primeru:

Znano je, da je razrešitev generala Janeza Slaparja oziroma njegov odhod na novo dolžnost že precej časa dobesedno visela v zraku. Kot najverjetnejšega Slaparjevega naslednika so omenjali /.../.⁵⁰ – (kaj) visi v zraku '(kaj) se pričakuje, je pričakovano, (da se bo pravkar zgodilo)'.

⁴⁸Tako npr. še *tako rekoč* idr. Prim. razlago v Burger, Buhofer, Sialm (1982: 89): »/.../ gewissermaßen und sozusagen geben entweder zu verstehen, daß man zwar die phraseologische Bedeutung des Phraseologismus meint, daß sie aber literarisiert oder remotiviert werden soll und der wörtliche Sinn mitzuverstehen ist, oder im Gegenteil: daß sie nicht allzu wörtlich verstanden werden dürfen.« »/.../ gewissermaßen in sozusagen dajeta vedeti, da je sicer mišljen frazeološki pomen, vendar mora biti le-ta podobeseden ali remotiviran in da je treba hkrati upoštevati dobesedni pomen, ali pa prav nasprotno: da pomen ne sme biti razumljen preveč dobesedno.«

⁴⁹Delo 26. 5. 1993, 3.

⁵⁰Delo 15. 5. 1993, 2. Takih primerov ni malo. Prim. tudi: *Clint (Eastwood) je danes star 62 let. Za dolgo časa je svoj poklic obesil dobesedno na klin in se ukvarjal z nešteto drugimi stvarmi.* (Pepita, dec. 1995, 90) Smisel besedila: poklic igralca je za dolgo časa prenehal opravljati. Uveljavljen je samo frazeološki pomen.

Sporočilo je ustrezno in zadostno znotraj frazeološkega pomena. Do razpada tega pomena in uveljavitve pomena homonimne proste besedne zveze ne pride. To bi se lahko zgodilo le, če bi bila prisotna še kaka druga sobesedilna ali celo zunajbesedilna prvina za prenovitev. *Dobesedno* v tem primeru torej nima funkcije »navodila za branje«.

Podobno funkcijo kot v zadnjem primeru ima *dobesedno* v naslednjem (ne-frazeološkem) zgledu: *.../ kjer so v kuhinji dobesedno garali trije indijski kuharji.*⁵¹ Beseda *garati* nima dobesednega in prenesenega pomena, ima en sam (dobesedni) pomen 'zelo veliko, naporno delati' (po SSKJ) in mogoče je samo tako razumevanje. Zato *dobesedno* ne more imeti vloge navodila za branje. V tem primeru je premaknjen pomen *dobesedno*, in sicer (po SSKJ) *ekspr.* 'poudarja trditev'.

Natančno v tem pomenu nastopa *dobesedno* tudi ob frazemu v zgornjem primeru, čeprav frazem (drugače kot beseda *garati*), ki je uporabljen, ima homonimno prosto besedno zvezo in dovoljuje dvojno (dvoumno) branje (dobesedno in frazeološko). Razpad frazeološkega pomena z vpeljavo »navodila za branje« je torej možen, vendar kot kaže, ni nujen. Sredstvo, ki ima lahko vlogo navodila za branje, te svoje vloge tudi ob frazemih s homonimno prostobesednozvezno ustreznico ne uveljavlja vedno. Lahko se kljub temu ohranja samo frazeološki pomen.

3.1.2 Vzroki za težnjo po ohranjanju frazeološkega pomena

1. Vzrok za ohranjanje frazeološkega pomena kljub odstopom od normirane oblike frazema je celovitost pomena frazeološke enote. Zaradi pomenske celovitosti je še pred odstopi od norme sploh mogoč nastanek in obstoj (stalnih, in zato lahko normiranih) frazeoloških variant.

Poleg tega dokazuje težnjo po celovitem (globalnem) pomenu frazema dejstvo, da se pri komponentnih (sestavinskih) frazemih (skupih) lahko (in pogosto se) osamosvajata tisti del, ki v frazemu ne nastopa v slovarskem pomenu. Več dokazov za to trditev bi lahko dala zgodovinska obravnava frazeologije, proces sam pa je mogoče opazovati tudi v sodobnosti.

Primer: Oblika frazema *obljubiti*, v *žepu pa figo držati* 'obljubiti, ne da bi nameval obljubo (tudi) izpolniti' je po SSKJ edina oblika tega frazema. V časopisnih besedilih se najpogosteje pojavlja v skrajšani obliki *obljubiti s figo v žepu*. Naslednja stopnja je nadomeščanje izhodiščne sestavine, ki nastopa v slovarskem pomenu, z drugimi, npr. *glasovati s figo v žepu*, *voliti s figo v žepu* itd. Tako se neslovarski del prvotno komponentnega glagolskega frazema osamosvaja v prislovni frazem *s figo v žepu* 'lažno; neodkrito, s pridržki'. Zato naslov časopisnega prispevka *S figo v žepu*⁵² ne učinkuje več kot prenovitev.⁵³ Samo prek osamosvojenega prislovno-določilnega dela je tudi mogoča raba: *Dr. Drnovšku gotovo lahko verjamemo, da se brez fig v žepu dosledno zavzema za delovanje pravne države /.../.*⁵⁴

⁵¹ Delo 11. 6. 1993, 10.

⁵² Delo 11. 6. 1993, 1.

⁵³ Čeprav je ravno časopisni naslov z vidika organizacije besedila tisto mesto, kjer je prenovitev posebej pričakovana (Korošec 1978).

⁵⁴ Delo 21. 4. 1993, 1.

Kadar je sestavina, ki nastopa v slovarskem pomenu, neglagolska, lahko prevzame pomen celotnega frazema osamosvojena glagolska sestavina. Posledica je poenobesedenje frazema, npr. *stresati/otresati jezo (na koga/nad kom) → stresati/otresati se (na koga/nad kom)* 'izražati svojo jezo, nejevoljo v govorjenju, ravnanju'.⁵⁵

Tudi poenobesedenje globalnih frazemov (tj. frazemov brez sestavin s slovarskim pomenom), ki poteka tako, da glagolska sestavina prevzame pomen celotne frazeološke besedne zveze,⁵⁶ je mogoče zaradi celovitega pomena frazemov. Ker je glagol v glagolskih frazemih skladenjsko jedrna sestavina, ohranja po osamosvojitvi poleg predmetnega tudi vse slovnične pomene. Primeri:

mlatiti prazno slamo → mlatiti; SSKJ: *vedno mlati eno in isto; kar je mlatil na sestaku, so vse objavili*;

brenkati na druge/drugačne /.../ strune → brenkati; SSKJ: *vedno nam brenka o tem*;

uiti z jezika/iz ust → uiti (komu); SSKJ: *kje pa je bil prej, mu je ušlo; skoraj bi mu naglas ušlo, da je vsega kriv sosed*;

zabrusiti v brk/v obraz → zabrusiti; SSKJ: *zabrusil jim je, da se nikogar ne boji; zapreti usta/gobec → zapreti*; *Zapri že enkrat!* (v SSKJ še ne upoštevano).

Da deluje celo celovitost frazema samo na izrazni ravni, dokazuje lapsus linguae, ki je prav tako neke vrste napaka: napovedovalka na radiu je namesto frazema *tam se cedi med in mleko* uporabila zvezo *tam se cedi mlek in medo*.⁵⁷

2. Dejstvo, da je besedilo razumljivo in ustrezno »prebrano«, kljub temu da vsebuje tako obliko frazema, ki odstopa od normirane, je verjetno tudi posledica tega, da se frazemi pojavljajo v besedilu pogosteje kot njihovi dobesedni (prostobesednozvezni) ustrezniki.⁵⁸ Drugi vzrok za prepoznavo frazema in upoštevanje frazeološkega pomena je torej njihova večja pogostnost. Sprejemnik (poslušalec ali

⁵⁵ Morfem *se* = 'sebe' = *svojo jezo*.

⁵⁶ Torej ne poenobesedenje z besedotvornim postopkom, kot je npr. *cepiti dlako → dlakocepiti*.

⁵⁷ Radijska novinarka M. Dvoržak (ustno).

⁵⁸ Chafe (1968: 123) navaja večjo pogostnost pojavljanja frazema od pogostnosti pojavljanja homonimne proste besedne zveze kot četrto posebnost frazemov. Večjo pogostnost pojavljanja frazema v besedilu argumentira z dejstvom, da frazemi označujejo za govorce pomembne in koristne odseke dejanskosti («as determined by their semantic cogency, their usefulness to speakers of a language in frequently occurring situations»). Dodatni argument je vzet iz fonologije (primerja pogostnost pojavljanja enega fonema, npr. *m*, s pogostnostjo pojavljanja kombinacije fonemov, npr. *met*): v besedilih se enota (v tem primeru je to frazem) pojavlja pogosteje kot kombinacija enot (to je prosta besedna zveza).

Tudi Koller (1977: 192) podpira Chafejevo trditev: »Es [tj. Chafejeva ugotovitev, op. E. K.] entspricht auch meinen Beobachtungen, daß nicht-idiomatischer Gebrauch von Idiomen relativ selten ist. Wichtig ist diese Feststellung im Blick auf Idiome, die verändert, erweitert oder verkürzt sind /.../: Der Leser/Hörer kann diese Idiome wegen ihrer Verankerung im Sprachbewußtsein in den meisten Fällen ohne weiteres rekonstruieren. Das gilt auch für die recht häufig vorkommenden Fehlleistungen beim Idiomgebrauch in der gesprochenen Sprache /.../« [Podčrt. E. K.] – »Tudi moja opažanja potrjujejo, da je neidiomatična raba idiomov razmeroma redka. Ta ugotovitev je pomembna v zvezi z idiomii, ki so spremenjeni, razširjeni ali skrajšani /.../: Bralec /poslušalec lahko te idiome zaradi njihove zasidranosti v jezikovni zavesti večinoma brez težav rekonstruira. To velja tudi za res pogosto pojavljajoče se napake v rabi idiomov v govorjenem jeziku, /.../« [Podčrt. E. K.]

bralec) ob določenem zaporedju prvin (besed oziroma frazeoloških sestavin) ravno zaradi tega kot prvo prepoznavno možnost izbere frazeološko interpretacijo, ne pa dobesedne (celo ob »navodilu za branje« kot kažejo primeri zgoraj). Zaradi tega v naslednjem dvogovoru⁵⁹ učinkuje raba zveze *spraviti pod rušo (koga)* kot napačna raba frazema s pomenom 'povzročiti, da kdo umre':

A: *Kdaj je umrl?*

B: *Danes popoldan.*

A: *Zaradi vremena ga morava čim prej spraviti pod rušo.*

Sporočilo, da ga morata pokopati, se namreč nanaša na dobesedni pomen besedne zveze *spraviti pod rušo – ruša* = 'vrhnja plast zemlje z rastlinjem, zlasti s travo'.

3. Razlog za pravilno razumevanje nenormativno rabljenega frazema je v mnogih primerih lahko tudi uveljavljanje t. i. potencialne norme (prim. Vidovič Muha 1995: 153). Hkrati pa je to še prej vzrok, da do napake sploh pride. Tvorec in sprejemnik se tako oba gibljeta v območju potencialne norme. O tem razlogu lahko govorimo predvsem v zvezi z nenormativno rabo v sestavinski zapolnitvi. Tam navedenii primer *Ona te je naznanila, ti pa ji ližeš noge* namesto *lizati pete/roke* vzpostavlja nenormativno variantnost sestavin *noge/pete*. Enako napako je mogoče prebrati v hrvaško-slovenskem frazeološkem slovarju (Menac, Rojs 1992: 40), kjer je pod geslom *ledina* kot slovenski frazem navedena zveza *iztegniti noge* namesto *iztegniti pete* 'umreti'. Variantnost sestavin *peta/noga* je sicer znotraj slovenskega frazeološkega sistema v več frazemih ustaljena, prim. npr. *od pet/nog do glave, gori pod nogami/petami (komu)*.

Tudi v drugih zgledih, navedenih kot nenormativna raba sestavin, je mogoče med rabo »pravilne« in »napačne« sestavine vzpostaviti določeno pomensko zvezo, prim. *plot in ograja v skočiti čez plot, žerjavica in ogenj v iti/hoditi po kostanj v žerjavico*. Samo tako tudi lahko pojasnimo dejstvo, da oblika frazema, ki je nastala kot nenormativna napaka, lahko pridobi status normativne variante, prim. *ločiti zrnje od plev/plevela*.⁶⁰ Tudi varianti k frazemu *briti norca/norce* v obliki *briti si/se norca*⁶¹ sta zelo verjetno posledica napačnega križanja z (nekdanj variantnim) frazemom *delati si/se norca* (podrobnejšo analizo prim. v Kržišnik 1994b: 85/86).

3.2 Nenormativna raba v vlogi nesporazuma

Kljub temu ni res, da bi bila vsaka napačna (nenormativna) raba frazema razumljena brez težav. O napakah, ki povzročajo sporazumevalni nesporazum, je mogoče govoriti v primerih, kot so naslednji:

1. *./.../ in celo ko je v »politični čakalnici« čakal na najboljšega ponudnika, se ni pustil vleči za jezik z notranjepolitičnimi dilemami.*⁶²

– *Ne morem vam povedati, za kaj gre.*

⁵⁹ Film na televiziji, prevod.

⁶⁰ Čeprav primera še ni v SSKJ, se zdi, da glede na pogostnost rabe ni več daleč do ustaljene variante k frazemu *od mladih nog* v obliki *od malih nog*.

⁶¹ Prva v SSKJ s kvalif. redko, drugo navaja Toporišič v Novi slovenski skladnji (1982: 94), obe je mogoče dobiti med izpisi za SSKJ.

⁶² Delo 16. 3. 1993, 3.

- Potem vam ne morem pomagati.
 – Pa zamislite si, da imamo neke atomoško bombo, ki jo je treba zaščititi, da ne more nihče do nje! je vnovič narastel.
 – Jo imamo res?
 – Madona, ne vleci me za jezik! je vzkliknil togotno možak, samo tega se manjka, da bi kdo bleknil kaj takega kakšnemu novinarju.⁶³

2. O našem notranjem jeziku vemo samo, da je brezobziren in nedoločen, kot nekakšna stalna muzika v nas, in če ga hočemo uporabiti v zunanjem svetu, ga moramo dopolniti in formirati. In tu je past! Če bi ostali samo pri tem, kar jasno razumemo v svoji globini, bi bila hrbtna stran ene kinokarte dovolj, da na njej popišemo vse, kar smo dojeli, in zraven bi imeli še kraljevski občutek, da se nam ni vrnila nobena napaka. In ravno tu je zajec pokopan ... ko hočemo dopolniti in izpopolniti svoj notranji jezik, da bi bil več resničnosti, prihaja kot pri vsakem natezanju in barantanju do prevar, zamenjav, diktatov, slepil ... v zamenjavo zanj dobimo rituale, obrede bogočastja, ki izpovedujejo sebe in ne izrekajo nas.⁶⁴

3. Vaje so šle po zlu, glasovi so bili v vedru, žena ni mogla čez jemati in vsem je škripalo iz prsi, namesto, da bi jim pelo iz srca, so bile v vedru vaje same.

4. V tej krajini se je namreč izgubil skribentov edini pravi prijatelj, »neki Srb z Banije, pesnik in slikar«. Njega so menda »perfidno pregnali iz Zagreba« in je nato odšel proti Sisku. Tukaj se je verjetno naveličal vsakodnevnega granatiranja Komareva in Siska, pa so ga zasrbeli prsti, in jo je kar mahnil v krajino.⁶⁵

V prvem primeru (dva zgleda) je rabljen frazem, ki v taki obliki ni del slovenskega jezika. Asociira sicer slovenski frazem vleči besede (iz koga) 'spodbujati koga (ki je zelo molčeč), da pove, kar ve'; vendar pa se ta pomen ne pokriva v celoti s tistim, kar je hotelo biti sporočeno. To odkrije šele pomen srbohrvaškega frazema vući za jezik, prim. vući/povući/potegniti za jezik koga 'navoditi/navesti koga da kaže ono što ne treba/što ne želi' (Matešić 1982: 221). Podčrtana dela pomenskih opisov obeh (slovenskega in srbohrvaškega) frazemov kažeta razliko: voljo spodbujanega do govorjenja. Brez poznavanja srbohrvaškega frazema oz. brez upoštevanja njegovega pomena je sporočilo nezadostno. Kljub temu pa pogostnost rabe tega frazema v slovenskih besedilih, celo njegova uvrstitev v hrvaško-slovenski frazeološki slovar (Menac, Rojs 1992: 26 – potegniti za jezik koga) že navaja na misel na njegovo možno ustalitev.⁶⁶ Njegovo »posvojitve« omogoča(jo) oblikovno

⁶³ I. Karlovšek, Rodoljub, 1994, 44.

⁶⁴ L. Kovačič, Kristalni čas, Ljubljana 1990, 128.

⁶⁵ Delo (Književni listi) 18. 2. 1993, 15.

⁶⁶ A. Hieng v romanu Čudežni Feliks (1993) kar dvakrat (s. 53 in 175). I. Žagar (Jezikanja, Ljubljana 1992, sestavek Slovnica in politika, 93) ga navaja celo v prenovitvenem postopku: *In prav v tem je lepota boja za interpretacijo: vsi se vlečejo za jezik, jezik pa ostaja kljub vsemu cel. Če bi se za jezik vlekli v oboroženem boju, bi to lahko storili le enkrat – v drugo pač ne bi imeli več za kaj potegniti – v boju za interpretacijo pa jezik svojo existenco vedno potrjuje nekako za nazaj: če bi jezika ne bilo, bi se zanj sicer res ne mogli vleči, toda, ali se ne vlečemo za jezik prav zato, ker sam na sebi ni nič otipljivo nedvoumnega in enosmiselnega? Kaj ni šele vlečenje za jezik, torej interpretacija, tisto, kar jeziku sploh da neko, vedno novo in vedno drugačno, konsistenco?*

V tem primeru pomen, ki ga izluščimo iz besedila, bolj ustreza frazemu prijeti/držati za jezik/besedo (koga) 'zahtevati, da izrečeno mnenje dokaže ali prekliče' (prim. enačenje med vlečenje za jezik in interpretacija). Možnost drugačne pomenske razlage samo dokazuje, da oblika vleči za jezik še vedno ni ustaljena kot slovenski frazem.

in pomensko bližnja(-e) prvina(-e) v slovenskem frazeološkem sestavu (deloma *prijeti/držati za besedo /koga/*, deloma *vleči besede /iz koga/*). Za zdaj je mogoče trditi, da njegov pomen še ni v celoti ustaljen (prim. op. 66).

Če je v prvem primeru okrnjena možnost za popolnoma ustrezno razumevanje frazema, je v drugem (navajanje razmeroma obširnega sobesedila je potrebno za prikaz možnosti, ki jo ima bralec na voljo za razumevanje) zmanjšana možnost za razumevanje frazema sploh (in torej tudi besedila). Rabljeno je križanje slovenskega frazema *v tem grmu tiči zajec* (oporna sestavina v besedilu je *zajec*) in sopomenskega nemškega *da liegt der Hund begraben* (oporna sestavina *pokopan* /Debenjak 1992: 531/). Celo bralec, ki pozna nemški frazem, bo težko razvozlal sporočilo.⁶⁷

Še manjša je možnost za razumevanje besedila v tretjem primeru, kjer ni dana nobena oporna sestavina, ampak gre za preprost prevod nemškega frazema *im Eimer sein* (Debenjak 1992: 249), ki po pomenu ustreza slov. (*kaj*) *iti po gobe* 'propasti, biti uničeno'. V slovenskem frazeološkem sestavu sestavina *vedro* nima odziva.⁶⁸

V četrtem primeru je sicer rabljen slovenski frazem in tudi v »pravilni« obliki, vendar dela njegov pomen besedilo nesmiselno: *prsti zasrbijo (koga)* '(kdo) začuti veliko željo, da bi (kaj) ukradel'. »Prevedeno« bi bilo besedilo torej takšno: *Tukaj se je verjetno naveličal vsakodnevnega granatiranja Komareva in Siska, pa si je zaželel, da bi kaj/nekaj ukradel, in jo je mahnil v krajino*. Seveda ni hotelo biti sporočeno to, ampak dejstvo, da je (nekdo) hotel oditi oz. se (nekam) premakniti, in sicer naglo. Ustrezní frazem je *nabrusiti pete* 'steči, pobegniti', prav želja po premikanju pa je izražena v frazemu *pete zasrbijo (koga)*, le da je z njim označeno posebne vrste premikanje – ples, gotovo pa je bil prav ta frazem izhodišče za napako. Zunajbesedilni podatek pove, da gre v tem primeru za pisca, ki ne obvlada dobro slovenskega jezika, vsekakor pa ne slovenske frazeologije.

Na podlagi navedenih zgledov lahko sklenemo, da sporazumevalni nesporazum nujno povzroči taka nenormativna raba frazema oz. raba takega frazema, ki v slovenskem frazeološkem sistemu ne omogoča najti ustrezne najbližje normativne rabe frazema oz. sploh slovenskega frazema.

4 Vzroki za kršenje frazeološke norme

Obstajata dva poglobitna vzroka: a) nepoznavanje ali preslabo poznavanje norme, b) vpliv tujejezične frazeologije.

Prvi vzrok se najpogosteje uveljavlja pri rabi frazeologije v (vseh) govornih besedilih, pisno pa v časopisju. V obeh primerih gre za hitro, celo sprotno tvorjenje besedila.

Posledice drugega vzroka so vidne v prevodnih besedilih, kjer je napačna raba frazemov prav tako zelo pogosta (prim. bibliografske podatke ob navedenih zgledih nenormativne rabe). Deloma je mogoče »napake« odkriti že v (splošnih) dvo-

⁶⁷ Pri tem ne pomaga kaj dosti sobesedilo, ki govori o »notranjem jeziku«. Razumevanje sem preverila pri slovenistih drugega letnika. Potrebno je bilo kar nekaj navodil, da so besedilo prebrali prav.

⁶⁸ Zelo mogoče pa je, da je v govorih na avstrijskem Koroškem iz nemščine kalkiran frazem v rabi.

jezičnih slovarjih,⁶⁹ o stanju frazeološke norme v doslej edinem specializiranem (frazeološkem) dvojezičnem slovarju prim. v Kržišnik 1995/96. Mnoge napake bi lahko preprečil dober slovenski frazeološki slovar, če bi ga imeli.

NAVEDENA LITERATURA

- BURGER, H., 1979: Phrasologie und gesprochene Sprache. *Standard und Dialekt. Studien zur gesprochenen und geschriebenen Gegenwartssprache*. Festschrift für Heinz Rupp zum 60. Geburtstag. München. 89–104.
- BURGER, H., 1987: Normative Aspekte der Phraseologie. *Beiträge zur allgemeinen und germanistischen Phraseologieforschung*. Oulu. 65–89.
- BURGER, H., BUHOFFER, A., SIALM, A., 1982: *Handbuch der Phraseologie*. Berlin, New York.
- CHAFE, W. L., 1986: Idiomaticity as an Anomaly in the Chomskyan Paradigm. *Foundations of Language* 4, Dordrecht, Holland. 109–127.
- COULMAS, F., 1981: *Routine im Gespräch* (Zur pragmatischen Fundierung der Idiomatik). Wiesbaden.
- ČERMÁK, F., 1985: Frazeologie a idematika. J. Filipec, F. Čermák: *Česká lexikologie*. Praha. 166–236.
- DULAR, J., 1986: Lektoriranje in jezikovna kultura. *XXII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana. 61–78.
- D'URČO, P., 1990: Die Interpretation der Phraseologismen aus psycholinguistischer Sicht. *Folia Linguistica* XXIV/1–2, Berlin. 1–22.
- FLEISCHER, W., 1982: *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig.
- GUTSMANN, O., 1777: *Windische Sprachlehre*. Klagenfurt.
- KOLLER, W., 1977: *Redensarten, Linguistische Aspekte, Vorkommensanalysen, Sprachspiel*. Tübingen.
- KOROŠEC, T., 1978: Obnovitve v časopisnih naslovih. *Slavistična revija* XXVI/2. 147–160.
- KRŽAJC ORTAR, M., 1992/93: Osnovnošolski učbeniki za pouk slovenske ga jezika. *Jezik in slovstvo* XXXVIII/7–8. 306–307.
- KRŽIŠNIK, E., 1987: Prenovitev kot inovacijski postopek. *Slava* I/1. Ljubljana. 49–56.
- KRŽIŠNIK, E., 1987/88: Frazeološko gradivo v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Slava* II/2. Ljubljana. 143–162.
- KRŽIŠNIK KOLŠEK, E., 1988: *Frazeologija v moderni*. Magistrska naloga. Ljubljana.

⁶⁹ Če vzamemo za primer Veliki nemško-slovenski slovar (Debenjak 1992), hitro ugotovimo, da so nekatere napake tudi posledica poprejšnjih napak v SSKJ. Tako je npr. za nem. frazem *sein Licht nicht unter den Scheffel stellen* (geslo *Scheffel*) naveden slov. ustreznik *ne skrivati svoje luči pod mernikom*, ki ga najdemo tudi v frazeološkem gnezdu v SSKJ pod geslom *mernik* (*ne postavljajte luči pod mernik*) s pomenom 'ne skrivajte dobrih idej, lastnosti pred javnostjo'. Vendar pa nikjer ni izkazana razlika med nemškim frazomem, ki je pravi frazem (kar dokazuje dejstvo, da ga Duden ne navaja v knjigi *Zitate und Aussprüche, ampak in Sprichwörtliche Redensarten*), in slovensko ustreznico, ki v celoti ostaja samo citat iz biblije (prim. Sveto pismo nove zaveze, Matejev evangelij, Prišpodoba o soli in luči: *Vi ste luč sveta. Mesto, ki stoji na gori, se ne more skriti. Svetilke tudi ne prižigajo in ne postavljajo pod mernik, temveč na podstavek, da sveti vsem, ki so v hiši. Tako naj sveti vaša luč ljudem, da bodo videli vaša dobra dela in slavili vašega Očeta, ki je v nebesih.*) in se zunaj tega nanašanja ne uporablja (kar bi bilo za frazem potrebno). – Več je v tem slovarju napak, ki se ne navezujejo na SSKJ. Tako npr. ni mogoče vedeti, kaj naj bi pomenil nem. frazem *Würmer aus der Nase ziehen* (geslo *Wurm*), ki mu je pripisan pomen *vleči črve iz nosu* – ta zveza v slov. ni frazem, zaradi precej nejasnega pomenkega prenosa (očitno bi šlo za zraslek, če bi bil frazem), pa pomena tudi ni mogoče »uganiti«. (Po Wahrigu 1990 je pomen nem. frazema 'jmdm. ein Geheimnis entlocken' = 'izvabiti/izvleči skrivnost /iz koga/')

- KRŽIŠNIK KOLŠEK, E., 1989/90: Frazeologija v osnovni in srednji šoli. *Jezik in slovstvo* XXXV/6. 134–141.
- KRŽIŠNIK, E., 1990: Tipologija frazeoloških prenovitev v Cankarjevih prozih. *Slavistična revija* XXXVIII/4. 400–420.
- KRŽIŠNIK, E., 1994a: Frazeologija v kratki pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja. *XXX. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana. 53–67.
- KRŽIŠNIK, E., 1994b: *Slovenski glagolski frazemi*. Doktorska disertacija.
- KRŽIŠNIK, E., 1995/96: Zbirka Mali frazeološki rječnici in Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik. *Jezik in slovstvo* XLI/3. 157–166.
- MOLOTKOV, A. I., 1977: *Osnovy frazeologii rusškogo jazyka*. Leningrad.
- PETERMANN, J., 1988: Frazeologija v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (I–IV). *Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura*. Ljubljana. 301–310.
- POGORELEC, B., 1976: Ivan Cankar – vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti. *XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana. 27–45.
- SUHADOLNIK, S., 1960/61: J. Pavlica, Frazeološki slovar v petih jezikih. *Jezik in slovstvo* VI/6. 200–205.
- TOPORIŠIČ, J., 1973/74: K izrazju in tipologiji slovenske frazeologije. *Jezik in slovstvo* XIX/8. 273–279.
- TOPORIŠIČ, J., 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana.
- TOPORIŠIČ, J., 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor.
- TOPORIŠIČ, J., 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1995: Dva tipološka zgleđa normative vrednosti slovenske besedotvorne morfematike. *Języki słowiańskie 1945–1995*. Opole. 153–165.

SLOVARJI

- BREZNIK, A., 1920: *Slovenski pravopis*. V Ljubljani.
- DEBENJAK, D., DEBENJAK, B., DEBENJAK, P., 1992: *Veliki nemško-slovenski slovar*. Ljubljana.
- GLONAR, J., 1936: *Slovar slovenskega jezika*. V Ljubljani.
- LEVEC, F., 1899: *Slovenski pravopis*. Na Dunaju.
- MATEŠIČ, J., 1982: *Frazeološki rječnik hrvatskog ili srpskog jezika*. Zagreb.
- MENAC, A., ROJS, J., 1992: *Hrvatsko-slovenski frazeološki rječnik*. Zagreb.
- PAVLICA, J., 1960: *Frazeološki slovar v petih jezikih*. Ljubljana.
- PLETERŠNIK, M., 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. V Ljubljani.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*, 1970–1991. Ljubljana.
- Slovenski pravopis*, 1935 (priređila A. Breznik, F. Ramovš). Ljubljana.
- Slovenski pravopis*, 1950. Ljubljana.
- Slovenski pravopis*, 1962. Ljubljana.
- WAHRIG, G. (ur.), 1990: *Wörterbuch der deutschen Sprache*. München.

SUMMARY

The difference between the invariability of form and meaning, which is one of the fundamental characteristics of the phraseological unit, and common deviations from this invariability in usage opens the question of normativity in phraseology. In phraseology,

normativity exists in the same way it exists in other linguistic units, but because of the complex structure of phrasemes, phraseological variants and optional components, it is harder to determine. It is particularly difficult to draw the line between still (fixed) variants and already (non-fixed) modifications in the case of the so-called phraseological series (e.g., *stresati jezo, nejevoljo, sitnost*, etc.) The norm is formed based on the basis of contemporary usage and historical (lexicographic and textual) tradition. From a historical perspective the normalized invariability of phraseological units is a result of the codification of the literary language, which in Slovene took place from the end of the 19th c. on. In determining the »accuracy« of contemporary usage, there are three sources to be considered, i.e., general and phraseological dictionaries, textual material and native speakers' methalinguistic judgment. The only Slovene contemporary lexicographic source is the Dictionary of the Slovene Literary Language, which is not a phraseological dictionary. In determining what role texts can play in normativity, the important question is which texts are/can be normative. At the end of the 20th c. the strongest impact on the normativity comes from all types of spoken texts (the result of radio and TV) and journalistic texts, while the influence of the literary texts, which used to be the main source of normativity, has greatly declined. However, spoken texts as well as all types of journalistic texts have the highest rate of deviation from the accepted/stabilized forms of phrasemes. Non-normative usage of phrasemes does not necessarily mean breaking the norm. It can be the result of historical changes in the norm or phraseological innovations, i.e., innovative changes of phrasemes in a text. Interestingly, an innovative modification can be accepted as a new phraseme, e.g., (*čigava*) *slabša polovica* from (*čigava*) *boljša polovica*. Incorrect usage that goes against the norm does not necessarily cause inaccurate understanding of the phraseme and, indirectly, the entire text. It seems that a listener/reader as a native speaker »corrects« (by adding, abstracting, replacing, as needed) the deviations from the norm with his own linguistic knowledge. The reasons for this are: (a) a phraseme functions with its entire meaning, which does not equal the sum of the meanings of the individual units; for this reason it is possible to have phraseological variants before a deviation is considered a mistake, and for an original incorrect usage to become normalized, e.g., *ločiti zrnje od plev/plevela*; (b) a phraseme is used in texts more often than its homonymous literal counterpart (even with the introduction of so-called »reading instructions«, e.g., literally, often the understanding of a phraseological rather than literal meaning is applied), therefore the listener/reader, when presented with a certain sequence of elements, will first choose the phraseological interpretation; (c) the deviation from the norm as well as the understanding of a non-normatively used phraseme can be the consequence of the introduction of a so called »potential norm« (e.g., usage *lizati noge, iztegniti noge* instead of *pete* makes use of variation between the elements *noga* and *peta*, which has proven to be common and normal in the Slovene phraseological system. A communicative breakdown is caused by the usage of a phraseme form which does not allow for association with the appropriate closest Slovene phraseme or its variant. These are usually a literal translation of foreign phrasemes or a contamination of a Slovene and a foreign phrasemes. The reasons for breaking phraseological form are ignorance of the offender and the influence of foreign phraseology. The former is most common in texts formed spontaneously (»on the fly«) or under great time constraints (in spoken language and in written journalistic texts), the latter in translations.

VLADO ŽABOT, *PASTORALA* – DEMITIZACIJA V IMENU LJUBEZNI

Roman *Pastoralala* (1995) Vlada Žabota pripoveduje o nasprotju med subjektivno svobodo in med etično normo, kakor jo določa nazorska skupnost in vanjo vklepa posameznika. Krščansko načelo ljubiti po dolžnosti ali zapovedano ljubezen doživlja junakinja Nina kot licemerstvo, verovanje kot malikovalstvo, pa se obema upre in v dovolj dramatični zgodbi zaman vzpostavlja neposredno ljubezen med seboj in med resničnim bližnjikom.

The novel *Pastoralala* (1995) by Vlado Žabot is about the opposition between personal freedom and ethical norm determined by the ideological community binding the individual. The main character Nina experiences the Christian principle of love by duty or required love as hypocrisy and religious believes as idolatry. Therefore, she rebels against both and in a quite dramatic story unsuccessfully attempts to and a true neighbor.

Pripovednik Vlado Žabot prinaša v slovensko pripovedno prozo, še posebej v roman, polpoganski duhovni osnutek epskega subjekta. Ta osnutek je potrdil že v romanu *Stari pil* (1989) in s predlogom, da je nagrado za vsakoletni najboljši slovenski roman imenovati po slovenskem mitološkem junaku »Kresnik«, ki so ga davni predniki povezovali z najdaljšim dnem. Nadaljeval ga je v »mladinskem romanu« *Skrivnost močvirja Vinodol* (1994), v polno pa razvil v romanu *Pastoralala* (1995).

Osnutek sloni na spoznanju, da si človek ni jasno razviden in razpoznaven in da je poln socialnopatoloških, mitskih in verovanjskih vsebin, poln ljudskega duhovnega izročila. Povrh je vpet v naravo, ki se tudi izmika spoznavnosti in je menda polna samosvojega duha in skrivnosti. Človek in svet: oba sta prvinska, resnična in oba sta magična, skrivnostna. Razloček med njima pa je velik: človek si na svoje prvinsko, resnično in nedoumno obeša nazorske in moralne postave, se sam sili po njih ravnati, ali pa mu jih nalagajo družbene ustanove, pri tem pa izkuša in ve, da je prvinsko močnejše kot postavno, da je edino resnično in da je zato nesmiselno in hinavsko pokoravati se prirejenim nazorskim in etičnim vzorcem. Ker pa dobro ve, da sta naravno in predpisano, prvinsko in racionalno različna pogleda na isto stvar, predpisano rad spremeni v prapravinsko, skrivnostno, nedoumno, si to nedoumno prisvoji ter se v imenu skrivnostnega obnaša ne le kot njegov predstavnik, ampak se z njim izenačuje, hoče biti mit in je mit.

V *Pastorali* sta prav samomitski človek in njegova zmitizirana ustanova predmeta, ki ju ljubezni in svobodi vdani subjekt kritično izkuša, prepozna in tudi razmitizira. Avtor namreč opisuje duševnost in zgodbo subjekta iz konfesionalne ustanove »Antonov dvorec«, kjer se dekleta vadijo biti članice zmitizirane skupnosti, ena med njimi pa se predpisanemu ljubezenskemu vzorcju, tj. dogmatsko zapovedani ljubezni kot dolžnosti upre in se odloči za »svobodno ptico«, za iracionalno ljubezen in z njo išče resničnega bližnjika in njegov pristni odpev.

Naslov romana napoveduje zgodbo, ki se godi med pastirji kot splet ljubezenskih iger, prigod, pesmi in glasbe. V Žabotovi *Pastorali* pa je srečevati kaj čudne pastirje in še bolj čudne pastirske igre. Njihove veselosti se ne godijo podnevi sredi cvetja na pomladnem travniku ali na planini, ampak se godijo ob nočnem ribniku in ob sumljivi Bockbergovi vili kot nekakšni pristavi Antonovega dvorca. Namesto ljubezenskih psalmov in vedre, zdrave igrivosti se tu vrtijo fantastični, napol demonični prizori. Prepletajo se z evangeljskim motivom o ljubimcih, iz katerih so duše pobegnile pa so se spremenili v svinje, te pa so potonile v ribniku. Napovedana je torej izzivajoča in kritična pastorala, v kateri bo junakinja bližnjika zaman iskala vse do poslednje postaje.

Izziva že »Prolog«, ko enega od vprašljivih pastirjev izpostavi s kratko oznako: kanonik Ignacij iz Zavirja pred smrtjo zblazni, ker ga je obsedel 'Nečistnik'. Ignacijeva usoda je vznemirljiva in morda zavaja, da se *Pastorala* dotika tudi stvari, s katero se ukvarja katoliška Cerkev, namreč smisla in nesmisla celibata. O dogmi in mitu celibata v romanu ni nobene neposredne besede, res pa je, da se ga dotika s samim življenjem, z zgodbo, da je prvinska ali iracionalna moč telesa močnejša in zmaguje nad zapovedjo duhovne askeze. Prolog očitno vabi v zgodbo, v kateri se bo godila provokacija o svetosti neposvečene narave in o nesvetosti posvečene, v zgodbo, ki bo poleg drugega razkrila, da je človek svetnik samo v narejeni drži pred zaveso, sicer pa preprosti združek krvi in duha in da se telo in duh prej dopolnjujeta, kot se izključujeta ali celo borita drug proti drugemu. Prolog napoveduje potemtakem drugačno temo, kot jo je vromanil Ivan Pregelj, napoveduje, da človek ni nesoglasje božjerodnega duha in satanskega mesa, ampak je naravna celota obeh, da sta vrhunski postavi njegove biti samo življenje/ljubezen in smrt.

Žabotova *Pastorala* je s hevrističnim »Epilogom«: »Da, tudi Jaz pravim; bogovi ste!«, s katerim avtor v imenu svobodnega subjekta in njegove ljubezni porogljivo potrdi in zavrne samozvanost bogov, nedvoumen kritični spis o vsakršnih zapovedanih ljubeznih.

Kritični subjekt Nina vstopi v zgodbo iz erotičnih sanj. Nič se jih ne kesa, ne čuti nobene krivde, pa vendar jo je strah. V Antonovem dvorcu se namreč kesajo, prosijo odpuščanja in milosti, zalezujejo se in ovajajo, če se kdo ne ravna po postavi, da je ljubiti le po dolžnosti, pa čeprav ni določno povedano, koga ali kaj ljubiti po dolžnosti. Nina ne more ljubiti po dolžnosti, saj je ljubiti po zapovedi prav toliko, kot pokoravati se, ljubiti in pokoravati se pa je zanjo neposredno protislovje. Etična norma obvezne ljubezni jo je razočarala, saj se z njo ne potrjujejo ljubeči bližnjiki, ampak se za njo skrivajo dogmatizirani »vojaki«, samozvani »bogovi«. Zato se Nina upre zapovedanemu in se odloči ravnati po svojem čustvu, ljubila bo le nezapovedanega »mladeniča«.

Zavodno ljubezen doživlja kot hinavsko igro, celo kot gnilobo podobno umazani ulici mesteca Goge/Zavirja: tukaj kakor tam se kotijo »zlagane ljubezni, zlagane sreče«, predvsem pa »kdo bi tukaj lahko zares ljubil«. Nina ne ljubi deklet in zavodnih sestra, one ne ljubijo Nine. Beg je edina rešitev, beg četudi v nočno naravo, »v tihoto«, rešitev je biti »sama izven obzidja«, živeti pastirsko idilo, biti »pastirica z vencem rož in trav na glavi«. Nina menda še ne ve, da pastirske idile ni in je le

izmišljena, saj notranjega in objektivnega ubežnika in nepriznavalca ljubezenskega pravilnika zalezujejo demoni na vsaki »daljavi«.

Kakšno idilo in ljubezen ji odstreta tihota in daljava?

Pripovedovalec jo spremlja po štirinajstih postajah, kar je najbrž tudi simbolično in spominja na križev pot. Spremlja jo po nevarnih hodnikih dvorca in na pokrajinskih poteh, po kakor da odrešnih poteh, »kot da bi tisti ...«, ki so že hodili tod, menda vedeli, kam in kod, ali pa morda tudi niso vedeli, če naj dvojnost takoj prepoznamo in izpostavimo kot osnovno in značilno držo Nininega duhovnega in estetskega sloga. Na svojem prvem nočnem begu zagleda tudi mlin ob potoku, ki slovi po legendi o mlinarici, ki jo je pobral hudič, kot je povedala sestra Bernarda. Zagleda gaz, neki zaljubljeni so morali hoditi tod. Vse takšno le naznačeno in legendno jo razburja, saj se nemara zares utegne prikazati hudič iz pravljice, ki jo je Bernarda gotovo izkoriščala v svojo naslado. Komaj se pomoči z vodo, zagleda spomin iz otroštva: pošast bolšči iz vode. V ljubezensko občutje se ji vtihotapi nelagodje, lepotna sanja se razblinja, saj že polzi v legendo kot Bernarda, leži na zemlji v grozi in krču, vdala bi se mladeniču. Zadosti ji je Antonovega ujetništva, dovolj domišljjskega erosa, živeti hoče v skladnosti duha in telesa, nerazdvojeno, netragično.

V tem zagleda človeka, ki bolšči z drevesne krošnje kot »nepredvidljiva žival«, kot prikazen ali mitološko bitje. Nina ga ne spozna, on pa ve, da prihaja z dvorca: »Vse vem o tebi,« ji reče in zakriči: »Biiil biiii pastiiiiir!« Predstavi se za Cilo, dobro pozna evangeljsko zgodbo, kako so »duhovi zapustili človeka in šli v svinje«, kako so te popadale v jezero »in pastirji so razglasili novico«. Mar je Cila pobegnil z dvorca in je pastir, ki ljubi? Nina zasluti, da Cila ni nikoli zares ljubil. Po srečanju z groteskno moško podobo, ki ni ljubila, Nina vso noč blodi po goščari, izhod je pač blizu in treba je »trpeti, hoditi, bloditi, dokler ne pojenja«, ne pojenja blodnja za pravo ljubeznijo.

Sledijo stopnjevanja strahu in groze pred neznanim, preplavljajo jo novi in novi valovi iracionalnega. Za primer: »... obšlo jo je iznenada, kot bi se skoz šumenje potoka brez glasu odzval mrlič. In ko je bežala potem, po izhojeni stezi skozi gozd in mimo temačne, stare žage, se ji je zdelo, da piska, da kliče, da kruli za njo, da topotajo kopita ...« Potem smeh, ki se zmaliči v režanje. In za njim prvi klimaks groze: Nina zagleda temne postave ob ribniku, ki kurijo ognje, da bi se razgledali v noč v trenutku, »ko je prav sem, k temu bregu priplavalo dete. Pomislili smo najprej, da je prašič ...«

Temni pastirji, ki kuhajo vonjave v sedmerih ognjenih čašah, sunejo v Ninino hrepenenje/iskanje groteskno sliko dete/prašič, kakor da ji morajo zagnusiti nekaj najlepšega. In drugi klimaks groze ob še enem grotesknem razodetju zmitiziranega pastirstva in pastirja: Nino hoče ljubiti žival, ki ima Cilin glas:

... velika kobilica ... kakor velika trebušasta pižmovka. Naravnost proti njej ... Belo izbuljene oči nad gladino so bolščale vanjo. Iz penastega gobca so se režali veliki redki zobje. Dlaka je bila rumena. Zmeraj bolj razločno rumena ... »U – u, ljubica,« je čisto blizu zehnila s Cilinim glasom in šobila gobec v ogabno rožnat in velik

poljub, »ti si moja mala skrivnost, veš, moja mala ...« Začutila je sapo in vonj in našobljeni gobec, velika, grdo rumena teža je pritisnila obnjo in jo rinila vznak ...

Je to prapodoba Nininega doživljanja tiste resničnosti, ki se skriva za krinko zapovedane ljubezni in se oblači v zvišeni samomit? Ta samomit se postavi pred njo z rezko obliko živalsko-človeškega kot prav telesno nasilna oblast nad bližnjikom, umazana rumena pižmovka, ki buta v človeka, je groteskna metafora o zapovedani ljubezni, ki naj bi se ji Nina podredila.

Seveda, Nina sanja navedene fantastične prizore. Ko pa daleč presegajo zaletne budne domišljije, niso nič drugega, kot svoboden prenos in naris resničnosti, naložek budnega v nebudno, so slikovita sinteza izkušnje, ki se Nini pravkar nadaljuje v obliki vsakdanje stvarnosti. Nad njo se sklanjajo dekleta, sadistično jo tiščijo na posteljo, ker je mogoče blazna, obsedena, osteklinjena. Vanjo udarja zaničljivo vprašanje sestre Bernarde: »Kje in zakaj si se potikala?« Skratka, trčila sta odtujena svetova, ki se zaradi zapovedane ljubezni sovražita. Nini se okolje maliči v »beli mrčes« in gosenico žerko, ki se ji plazi po postelji. Bolj ji dekleta hinavčijo dobroto, češ »kričala si, pa smo pritekale ...«, ostreje doživlja paradoksalne vrednote zavodnega statuta.

Tudi v naslednjih poglavjih doživlja Nina sanjsko fantastiko, hodi po Gogi/Zavirju, po mitično poslikanih hodnikih, po Bockbergovi vili, budna domišljija pa jo zanese v ravninsko pokrajino, kjer se budijo otroška davčina, čudenja prvega vtisa, njene praviže. Fantastika ji odkriva zmaličeno verovanje, domači gozd in ravnica pa ji množita animistična razpoloženja.

V šestem poglavju se obribiška sanjska fantastika dopolni s prizori, ki so metafora Antonovega dvorca. Temni čarovniki spet kurijo ognje in kuhajo zeli, pravzaprav »coprajo ljubezen ... Dekleta z dvorca so morda zraven.« Pa ne samo dekleta in sestre, v središču erotičnega veselja je mogočen, skrivnostnen mesar, ki igra na piščal. Nina se približa, neka ženska pa porogljivo opravičuje dekleta, češ pa kaj, »če so se pojale, vsaki se lahko zgodi«. Ko pa se med kobilami pojavi »grda potegnjena in sloka kobila«, je ženska še bolj porogljiva, kajti »ta ti je bila včasih ... Nina ji je bilo ime«. In že jo moški prijema po nogah in se ji »nemo zareži v obraz«. Pri drugem ognju je glasen »plešast moški v talarju, neki župnik ali hlapec«, ta ji ukaže, da ne sme »iz soja obrednih ognjev«. Najbolj ciničen pa je prizor, kako obredne postave skrivnostno molijo in strmijo »... v majhno, napihnjeno truplo na vodi in se zavedajo, kaj je ljubezen«. Gre za surov porog ljubezni, kakršno išče Nina, za izziv njeni nesporni želji po materinstvu kot življenjskem imperativu, ki je nasproten zapovedani ljubezni in njenim posledicam, kakršno je nemara prav to zavrženo, skrito trupelce.

Toda erotični zbor proglasi, da je prav Nina detomorilka: »Poglejte si jo in sodite!« Vrhovni razsodnik in pravičnik, mesar, ironično doda: »Videk smo mu dal' ime.«

Po tej nebudni groteskni fantastiki se nadaljuje budna fantastika, ki pa se spet pomeša z nebudno, obe pa odsevata tragikomično resničnost. Nina namreč odkrije ubito sestro Majo in hoče o hudodelstvu nemudoma obvestiti najvišjo cerkveno

inštanco, sam Pastorialni ordinariat, hoče do škofa. Ko pa strastno išče »dobrega pastirja«, jo dvorjani ponesnažijo, »da bi se pognala kakor obsedena svinja v globino ribnika«. Dvorska družina se ji norčuje, da »je čisto pritegnjena«, nora, obsedena s prividi, prisluhi, oštevajo jo za neprištevno. Ko potrka na vrata ordinariata, jo vanjo zagledani semeniščnik Mavricij sune na ulico, »mrho hudičevo«. Na ulici plane nanjo Cila, ji sporoči, da zaman išče pravičnega sodnika in se zareži »Jaz sem škofov brat«.

Sledi vrhunec Ninine demitizacije šentflorjanskega dvorca in pristave Bockberg, kjer imajo orgije mesar, Bernarda, Marta in drugi dvorjani in kjer Bernarda predstavi Nini mesarja z besedami: »Prevzvišeni kanonik Fuis.« Ninin krik »K škofu hočem«, zavrne Fuis z »Molči, kuzla ... Za vas smo škof mi!« Monika, Bernarda, Marta, dekleta planejo v hohot ter se naslanjajo z erotičnimi prizori, ki jih je po stenah naslikal Fuis oziroma jih je kanonik »sliku«. Nino bodo erotično osramotili, prvi se ji bo »posvetil gospod kanonik«. Ko pa ta nima časa, »se zasmee vanjo« Mavricij ter surovo pojasni, kaj pomeni najvišja skrivnost Antonovega dvorca, skrivnost ljubiti po dolžnosti, ne po srcu: »Če ne zlepa, pa zgrda. Dolžni smo ljubiti drug drugega!«

Motiv o dobrem pastirju je do skrajnosti načet. Nina pa, ki se v tesnobi že nekajkrat prej ozre po razpelo, postaja odslej skorajda bogoskrunska ali vsaj provokativna. Kaj je storil »Križani na steni«, ki je vse to videl? »... je visel svoje visenje in ni premogel nobene tolažbe in nobenega upanja.« Njena prejšnja srečanja z razpelom so včasih tudi na meji erotičnega oziroma doživlja razpelo kot znamenje, da ni več bližnjika, da ni dobrega pastirja, da je vse le malikovalstvo. Tukaj se na primer razkorači nad njo satir, nato se ozre še po razpetem z besedo: – »Zakaj to nisi ti?« je vprašala tja proti razpelo. »Tako sama sva. Kajne?« – In tam: »Se ti ne zdi, da je ta na steni, mislim, Križani, predvsem mrlič? ... Veš, meni se zdi, da ni več bližnjega ... in da so samo strahovi in maliki ...« V skladu s svojim načelom ljubezni ravna, ko razpelo sname in ga položi v predal: ljubiti hoče, ne malikovati, ljubiti po srcu, ne po zapovedi.

Toda je sploh še kje bližnji, ki ga je moč ljubiti? Pred poslednjim dvomom se ozira še po slikarjih samostanskega hodnika. Poslikan je z grozečimi podobami, »ena sama samota s človekom in smrtjo«, po stropih in zidovih razlezle oblike gozdov, oblakov in rož, ki se zlepljajo v grožnjo, tudi barve so »strupeno žgoče« pa freske s satiri in favni: je pravi bližnjik, kdor je to slikal? »Dajte mi bližnjega, bi jih prosila, enega samega resničnega bližnjega v pravi, človeški podobi namesto vse te strahotne grožnje za konec, pa bom ljubila zares – pa bo ljubezen znova vstala iz groba, in Kristus bo bog ...«

Sledi še njen najbolj antidogmatični nagovor na mističnega zapovednika ljubezni:

Zapovedal si ljubiti, se je skoz solze obupa in gnusa zazrla v razpelo, kot da ne bi ljubil nikoli ... kot da ne bi vedel ničesar o tem ... ljubiti sovražnika, ki nisi nikoli sovražil ... zapovedal si, česar edinega ni mogoče zapovedati ... ljubezni ni na zapoved, na ukaz ... ne do boga ne do človeka ... ne do bližnjega ne do sovražnika ...

ljubezen je ptica svobode ... plašna ptica, ki zaprta v zapoved gotovo pogine in je ogaba in je smrad ... sam Belcebub ... v imenu tvoje zapovedi ubijajo ptice v ljudeh ... Morda so jih zmeraj v imenu nečesa.

Ko se še poslednjič sooči z »mrtvimi bogovi«, kot jih imenuje, in ji »posvečeni Fuis in posvečeni Mavricij hočeta biti tolažba«, jima zaočita: »Pobili ste ljubezen, sedaj pa tolažite.« Beži tudi pred Cilo, tudi ta ni ljubil in ne ljubi, je zgolj vrnjena in skesana ovca.

Nina, skratka in potemtakem med prebivalci Antonovega dvorca in v mestecu Gogi zaman išče neponarejenega bližnjika, ki bi bil zmožen polno, svobodno ljubiti, bližnjika, ki mu je to čustvo naraven dar in naravna moč, ne pa podarjeno breme, pod katerim se sam zmaliči in s katerim zmaliči tudi bližnjika.

Na štirinajsti postaji se popolnoma osvobodi dvorca, obvezujočega krščanstva, nazora, mišljenja: na glasini kaluže zagleda mladeniča »z rano na prsih, z ranama na rokah«. Ta jo ogovori z besedami: »Vem, da me ljubiš ... Vse ljubim. Pojdi in jim povej, da jih ljubim.« Mladenič, ki ima »za vse enako dobrotljivi nasmeh«, je končno ta pravi dobri pastir, »ki vse hkrati, vse enako ljubi«. Kristus je in ni podoban maliku, ki napoveduje ljubezen in kaznuje, je idealni bližnjik, ki tudi sam sebi kliče idealnega bližnjika.

Marsikdo te prevratniške krščanske modernistke ne bo vesel, avtorju pa daje moralno polnomočje za kritični epiloški izziv: »Da, tudi Jaz pravim: bogovi ste!« Besede Jaz ni mogoče prevajati z besedama individualist in solipsist, ampak le z besedo samozavedni svobodni subjekt sredi nazorskega in ideološkega nasilja.

Kot krščanska modernistka je Nina odprta za folklorna in poganska duhovna izročila. Iz slovanske mitologije srečuje na trgu kip deklice Rusi, ki je nemara idealizirano, polepoteno nasprotje slovanski rusalki, je namreč deklica, ki more očistiti s čudežno vodo. Srh pa zbujajo nočne kobile ob ognjih, ki po mitološkem izročilu predstavljajo duhove nezvestih žena, v konkretnem primeru pa nezvestobo ali lažno ljubezen zavodnih sestra, mož in deklet. Nina srečuje tudi božanska znamenja na predmetih, na primer totem navzkriž položenih vrbovih listov na kamniti poti, ki morda kažejo smer iz hudega k bližnjiku, k cilju njenega ljubezenskega hrepenenja. Ti in drugi, tudi krščanski miti ji tudi lajšajo prepoznavati in razkrinkovati samomite Antonovega dvorca.

Miti in njihova vključenost v neposrednih oblikah in v sanjski fantastiki so pomembna dramaturška vzmet pri utelešanju in vzpostavljanju teme o »ljubezni do bližnjega«. Nič manj pomembna vzmet so Ninina trčenja s samomiti na dvorcu, na ulici, tudi v sanjah ter njena trajna polemčnost s slikarjijo in drugimi stvarmi, ki jih šteje za malikovalske. Prav močno je opazna še tretja vzmet, ki je fantastiki enakovredna, namreč Ninina vpetost v naravo, v gozd, močvaro, na ravnico, v njihovo tišino in glasnost, čutnost in poduhovljenost, je njena dovzetnost za hkratni impresionistični in simbolični učinek stvari.

Svet realij doživlja animistično in skorajda veruje v duhovnost stvari. V izjavni obliki seveda ni animistka, a njen duhovni slog omogoča, da jo predmeti nagovarjajo kot iracionalni subjekti in da v njih odmeva svoj strah, žalost in druga občutja.

Zdi se ji, da imajo »neki pomen, nekakšno žalost, ali kaj«. Vezanje občutij nanje seveda ni preprosto personificiranje, ampak je že kar doživljanje/priznavanje nečesa tipičnega. Čim bolj je kdaj vpeta med stvari in v pokrajino, tem bolj sprejema njihovo paraduhovno govorico ali drugače povedano: subjekt in objekt opravljata skrivnostno sobivanje. Okrog nje valovi vidno in nevidno življenje, ob vzgibu veje, ob šumu zasluti tisto zadaj, kar je lahko vsak hip vidno. Drevo in druge stvari in pojavi so večkrat brez čvrstih oblik in le znamenja nečesa, kar se pa lahko nenadoma izoblikuje v popolnoma razvidno in otipljivo, se recimo izvije »iz meglene noči«. »Nekdo je zaječal ... samo temačni obris je lahko videla ...« Človeške stopinje med goščavjem so znamenja nekoga v bližini, nakar se ta v bližini na lepem uteleša: »... kakor temačna razvalina se je izvijalo iz teme«, bila so dvorska dekleta in sestre.

Skratka, človek in narava držita Nino v risu stvarnega in skrivnostnega jezika, z bogatim slovarjem glasov, lepotnih in pastozno-naturalističnih oblik, s svetlobno in barvno igro. Nina kajpada še kako čuti stvarnost. Mimo znamenj, ki prebujajo slutnje o nečem in nekom, se prebija skozi goščavje, vitičje, visoke trave, in jih čuti kot prijetno snov: trave jo žgečkajo v mednožje, cvetov se željno dotika kot poljubov.

V razpetosti med telesnim in poduhovljenim je še posebej dovteta za lepoto in za grdočo stvari okrog sebe in v sebi. Avtor izkorišča to dovtetnost kot četrto dramaturško vzmet pripovedi in individuacije glavne epske osebe. Od vstopa v zgodbo do izstopa popisuje njena estetska občutja in zavest, za povrh pa dodaja še svoje lepote in gnusne snovne motive, ki jih Nina v danem trenutku more in mora videti in čutiti. Ninini estetski psihogrami živijo v treh oblikah: zdaj kot notranja melodija ali muzikalno razpoloženje, drugič kot lirizem, ki prepleta notranjo melodijo z likovnimi motivi, tretjič pa kot vidni in slišni naris.

Poglejmo nekaj krajših in daljših primerov tega estetskega razkošja, saj se zdi, da gre za skoraj zavestno avtorjevo nasprotovanje pripovednikom, ki bremenijo svoja besedila z zgodovinsko ali z drugačno dokumentacijo, za opozicijo »postvarjenemu« romanu.

Nini se pripeti kakor v odsotnosti zabrisan naris mladeniča, ki se ji vrača in se ji nadaljuje kot refren: »... vendar to ni bil sen, le nekakšna odsotnost, kakor da bi od noči za hip ostala le še stara vrba ob vodi, bazilikin vonj in nekaj žalostne pesmi o mladeniču, ki se je čez rosne livade vračal k nevesti ... Pa ni bil več živ, ubogi mladenič – globoko rano so mu zasunili v srce, in izdihnil je bil v neki samoti – nato se je dvignil, znova pokončen in lep, in se je vračal čez trate ...« Drugje začuti v sebi sanjav glasbeni stavek, muzikalni motiv, ki se mota po njej kot »brezglasna muzika«, kot preludij »za objem, za ljubezen«: »Morda je šlo prav za srce v tem ritmu, za srce iz starega klavirskega preludija, ki je zastajalo v pričakujočo pritajenost, poskočilo potem iznenada, zadrhtelo v nemir, se pognalo kakor v objem ..., ki ga potem ni hotelo, ni moglo biti konec. Morda je šlo za ljubezen, ki je nekako ni moglo biti.«

V muzikalno slikovnem krogu se oglasi Ninina ravninska pokrajina tudi v tejle variaciji: »Nekdo je v goščavju igral. In potem je včasih grobo brlizgnil. Kafka se je

zmeral odzvala. Vmes se je slišalo milo, razpotegnjeno žalost nad nečim, kar je minilo ali odšlo, kar bi se moralo oglasiti, pridružiti, zliti v mehko razigrano dvo-glasje, kadar je piščal trepetljivo proseče pojemala v upajoči molk ... pa se ni, pa je molčalo od vsepovsod v tisti zamolk, nato je v bolečini brlzignilo – in je krehnila kafa v zanemeli obup ... Kot da bi žalostna duša pela izgubljeno ljubezen, in bi se zmeraj znova razgalilo tja, v zasunjeno rano ... in bi krenilo smrt.« Malo nežna, potem sunkovito prekinjena melodija, namesto mehkega odpeva ostri zamolk in kafkin krik, pa spet otožni preliv in groza, v celoti učinkovit zapis pesmi in molka, potrganih valov hrepenenja in obupa.

Sem gre tudi lirizem, ki je že kar slika in pesem v prozi: »Od nekod se pritihotapi smrt, vsa temačna in mrzla – morda nastane zamolk, morda se izvije krik ali jok; in deklica, ki bi ljubila, vsa mehka sanjari pomlad ... v tihem, milem dvoglasju se zvije stezica čez molk ... mimo kolibe je treba, mimo mračne in samotne kolibe, ki se napol sesedena vase izvija iz meglene noči – zapuščen mlin ob potoku, na gozdnem obronku z močvirske strani ...« Skoraj verzni ritem ima mestoma metrično podlago, proti koncu se oglasi tudi rima. Impresionistično slikanje se polni s postpozionalnim prilastkom, mehko vzdusje večajo še povedi pogojnosti, nedorečenosti.

In nazadnje protislovna in simbolična podoba pokrajine, ki se Nini že izmika: »Svinje so bežale proti vodi ... In po nebu nad širo no gozdno ravnico so krožile ptice,« izmika se ji, »kot se je izmaknila vsa širo ravnica ... v katero je tolikokrat sanjala in ljubila«. Ob lepota akvarelna platna butajo tudi valovi grdoče, pastozne podobe svinj, kobil, pižmovk, blatnih, sluzastih, »poscanih« ulic, »puščobna praznina in gnus (se slinita) od vsepovsod naokoli«. Tudi davni čas leži pod nebom, »zavlečen v drevje, v ljudi«, prednevihitna zadušljiva soparica bega pogled, da Nina vidi debla zunaj njih in kako se spet vlegajo vase. Pogledi ljudi so odurni, z rumeno liso v očeh, obrazi so tolsti, rumeni. Rumena barva pomeni v vsakem motivu nekaj sovražnega, nevarnega in grdega, pižmovka je »grdo rumena teža«, tudi bog ljubezni rumeni. Rumeno povzroča že kar fizično bolečino: »... bilo je žeja in trudna nadloga z rumeno razkvašenim studom v notrini, kakor ostudna vreča ogabe ... Medeninasto porumeneli zrak je z nekakšno pregreto ostrino sušil usta in žgal v prsi, da je poplesavalo pred očmi in so se škatlaste hiše razmajano šibile nad ulico ...«

Nasproti neprijetnemu rumenilu, nasproti »strupenq žgočim« barvam samostanskega hodnika, nasproti »temačni tišini«, v katero sikajo plameni nočnih ognjev, nasproti neprijetnemu polu lepote se vrstijo spet harmonični motivi »gozda pod večer«, ali pa »beli sijaj« na povodni deklici Rusi: »Samo tiha, daleč odmaknjena samota bi ustrezala temu belemu sijaju, lepoti mehkih voljnih linij in čudovito ujetemu trenutku v izrazu obraza in vzgibu telesa. Tudi v kamnitih laseh je bil viden ta vzgib ...«

Žabotova dvoslikovna in v zvočnem redu večtonska pripoved je mestoma tudi izraziteje ritmizirana. Poleg navedene pesmi v prozi in drugih primerov so skoraj psalmistično ritmizirani odstavki zareka, odčaranja iracionalnih sovražnih moči. Odčaruje jih z glagolom bežati, ki anaforično odzvanja po daljšem besedilu: »Bežite, sovražne sile, se je zapletalo v misli, zmagal je lev ... Bežite, sovražne sile

pššš, pššš, v svinje, v prepad, bežite s svojimi vred, s človeško podobo ... Bežite, sovražne sile, kajti ljubezen je ptica svobode. Beži ... Jezabela je mrtva žival. Beži, ptica svobode, beži, kobila, ker še ni čas, ker bog ves strašen tava v samoti, ker bog ves strašen skriva oči – rumeni, pojavi bog ... Belcebub.«

Ritmčno opazno je tudi dvo- in veččlensko zaporedje istovrstnih besed, ki ima za cilj povečati čustveni zanos stavčne figure: »Tu in tam je iz ločja poganjala hirava vrba, sem pa tja kakšen grmič in topla sapa se je kradla skoz ostanke megle in je božala dušo in je drsela po lužah, šuštel v trstičju in se izgubljala in se je vračala kakor lahkotno igrivi mik in tolažba in čar, ki se izživlja in neži in kuštra in se ponuja in se izmika in vabi dalje in globlje in ne glede kam.«

Ritmčni red besedila oblikujeta mestoma tudi besedni stavi, ki sta značilni za Cankarjev in Pregljev slog. Prva je dvočlenski prilastek za odnosnico, na primer »smrt, vsa temačna in mrzla« in »se je dvignil, znova pokončen in lep«. Pogostejša kakor ta mehki besedni val je sunkovita zveza s predlogoma v in iz; predlog se vrine med povedek in predmet ali med osebek in predmet in ju bliskovito poveže: »mrzlo je kapnilo v misli«, »je krehnila v zanemeli obup«, »bi jo gnetlo v prsah iz molka in teme«. Sunkovit ritem nastaja tudi v zvezah z začetno dovršnimi glagoli: »veter je divje skrivnostno zavulil naokoli«, »... je zamolknilo«, »je zasunil rano«.

Nekateri stilizmi ustvarjajo okrog subjekta skrivnostno ozračje. Zelo opazen je brezosebni povedni način: je šumotalo, je molčalo. Drugi je adverbialna epiteoneza, ki pogloblja skrivnostni način bitnosti in pojavnosti: »je trepetljivo proseče pojemala«, »iz globoke zelene negibnosti ji je tesnobno temačno molčalo nasproti«. Daleč najpogostejša je pogojniška stavčna oblika s sintagmama kot da bi, kot bi, kakor da, kakor da bi, na primer »tišina kot bi molčalo iz neke stare globine«. Skrivnostno vzdušje pomagajo delati nedorečene zveze z neprehodnimi glagoli tipa zdeti se, slutiti, strmeti ter zveze z nedoločnimi in količinskimi zaimki morda, mogoče, nekaj in vse. In nenazadnje in velikokrat gramatikalni zamolk, pikčasto ločilo.

Pisec *Pastorale* prihaja s severovzhodnega prleškega jezikovnega roba pa razpolaga z nekaj jezikovnimi možnostmi, zlasti z nekaj besedami, ki v književnosti še niso do kraja izrabljene. Take besede in besedne zveze so dnika, goščara, kopuča, žmulava bukev, rusa, zamuljeni jarek, zasljuznjen, je zavulil, je privonjalo, zduta žalost in drugo.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Gegenstand/das Sujet des Romans *Pastorala* ist ein der Liebe und Freiheit ergebendes Subjekt, das die Erfahrung eines christlichen sich selbst mythisierenden Menschen und seiner entmythisierten Einrichtung macht, diese wiedererkennt und demythisiert. In der konfessionellen Institution Antonov dvorec (Antonhof) herrscht nämlich der Grundsatz oder die Norm der »Pflichtliebe«, verboten ist jegliches subjektive Rasonieren über die Liebe und jegliches auf eigenen Gefühlen beruhende Handeln; die Romanprotagonistin wählt gerade das Gegenteil und setzt sich dafür ein; sie ist eine christliche Modernistin, die sich den ethischen Normen widersetzt und nach Möglichkeiten sucht, eine volle, persönliche Liebe zu ihrem Nächsten zu schaffen. Auf diesem Weg ist sie

neben der christlichen auch offen für heidnische, ins 20. Jahrhundert reichende geistige Traditionen. An der christlichen Rebellin wird so mancher keine Freude haben, vor allem als sie die Heuchelei der »Selbstmythiker« zerreißt und dabei dem Autor die provokative Feststellung erlaubt »Ja, auch Ich sage: ihr seid Götter!«, wobei sein Wort »Ich« nicht mit den Begriffen Individualist oder Solipsist zu interpretieren, sondern als ein seiner selbst bewußtes freies Subjekt inmitten ideologischer Gewalt zu verstehen ist.

Der geistigen Orientierung der Hauptfigur, dem im Dienste einer Demythisierung stehenden Liebesthema, dem teils mythologischen Stoff, der künstlerischen Technik, die grundlegend realistisch, jedoch auch offen für groteske Phantastik, Schönheitsimpressionen und symbolische Grenzenlosigkeit ist, der Verflechtung von Epischem und Lyrischem, dem meist harmonischen und stellenweise stoßartigen Rhythmus sowie der sorgfältigen sprachlichen und stilistischen Ordnung nach ist der Roman *Pastorala* ein wirkungsvolles und modernes Kunstwerk. Die ästhetische Fülle des Romans widerspricht gewollt oder ungewollt stark den Erzählern, die die Texte mit historischen oder andersartigen Dokumentationen zu befrachten suchen und daraus eines »sachlichen« Roman machen möchten.

KREMBERŠKI GOVOR*

Zahodno goričansko narečje, kamor spada kremberški govor, uvrščamo v panonsko narečno skupino. Značilna zanj sta izguba tonemskih nasprotij in poznejše daljšanje starih skrajšanih in kratkih novoakutiranih samoglasnikov, zato se danes razlikujejo odrazi za te akutirane in cirkumflektrane oz. novoakutirane dolge samoglasnike. V pregibanju prevladuje nepremični naglasni tip na osnovi. Tvorba zloženih povedi se bistveno ne razlikuje od knjižne tvorbe, v besedju pa se poleg domačega kmečkega besedja pojavljajo tudi številni germanizmi.

The Kremberg dialect belongs to the western Slovenske Gorice dialect, which is considered a part of the Pannonian dialectal group. Typical features include the loss of tonemic oppositions and later lengthening of old shortened and short vowels under neo-acute, which resulted in different reflexes for these long vowels under acute and circumflex or neo-acute, respectively. In declension and conjugation the A declension type (accent permanently on stem) is prevalent. The complex sentence construction does not essentially differ from literary language; in lexicon there are numerous German borrowings besides native farming vocabulary.

O Kremberški govor spada h goričanskemu narečju,¹ ki je poleg prekmurščine, prleščine in haloškega narečja sestavni del panonske narečne skupine. Goričansko narečje je bilo v dosedanji dialektološki literaturi predstavljeno na dva načina: Fran Ramovš (1935: 174) je štel h goričanskemu narečju le zahodni del Slovenskih goric, in to od črte Maribor–Šentilj na zahodu do črte Marija Snežna–Sv. Ana na Kremberku–Vurberk ob Dravi na vzhodu. Na Karti slovenskih narečij Tineta Logarja in Jakoba Riglerja (1990) teče južna meja tega narečja v črti od Radencev do Vurberka, vzhodna od Radencev do Gornje Radgone, severna pa od Gornje Radgone ob slovenski državni meji do Šentilja. Tako delitev so narekovali dvojni vzroki. Ramovševa meja kaže na začetek daljšanja akutiranih samoglasnikov, Rigler-Logarjeva pa ločuje dvoglasniški goričanski od prleškega enoglasniškega samoglasniškega sestava. Raziskava goričanskih govorov (Bregant 1995: 1–325) je pokazala, da moramo v okviru goričanskega narečja panonske narečne podstave, kjer so se enako razvijali dolgi jat, dolgi etimološki *o*, dolgi *u*, zlogotvorni *l*, dolgi *a*, dolgi *e* in etimološki *e*, razločevati zahodno goričansko narečje od vzhodnega.² Vzhodno goričansko narečje ohranja kolikostno nasprotje med starimi dolgimi cirkumflektranimi in akutiranimi samoglasniki (enako tudi prekmurščina, vzhodno

* Članek je nekoliko prirejeno poglavje iz magistrske naloge z naslovom *Severozahodni goričanski govori* (Ljubljana, 1995), mentorica Z. Zorko.

¹ Pridevnik goričanski je verjetno narejen umetno, saj njegove potrditve na terenu nisem našla, zato predlagam, da bi se narečje poimenovalo slovenskogoriško, govori tega narečja pa slovenskogoriški govori.

² V magistrski nalogi so obdelani severozahodni in sredneslovenskogoriški govori, da je mogoče potegniti mejo med vzhodnimi in zahodnimi govori glede na daljšanje akutiranih samoglasnikov.

in srednje prleško narečje, vzhodno in srednje haloško narečje),³ v zahodnem goričanskem narečju pa so se stari skrajšani in novoakutirani kratki samoglasniki podaljšali, vendar pozneje kot v osrednjih slovenskih narečjih, zato so se dolgi cirkumflektirani in akutirani dolgi samoglasniki razvijali drugače kot akutirani. Podaljšali so se tudi kratki samoglasniki, tako da je danes ohranjeno le kakovostno nasprotje, vzpostavlja pa se novo: enoglasnik proti dvoglasniku.⁴ Jezikovna meja med vzhodom (prekmurskemu enak samoglasniški sestav) in zahodom (daljšanje kratkih akutiranih samoglasnikov) Slovenskih goric teče po črti od Marije Snežne na severu do Sv. Ane na Kremberku, od tod pa se spusti v bližino Sv. Trojice in nato do Dvorjan pred Vurberkom ob Dravi.

1 Glasoslovje v kremberškem govoru

1.1 Naglas in kolikost

Kremberški govor seveda ne pozna tonemskega naglaševanja in tudi ne kolikostnega nasprotja. Izvedena sta bila naslednja skupna slovenska naglasna premika: pomik z dolgega in kratkega cirkumflektiranega zloga proti koncu besede: *zlâto* → *zlatô*; *ôko* → *ôko* → *okô* ter umik naglasa s končnega kratkega zloga na prednaglasno dolžino: *dušà* → *dúša*, pa tudi s končnega kratkega zloga na prednaglasni kratki samoglasnik: *ženà* → *žèna*; *nogà* → *nôga*, kar pa se je podaljšalo: *žie:na*; *nu:oga*. Enako še: *màglà* → *màgla*, nato pa *mie:gla*.

Najmlajši so naglasni umiki tele vrste: (1) s cirkumflektiranega dolgega končnega, zlasti odprtega zloga: *xù:jdô*, *leipô*, *lie:xko*, *lü:idi*, *ne:bo*, *oyje*, *p'rouso*, *sa:ni*, *vü:ixa*; (2) s kratkega cirkumflektiranega zloga za zlog proti začetku besede, tudi na predpono ali predlog: *a:dvent*, *bi:ila*, *bu:ogat*, *lâ:gô*, *mərlič*, *p'ri:nas*, *p'ri:vas*, *pu:otplat*, *si:êdô*, *šü:rki*, *u:otpren*, *u:otrok*, *vi:ski*, *za:čnen*.

V tem govoru se kaže tudi velika težnja po posplošitvi naglasa na vse ali večino oblik iste besede: *mu:olila*, *nat pe:čjô*, *nie:simô* (vel.), *nu:osla*, *pie:lali*, *p'le:sali*, *p'ru:oste* (vel.), *s koustjô*, *se:jala*, *si:jalo*, *s pie:čte* (vel.), *tərpimô* (vel.), *vu:ozla*, *z noučjô*.

1.2 Samoglasniški sestav

Samoglasniški sestav kremberškega govora vsebuje dolge naglašene in nena-glašene samoglasnike.

³O tem razpravlja Z. Zorko (1993: 193–207).

⁴Primerjaj razprave Z. Zorko (1988/89: 170–178 in 1992: 43–45).

1.2.1 Dolgi naglašeni samoglasniki

i:	ü:	u:
i:ǰ	ü:ǰ	
i:ɛ		u:ɔ
ɛ:		ɔ:
ɛǰ	ou	
ie:/e:		+ ər
	ǎ:	
	a:	

1.2.1.1 Samoglasniški razvoj

I: zastopa staro- in novoakutirani *i*: *brada'vi:ca*, *'xi:ša*, *xɔ'di:li*, *kɔ'li:ne*, *'li:pa*, *'ri:ba*, *stə'r'di:na*, *tə'r'pi:n*, *va'li:*, *zmɔ'li:li*, kratki *i:* *'mi:š*, *'ni:č*, *'ri:t*, *'si:r*, samoglasnik *e* pred *r*: *'ci:rkva*, *'vi:ra*, *za'mi:rli*, po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *i:* *p'ri:nas*, *p'ri:vas*, *'vi:ski* ter prevzeti *i:* *'mi:tš'tejna*, *'ri:xtar*, *'zi:xer*, *z'ri:xtalo*.

Ü: je odraz za akutirani *u*: *'gü:m̩la*, *'jü:nec*, *'kü:ga*, *k'lü:ka*, *'kü:xalo*, *'kü:ra*, *'kü:rečnik*, *'kü:rli*, *'mü:xa*, *'tü:ršica*, *'vü:ra*, *'vü:ste*, kratki *u:* *f'kü:p*, *'jü:k*, *'kü:p*, *k'rü:x*, pozneje naglašeni *u:* *'xü:jdo*, *k'lü:čanca*, *'šü:rki* ter prevzeti *u:* *'fü:rtɔx*, *'kü:rbɔs*, *'pü:ngrat*, *š'tü:nfa*, *t'rü:ga*; govori se tudi v imenih: *'Rü:še*.

U: je nastal iz cirkumflektiranega samoglasniškega *!*: *'du:k* (*sam.*), *'vu:k*, *'žu:te*, staroakutiranega *!*: *'bu:xa*, *'du:ga*, *'pu:xi*, *'pu:na*, *'vu:na*, *'žu:na*, kratkega *!*: *'du:gi*, *'pu:x*, *'pu:ni*, iz samoglasnika *o* pred *j* in *n*: *'ku:jn*, *pri'ku:n*, *'u:n*, *'u:na*, zastopa pa tudi prevzeti *u:* *'cu:krat*, *'pu:calo*, *'pu:nčoxi*.

I:ǰ je naslednik stalno dolgega *i:* *b'ri:ǰtva*, *'di:ǰm̩nica*, *gra'di:ǰli*, *'xi:ǰtro*, *kɔ'si:ǰt*, *lɔ'vi:ǰt*, *'mi:ǰ*, *mla'ti:ǰtva*, *ɔb'ri:ǰšen*, *'si:ǰn*, *spis'ti:ǰli*, *'vi:ǰxta*, *vɔ'di:ǰli*, *z'di:ǰn̩en*, *'zi:ǰt*, *ž'vi:ǰn*, po mlajšem naglasnem umiku naglašenege *i:* *'bi:ǰla* ter tujega *i:* *b'ri:ǰtof*, *g'li:ǰt*, *ž'ni:ǰdar*.

Ü:ǰ je odraz za cirkumflektirani *u:* *d'rü:ǰgiga*, *f'kü:ǰper*, *g'rü:ǰška*, *'lü:ǰcki*, *'lü:ǰkna*, *'lü:ǰplen*, *p'lü:ǰk*, *p'lü:ǰžnce*, *'tü:ǰdi*, *'vü:ǰš*, *'vü:ǰzda*, pozneje naglašeni *u:* *'lü:ǰdi*, *'sü:ǰxɔ*, *'vü:ǰxa* in prevzeti *u:* *'nü:ǰcali*, *'pü:ǰšci*.

I:ɛ je nastal iz staroakutiranega jata: *b'ri:ɛza*, *'di:ɛlan*, *d'ri:ɛta*, *gɔ'ri:ɛlo*, *x'ri:ɛn*, *x'ti:ɛli*, *'ji:ɛli*, *kɔ'li:ɛna*, *'li:ɛto*, *m'li:ɛli*, *ne'di:ɛla*, *ne'vi:ɛsta*, *ɔ'bi:ɛsli*, *'pi:ɛna*, *'ri:ɛpa*, *'ri:ɛzali*, *sk'li:ɛda*, *s'mi:ɛli*, *sm'ri:ɛka*, *sf'ri:ɛxa*, *tə'r'pi:ɛti*, *'vi:ɛdat*, *'vi:ɛter*, *že'li:ɛzɔ*, *ž'vi:ɛti*.

U:ɔ zastopa staroakutirani nosni *ɔ:* *'gu:ɔba*, *'ku:ɔča*, *'tu:ɔča*, novoakutirani *o:* *'bu:ɔtra*, *'bu:ɔžji*, *'cu:ɔta*, *'xu:ɔja*, *k'ru:ɔp*, *'ku:ɔš*, *'mu:ɔj*, *'mu:ɔlin*, *'nu:ɔsin*, *'nu:ɔš*, *p'ru:ɔsin*, *'pu:ɔst*, *'pu:ɔt*, *sɔ'bu:ɔta*, *š'ku:ɔf*, *'vu:ɔzin*, *za'ku:ɔlemɔ*, umično naglašeni *o:* *'bu:ɔžič*, *'du:ɔbra*, *g'ru:ɔza*, *'ku:ɔsa*, *'ku:ɔstan*, *'ku:ɔtš*, *'ku:ɔza*, *'mu:ɔčna*, *'mu:ɔlo*, *'pu:ɔtoč*, *'tu:ɔrk*, *'u:ɔča*, *'u:ɔrex*, *'u:ɔsa*, *'vu:ɔda*, *'vu:ɔzɔ*, stalno dolgi *o* pred *j*: *g'nu:ɔj*, *'lu:ɔj*, po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *o:* *'bu:ɔgat*, *'pu:ɔplat*, *'u:ɔtpren*, *'u:ɔtroč* ter prevzeti *o:* *k'nu:ɔf*, *'ku:ɔrp*.

E: je naslednik dolgega cirkumflektiranega *e*: *jé sę:n*, *lę:t*, *pę:č*, *šę:st*, stalno dolgega nosnega *ę*: *dę sę:t*, *dę vę:t*, *g lę:dan*, *í mę:*, *ję:tre*, *ób vę:za*, *pę:st*, *pę:t*, *p lę:si*, *rę:p*, *s rę:čat*, *vę sę:li*, *žrę bę:*, stalno dolgega *ǣ*: *dę:jn*, *lę:jn*, *vę:s*, zastopa manjši del novoakutiranih *e*: *nę:sǫ*, *rę:kǫ*, *t rę:tji* in manjši del novoakutiranih *ǣ*: *pę:sji*, *sę:je*, *tę:nki*; govori se tudi pred *j* in *ĵ*: *c vę:ja*, *ka mę:je*, *kǫ rę:je*, *m lę:ja*, *sę:jen*, *vę:ja*.

O: je odraz za skupino **-rĭ: d rǫ*: < *d rĭl*,⁵ *pǫd rǫ*:, *ž rǫ*:,⁶ govori pa se tudi v prevzetih besedah: *dǫ:x ci:mra*, *xǫ:lp ja:rn*, *t i:rš tǫ:k*, *tǫ:tǫ ka:mra* in imenih: *Pǫ:xǫrje*.

Eĭ je nastal iz cirkumflektiranega: *bę seĭda*, *b ręĭk*, *c vęĭt*, *č ręĭšna*, *g lęĭtva*, *k lęĭt*, *lęĭs*, *lęĭte* (im. mn.), *męĭx*, *męĭšnc*, *pǫ deĭlenk*, *pǫ meĭnĭlo* < *pomenilo*, *pǫ vęĭdla*, *p ręĭk*, *sęĭkan*, *s męĭx*, *s nęĭk*, *s ręĭda* < *srędǣ*, *s ręĭš*, *v ręĭžemǫ* in akutiranega *ę*: *le tęĭla*, *smǣr deĭla*, *tǣr pęĭla*, *ži vęĭla*.

Ou je naslednik dolgega cirkumflektiranega etimološkega *o*: *boĭk*, *b rǫĭt*, *kǫĭst*, *mę sǫĭ*, *mǫĭč*, *mǫĭst*, *nǫĭč*, *ǫĭs*, *pǫf kǫĭva*, *sĭ rǫĭta*, *s pǫĭvet*, *š kǫĭpa*, *šǫĭla*, *tę loĭ*, *tes toĭ*, *v dǫĭva*, *vǫĭs*, *vǫĭsek*, stalno dolgega nosnega *ǫ*: *d rǫĭk*, *gǫĭbec*, *gǫ loĭp*, *gǫĭska*, *k loĭp*, *k rǫĭk*, *mǫĭš*, *ǫf rǫĭbi*, *rǫĭp*, *zǫĭp*, *žę loĭdęc* in po mlajšem naglasnem umiku naglašene *o*: *ko:ĭla*, *kǫĭsti*, *ǫĭje*, *p rǫĭsǫ*; govori jo ga tudi v prevzetih besedah: *fǫĭter*, *plǫ fǫĭn*, *šǫĭštar*.

Pri samostalnikih *kosa*, *osa* in *otrok* se metatonirani *ǫ* pojavlja samo v rod. mn., pri samostalnikih *koža* in *volja* ter pri vprašalnem zaimku *kdo* pa samo v im. ed.: *kǫĭs*, *ǫĭs*, *ǫf rǫĭk*; *kǫĭža*, *vǫĭla*;⁷ *g dǫĭ*.

Ie:/e: zastopa staroakutirani nosni *ę*: *die:tela*, *g rĭe:da*, *pǫk lie:knt*, *p rĭe:li*, *sp rĭe:sti*, *s rĭe:ča*, umično naglašeni *e*: *čie:la*, *jie:zik*, *mie:tla*, *nie:sla*, *pie:či* (vel.), *rie:kli*, *rie:tkva*, *sie:dĭlo*, *sie:stra*, *s pie:kla*, *tie:če*, *žie:na*; *je:ga*, *zempla*, največji del novoakutiranih *e*: *sie:dĭ*, *žie:nin* 'ženin'; *k le:plen*, *me:len*, *ze:lje*, *že:nška*, največji del novoakutiranih *ǣ*: *dǫ tie:kne*, *gie:nen*, *lie:xki*, *mie:ša*; *f se:xnĭlo*, *mǣrĭ ve:ški*, *pre me:kne*, *pe:xne*, kratki *ǣ*: *die:š*, *pie:s*, *tie:š* in umično naglašeni *ǣ*: *mie:gla* / *me:gla*, *pe:kĭ*, *tie:ma*; *e*: se govori tudi pred *r*: *d vę:ri*, *pež de:rje*, *ve čę:r*, *vǫ de:r*.

Ā: je odraz za manjši del staroakutiranih *a*: *b lǣ:je* 'deske', *čǣr pǣ:ja* 'črepanja', *x lǣ:če*, *kǫ lǣ:č*, *k rǣ:pafca* 'krastača', *lǣ:mpasti*, *le žǣ:ti*, *lǫ bǣ:ja*, *mǣ:ntĭ*, *žǣ:ba*, *zak lǣ:li*, *ž nǣ:ble*.

A: zastopa cirkumflektirani *a*: *dǫ ma:*, *d va:*, *g ra:t*, *ka:lamǫ*, *k va:s*, *la:s*, *ma:čka*, *ma:š*, *ǫp ra:li*, *ǫ ra:la*, *ǫ ta:va*, *pa:lec*, *pa:zdi:xa*, *p ra:x*, *sa:ki*, *za:vec*, kratki *a*: *b ra:t*, *fk ra:j*, *ga:t*, *g ra:x*, *ka:t*, *p ra:f*, *za:j* in po mlajšem naglasnem umiku naglašeni *a*: *a:dvent*, *la:si*, *sa:mǫ*, *sa:ni*; govori se tudi v prevzetih besedah: *a:jmar*, *a:ntux*, *ca:jt*, *fa:rǫf*, *ša:jba*, *š pa:jza*, *ž la:xta*, *ž la:jf*. Dolgi nezaokroženi *a* slišimo tudi za del staro- in novoakutiranih *a*, kar kaže

⁵Tudi *dǣrja*.

⁶Tudi *žǣrja*.

⁷Tudi brez metatoniranega *o* (vu:ǫla).

na to, da se je začel občutek za razlikovanje med akutiranim in cirkumfektiranim *a* izgubljeni. Ta pojav se širi iz zahodnega dela Slovenskih goric v smeri proti vzhodu: *ˈa:pnɔ*, *ˈbːra:da*, *ˈbːra:zde*, *xˈra:st*, *ˈja:rn*, *ˈka:ča*, *kɔˈva:č*, *kˈra:l*, *ˈma:ti*, *mˈla:titi*, *mˈra:vla*, *ˈpa:rkɫ*, *pˈla:tnɔ*, *ˈra:ma*, *ˈva:jeti*, *zˈra:slɔ*.

Samoglasniški *r* se v naglašeni zlogih izgovarja kot *ər*: *ˈčərɫ*, *ˈčərva*, *ˈmərja*, *ɔˈbərɫ*, *ˈpərst*, *ˈpərsta*, *ˈpərɫ*, *sˈmərɫ*, *ˈtərɫi*, *ˈtərɫca*, *ˈvərɫɔ*, *ˈžərɫ*.

Kot rezultat moderne vokalne redukcije se v besedah *ˈvəlka* in *ˈzəlχana* pojavlja naglašeni polglasnik.

1.2.2 Nenaglašeni samoglasniki so *i*, *u*, *e*, *o*, *a* in *ə*.

Prednaglasni *i* je nastal iz etimološkega *i* in samoglasnika *u* pred naglašenim *i*: *ciˈga:n*, *giˈba:nce*, *ziˈda:r*; *diˈši:mɔ*, *piˈsːti:ti*, *siˈši:iti*, *viˈči:u*. Ponaglasni *i* je odraz etimološkega *i* in ponaglasnega *u*, pojavlja se kot obrazilo pri prislovihih, je pa tudi pogost morfonem za označevanje spola, sklona in števila: *ˈxu:ɔdin*, *naˈmi:zi*; *ˈku:ɔžix*, *ˈpa:zdixa*; *fˈča:si*, *pˈrejdi*, *ˈza:di*; *ˈku:ji*, *pɔˈba:ri*; *kˈpi:skri*, *kˈu:ɔkni*; *fˈku:ɔtli*, *priˈsi:ini*. Nenaglašeni *i* lahko nastane tudi iz samoglasnika *e* v breznaglasnicah: *či*.

U je naslednik etimološkega *u*, govori pa se tudi v prevzetih besedah: *druˈži:na*, *luˈši:na*; *ˈa:ntux*. Predpona *u-* v vzglasju se pred nezvenečim nezvočnikom izgovarja kot [ʃ]: *ʃkˈra:la*, *ʃpˈre:žne*, *fˈse:xɫɔ*, *fˈte:knen*.

Nenaglašeni *e* je širok. Prednaglasni *e* je nastal iz etimološkega *e*, *ě* in nosnega *ɛ*: *beˈsejda*, *leˈti:i*, *veˈse:la*; *pleˈni:ca*, *seˈdi:et*, *seˈnou*; *kleˈči:*, *žreˈbe:*. Ponaglasni *e* je odraz etimološkega *e*, *ě*, nosnega *ɛ* in *ə* v priponah *-ec* in *-ek*, govori pa se tudi v prevzetih besedah: *nie:sen*, *pie:če*; *čˈlu:ɔvek*, *ˈmie:dvet*, *ˈu:ɔrex*; *ˈpa:met*, *ˈtie:le*, *ˈžie:ne* (im. mn.); *ˈku:nec*, *ˈku:ɔsec*; *ˈpejsek*, *ˈpe:tek*, *ˈvousek*; *ˈxa:mer*, *šˈte:jge*, *ˈži:xer*. Nenaglašeni ozki *e* je samo v breznaglasnicah: *če*, *že*.

O je ozek. Prednaglasni je iz *o*, *ɔ* in *u*: *gɔˈloup*, *xɔˈdi:li*, *kɔˈli:ena*; *glɔˈbu:ɔki*, *mɔˈža:kar*; *ɔˈme:tniga*, *preɔˈme:rɔ*. Ponaglasni *o* je iz *o*, *ɔ* in skupin **-it*, **-ět*, **-at*, **-ət*; govori se tudi v prevzetih besedah: *ˈmi:estɔ*, *ˈti:xɔ*; *ˈli:pɔ*, *ˈmi:zɔ* (tož., or. ed.), *ˈžie:lɔt*; *ˈkü:rɔ*, *ˈmu:ɔlɔ*, *zˈdi:gnɔ*; *ˈtərɔ*, *ˈvi:dɔ*, *ˈvi:edɔ*; *ˈdi:elɔ*, *ˈku:ɔpɔ*, *zˈri:xtɔ*; *ˈne:sɔ*, *ˈpe:kɔ*, *ˈvərɫɔ*; *bˈri:itɔf*, *ˈfa:rɔf*, *ˈfü:rtɔx*.

Prednaglasni *a* je iz *a*: *kaˈza:lec*, *maˈli:na*, *mravˈli:jak*. Ponaglasni *a* je iz *a* in *ě*. Pogosto označuje spol, sklon in število ter obrazilo pri prislovihih; govori se tudi v prevzetih besedah: *ˈdi:elati*, *ˈja:gɔda*, *ˈža:gati*; *ˈgouſanca*, *ˈvi:dat*, *ˈvi:edat*; *dˈva:ku:ja*, *ˈlejpa kˈra:va*, *ˈu:ɔča*; *fˈče:ra*, *ˈni:egda*, *pˈre:ja*; *ˈfa:šank*, *ˈpü:ngrat*, *ˈšouštar*, *šˈpa:jza*.

Nenaglašeni polglasnik slišimo v soseščini zvočnika *r* iz *r*, je pa tudi rezultat modernega samoglasniškega upada: *ərˈbi:ja*, *ərˈja:vi*; *smərˈdi:*, *tərɔˈvi:na*; *dərˈgouč*, *pərˈnie:sli*, *pərˈva:dijɔ*, *pərˈkˈla:sax*, *pərˈkˈra:ji*.

V kremberškem govoru je tudi nekaj pojavov modernega samoglasniškega upada. Do onemitve nenaglašeni samoglasnikov, zlasti *i*: *bˈli:i*, *ˈxu:ɔdla*, *ˈkü:xna*, *šˈta:lce*, *ˈvu:ɔzla*, *ěˈvejɫla*, *ˈvi:dla*, *ˈvi:edli* in *ə*, prihaja le v zvezi z zvočniki; pri tem lahko nastaneta tudi zlogotvorna *ʃ*: *ˈmərɫca*, *ˈtərɫce*; *ˈxa:kɫ*, *ˈku:ɔjnɫ* in *ɲ*:

kōpa:lŋce, š'ma:rŋce, z'di:gŋte (vel.); *mejsŋc, pu:odŋ*, drug upad, tudi končnega *i* v glagolskem nedoločniku, je reddek: *g'ra:tli, zg'lē:dlo; k'ū:ipit, nu:osit, vu:ozit; s'vu:ojga, t'vu:ojga, z'loy; ma:jō, mi:eli; ta:k, ka:k*.

1.3 Soglasniški sestav obsega zvočnike *l, r, m, n, j, j̄, v* (z variantama *f* in *u*) ter nezvočnike *p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c, x*.

Praslavovski *l*, srednji *l* in *l'* so sovpadli v srednji *l*. *L'* je ohranjen samo v besedah *u:olje* in *ze:lje*.⁸ V *l* je prešel tudi *t* pred soglasnikom; na koncu besede je dal *-t* naslednje odraze:⁹

-āt → *-āu*: *f'k'ra:u, o'ra:u, o'sta:u, zaž'ga:u* oz. *-at* → *-o*: *'ba:rō, d'əržō, ri:ezō, v'e:zō*;

-it → *-iu*: *kō'si:u, lo'vi:u, si'ši:u, vi'či:u* oz. *-it* → *-o*: *'kū:rō, nu:osō, o'bi:esō, s'ū:snō*;

-e't < *e* in *e* → *-e:ol-e:ja*: *pər'je:o, za'če:o; na'p'e:ja, v'ze:ja*. Po naliki z neimenovalniškimi skloni je končni *l* v imenovalniku lahko ohranjen: *'ku:otl, pe:kl*;

-ēt in *-ēt* < *e, e* → *-e:ol-e:ja*: *'me:o, s'te:o, 'že:o; c'v'e:ja, m'l'e:ja, p'r'e:ja* oz.

-ēt → *-o*: *'vi:edō, vi:dō*;

-ət: *š'šou* oz. *-at* → *-o*: *'ne:sō, r'e:kō, s'p'e:kō*;

-ot → *-ou*; po naliki z neimenovalniškimi skloni je *-t* v imenovalniku lahko ohranjen: *'pou* in *'pō:l, s'tu:ol*;

-ūt → *-ü:ja*: *'čü:ja, o'bü:ja, zü:ja*;

-t → *-rō:*, pod prleškim vplivom tudi v *-rja*: *d'rō:f dərja, m'rō:f mərja, ž rō:f žərja*.

R je kot v knjižnem jeziku. *R' > r*: *xek'ta:ra, ol'ta:ra, me'sa:ra; črē-* in *žrē-: č'rejda, č'rejšna, ž're'be:*. Disimilaciji: *r-r > n-r* (*z'ma:ntrani*) in *r-r > j-r* (*'fa:jmāštər*). Končni *-m* prehaja v *-n*: *'ku:ostan* (daj. mn.), *'lū:ičan, 'nie:sen, s'pō'ba:rōn* 's fantom'; *m-n > m-l*: *'gū:mila*; analogični *n*: *b'ri:emen, 'si:emen, v'ri:emen*. Rinezem: *'mejsŋc* in *'pa:jank; pō'deļenk*. *N' > n*, na začetku besede in med dvema samoglasnikoma *> j̄*: *'ku:ostan, 'lū:kna, o'g'ni:še; 'je:ga* (rod. ed.), *'ji:va; gō'stū:vaje, o'ra:je, š'e'ti:je*. V je [v]: *'ci:rkva, 'vi:eter, č'lu:ovek, ne'vi:esta; t'ra:vnik, v'ri:ezat*, le pred nezvenečim nezvočnikom in na koncu besede je *f*: *bež'ga:fka, f'sa:ki; f'xi:šō, f'tie:mi; o'bərř, zd'ra:f*. V vzglasju besede pogosto onemi: *ča:si, s'ta:nen, z'di:gŋen*, nastopa pa tudi kot proteza: *'vogle, 'vü:ixa, 'vü:ste*; *-u* < *l* ostaja v določenih skupinah (glej zgoraj). *J* se pojavlja tudi kot novonastali prehodni glas: *'de:jn, xü:jdō, 'na:jšli, 'u:ojster*. *P, t, k, b, d, g* in *x* so dobro ohranjeni. Nezvočniki imajo razvrstitev kot v knjižnem jeziku. Primarna *dl > l*: *'ši:la, 'vi:lce, 'vi:le*. Disimilacija *tl - dl > l*: *c'vie:li, f'k'ra:la, 'ji:elō, 'pa:li*. V soglasniškem sklopu zaradi lažjega izgovora *t* lahko onemi: *'kərsni, 'lū:išnō, m'la:ci*.

⁸ V besedah *olje* in *zelje* je fonem /lj/ sekundarnega izvora. V večini slovenskih narečij se je razvijal enako kot prvotni *lj*. Ohranila so ga le redka narečja, med njimi tudi goričansko. Prim. tudi F. Ramovš (1924: 69).

⁹ Predstavljen je razvoj končnega velarnega *t* po posameznih skupinah.

Prim. še: *pt-* > *t* (*ti:č*, *ti:či*), *tl-dl* > *kl-gl* (*k'lā:čti*, *'ku:čēn 'tolčēn*, *g'lej tva*), *dn* → *gn* (*g'na:r*, *g'nie:s*) in *xč* → *šč* (*ščē:rka*). Z, ž pred nezvenečimi nezvočniki in na koncu besede pred premorom > *s*, š. Ohranjen *c* v *ot'ru:oci*.¹⁰ *Sk-* > *šk-* (*šk'ri:ja*); *sč* > *šč* (*šč'i:jsli*, *šč'i:sta*), *šč* > *š* (*k'lejše*, *'ni:še*, *og'ni:še*). Z pred *j* > *ž* (*z'maržjēnō*, *ž'jōj*); iz po upadu *i* > *s* (*s pō'tu:ōka*, *s š'ta:le*). *F* se premenjuje z *v* (glej str. 6); v starejših in mlajših prevzetih besedah: *'fa:jmāštār*, *'fa:jn*, *'fa:rof*, *'fe:rtik*, *f'li:sik*, *f'ra:j*, *f'ri:šna*, *f'rouštikl*, *'fū:rtōx*, *š'tū:nfe*, *'ži:xer*.

2 Oblikoslovje

2.1 Samostalniška beseda

2.1.1 Samostalnik

V ed. so ohranjeni vsi trije spoli. Ž. obliko imajo nekateri sam. s. sp. (*g'nejzda*, *'ja:jca*, *'u:ōkna*), v mn. pa sam. s. sp. postanejo ali ž. ali m. sp. Moškospolski so v dv. sam. s. sp., ki osnovo podaljšujejo s *-t*.

2.1.1.1 Moške sklanjatve

Sam. 1. m. sklanjatve se sklanjajo po naslednjem naglasno nepremičnem nagl. tipu: *b'ra:t-ō-a-i-a-i-ōn*; *-i-ōf-an-e-ax-ami*; *-a-ōf-ōma-a-ax-ōma*. Po nepremičnem naglasnem tipu se sklanjajo tudi samostalniki knjižnega končniškega: *'die:š'die:ža*, *'pie:s'pie:sa* in mešanega naglasnega tipa: *'lejs'lejsa*, *'le:t'le:da*, medtem ko je premični naglasni tip dobro ohranjen: *č'lu:ōvek člō'vi:ēka*, *'jie:zik jē'zi:jka*, *'u:ōrex o'ri:ēxa*. Samostalniki, katerih osnova se končuje na govorjeni samoglasnik, v sklonih z neničto končnico osnovo podaljšujejo z *-j*: *'Ma:rkō 'Ma:rkeja*, *B'ra:nkō B'ra:nkeja*. V im. ed. enozložni samostalniki v mn. in dv. osnove ne podaljšujejo z *-ov*: *c'vejti*, *c'vejta*; *g'ra:di*, *g'ra:da*. V rod. ed. se naglašena končnica *-u* ni ohranila: *s'vejt s'vejta*; *'zi:jt 'zi:žda*. Samostalniki 2. m. sklanjatve se sklanjajo po vzorcu, veljavnem za prvo moško sklanjatve: *'di:ēlō'vō:dj-a-a-i-a-i-ōn*. Samostalnikov 3. m. sklanjatve v kremberškem govoru ni najti, samostalniki 4. sklanjatve pa se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi tipa *'vi:sk-i-iga*.

2.1.1.2 Ženske sklanjatve

Samostalniki 1. ž. sklanjatve se sklanjajo le po nepremičnem naglasnem tipu. Končnice v 1. ž. sklanj. odstopajo od knjižne norme le v daj. in or. dv.: *'li:p-a-e-i-ō-i-ō*; *-e-ō-an-e-ax-ami*; *-i-ō-ōma-i-ax-ōma*. Tako se sklanjajo tudi: *'mie:gla 'mie:gle*, *'tie:ma 'tie:me* in samostalniki tipa *'ku:ōsa 'ku:ōse*, *'vu:ōda 'vu:ōde*. Samostalniki ž. sp. na *-ev* imajo tudi v im. ed. obliko: *'ci:rkva*, *b'ri:ēskva*, *'bū:kva*. Tudi samostalniki 2. ž. sklanjatve se sklanjajo samo po nepremičnem naglasnem tipu: *'mi:š-ō-i-i-ō-i-ō*; *-i-i-an-i-ax-ami*; *-i-i-ōma-i-ax-ōma*. Končnice v daj., mest. in or. mn. ter v daj., mest. in or. dv. so enake končnicam 1. ž. sklanjatve. Tako se sklanjajo npr.: *'pe:č'pe:či*, *'koust'kousti*, *'ma:st'ma:sti*, *'mouč'mouči*,

¹⁰Tudi *ot'ru:ōki*.

reč *reči*, *nouč nouči*. Samostalnikov 3. ž. sklanjatve, npr. *Mi:ci*, je malo, 4. sklanjatev pa je enaka ženski prid. sklanjati.

2.1.1.3 Srednje sklanjatve

Samostalniki s. spola lahko ohranjajo svoj spol in sklanjatev le v ednini, saj se v dvojini in množini femininizirajo ali maskulinizirajo. Pri neštevnih je srednji spol ohranjen: *ka me:je*, *ko re:je*, *m lejko*, *že li:ezō*. Sklanjatveni vzorec: *li:et -o¹¹ -a -i -o -i -on*; *lejt -e -o -an -e -ax -ami*; *li:et -i -mn. -ōma -i -mn. -ōma*. Premični nagl. tip je ohranjen pri samostalnikih, ki svojo osnovo podaljšujejo s *-t*: *tie:le-ø te'lie:t-a -i -ø -i -on*; *te'lie:t-i -of -an -e -ax -ami*; *te'lie:t-a -of -ōma -a -ax -ōma*. Samostalniki, ki osnovo podaljšujejo z *-n*, svoj spol ohranjajo (*tie:škō b'ri:emen*), podaljševanja osnove s *-s* ni; ti samostalniki se namreč femininizirajo že v ednini: *d'rejva d'rejve*, *č'rejva č'rejve*, *koūla koūle*, *pe:ra pe:re*. Množinski samostalniki s. spola so prešli med ženske samostalnike: *dərve*, *je:tre*, *p'lū:iče*, *pərse*. Med *ničto sklonljive* samostalnike s. sp. se štejeta *ji:esti* 'hrana' in *pi:ti* 'pijača'. *Tretja* sklanjatev posamostaljenih pridevnikov je enaka pridevniški sklanjati.

2.1.2 Samostalniški zaimki

Osební zaimki poznajo naslednjo sklanjatev naglasnih in naslonskih oblik:

ja:s, *mie:ne me*, *mie:ni mi*, *mie:ne me* (za *mie:ne*), *p'ri:meni*, z *me:nō*;
mi:j' *mē*; *na:s nas*, *na:n nan*, *na:s nas* (za *na:s*), *p'ri:nas*, z *na:mi*;
mi:ija' *mē*; *na:ji naji*, *na:ma nama*, *na:ji naji*, pri *na:ji*, z *na:ma*;
ti:j, *tie:be te*, *tie:bi ti*, *tie:be te* (za *tie:be*), *p'ri:tebi*, s *te:bō*;
vi:j' *vē*; *va:s vas*, *va:n van*, *va:s vas* (za *va:s*), *p'ri:vas*, z *va:mi*;
vi:ija' *vē*; *va:ji vaji*, *va:ma vama*, *va:ji vaji*, pri *va:ji*, z *va:ma*;
u:n, *je:ga ga*, *je:mi mu*, *je:ga ga* (za *je:ga*), *p'ri:jen*, ž *ji:n*; *u:na*, *je:ije*,
je:iji, *joū jo* (za *joū*), pr *i'je:ī*, ž *joū*;
u:ovi' *u:ove*, *u:ovix xi*, *u:ovin jin*, *u:ove xi* (za *u:ove*), pri *u:ovix*, z
u:ovimi;

u:ovid' va:f u:ovid' vej' u:ovid' va:, *u:ovixd' vejx xi*, *u:ovimad' vejma jin*,
u:ovid' va: xi (za *u:ovid' va:*), pri *u:ovixd' vejx*, z *u:ovimad' vejma*.

V mest. ed. in mn. se naglas umakne na predlog *pri*. Pri naslonski obliki *jix* v rod. in tož. mn. ter dv. se pojavi premet v *xi*.¹² Povratni osebni zaimek ima naslednjo sklanjatev: *sie:be se*, *sie:bi si*, *sie:be se*, pri *sie:bi*, s *se:bō*.

Vprašalna zaimka *g'doū* in *ka:j* opravljata tudi vlogo oziralnih zaimkov. Poljubnostna zaimka sta *ke:ri* 'kdo' in *ka:j*, vlogo nedoločnega zaimka pa poleg *ni:ēke* opravljata tudi posamostaljena pridevniška zaimka *nek'te:ri* in *nejkini*. Nikalni zaimki so *ni:še*, *ni:č*, *no'bie:dū*, celostna sta *f'sa:ki' sa:ki* in *f'sie:*, drugostna pa *d'rū:igi*, *d'rū:igō*.

¹¹ Samostalnik *leto* ima v ed. in dv. odraz staroakutiranega, v mn. pa cirkumflektiranega jata.

¹² Prim. Z. Zorko (1988/89: 173).

2.2 Pridevniška beseda

2.2.1 Pridevnik

Pri pridevniku prevladuje določna oblika tudi za nedoločnost. Sklanja se kot v knjižnem jeziku, le v rod. ed. m. in s. sp. ter v tož. ed. m. sp. je posplošena končnica *-iga*. Sklanjatev za moški spol: *ˈvi:sk-i -iga -en -iga/-i -en -in; -i -ix -in -e -ix -imi; -a -ix -ima -a -ix -ima*. Za srednji spol je posebna oblika le v im. in tož. ed., druge končnice so enake kot v m. sklanjatvi. Sklonske končnice za vse tri spole sovpadajo tudi v dv. in mn., le v im. mn. in im. ter tož. dv. se sklanjatev pridevnikov ž. sp. razlikuje od sklanjatve pridevnikov m. in s. sp.

V kremberškem govoru prevladuje stopnjevanje z »*bolj*«; obrazilo *-ši* je redko: *ˈmu:očna ˈbo:j ˈmu:očna ˈna:j ˈbo:j ˈmu:očna, ˈžu:ti ˈbo:j ˈžu:ti ˈna:j ˈbo:j ˈžu:ti; ˈlejp̩i ˈlejp̩ši ˈna:j ˈlejp̩ši*.¹³

2.2.2 Pridevniški zaimki

Svojilni zaimki *ˈmu:oj, ˈmu:oja, ˈmu:oj̩, ˈvu:oj, ˈvu:oja, ˈvu:oj̩, ˈje:goj̩/ˈje:ni, ˈna:š, ˈva:š, ˈji:xoj̩* ter povratni svojilni zaimek *s ˈvu:oj, s ˈvu:oja, s ˈvu:oj̩* se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi. Druge oblike so še: *ˈmu:oji* (im. mn. m., s. sp.), *ˈmu:oje; ˈmu:oja/ˈmu:ojad ˈva:* (im. dv. m., s. sp.), *ˈmu:oji/ˈmu:ojid ˈvej; ˈod ˈu:ovix ˈnjihov, ˈod ˈna:ji, ˈod ˈva:ji, ˈod ˈu:ovixd ˈvej̩x ˈnjun*.

Kazalni vrstni zaimki so *ˈtu:oti -a -o, ˈti:sti -a -o, ˈu:ovi -a -o*, kazalni kakovostni pa *ˈta:ki -a -o*. Kazalni količinski zaimek ni znan, pač pa poznajo količinski prislov *ˈte:jko*. Oziralna zaimka sta *ˈke:ri -a -o* in *ˈki:*, vprašalna pa *ˈka:ki -a -o* in *ˈke:ri -a -o*. Poljubnostni in oziralnopoljubnostni zaimki so po obliki enaki vprašalnim zaimkom, mnogostni zaimek je *ˈdu:ost̩i ˈke:ri -a -o*, drugostni *d ˈrü:igi -a -o*, nedoločni pa *ˈne:ki -a -o*. Celostna zaimka sta *f ˈsa:ki -a -o* in *ˈcejli -a -o*.

2.2.3 Števniki

Glavni števniki: *ˈie:dn̩ ˈie:na ˈie:n̩; d ˈva:/d ˈvej̩, d ˈvej̩x, d ˈvej̩ma, d ˈva:/d ˈvej̩, d ˈvej̩x, d ˈvej̩ma; tri ˈje:/ ˈri:̩j, ˈrej̩x, ˈrej̩n, ˈri:̩j, ˈrej̩x, ˈrej̩mi; š ˈti:ri, ˈpe:t, ed ˈna:jst, d ˈva:jsti, ˈie:nd ˈva:jsti, ˈri:̩sti, s ˈtoy, ˈta:už̩nt*. Sklanjatev glavnih števnikov ima pridevniške končnice. Vrstilni števniki: *ti ˈp̩ar̩vi -a -o, ti d ˈrü:igi -a -o, ˈre:j̩ji, š ˈtarti, de ˈse:ti, d ˈva:jsti, ˈpe:de ˈse:ti, s ˈtoyti*. Ločilni in množilni števniki so redki. Samomnožinski samostalniki se štejejo z glavnimi števnikmi: *ˈie:ne d ˈve:ri*.

2.3 Glagol

Glagol ni doživel velikih sprememb. S knjižnim jezikom se razhaja v predpretekliku, ki se ne uporablja. Deležij na *-č, -aje, -e* in *-ši* v kremberškem govoru ni. Deležnik stanja na *-l* in deležnik na *-ši* nista znana, deležnik na *-č* pa je redek (običajno postane pridevnik): *n̩ ˈse:ča ˈže:n̩ska, ž ˈge:ča ˈvu:oda*.

¹³Ta pridevnik stopnjujejo tudi z *bolj*.

Spregatev glagola se od knjižne razlikuje le v 1. os. dv.: *'di:elan -š -a; -ma -ta -ta; -mo -te -jo*. Enako se spregajo: *'da:n, 'vejn, 'jejn; sn si je, sma sta sta, smo ste so*.

Pregled glagolov po glagolskih vrstah. I. vrsta: *g'ri:sti, g'ri:zen; g'ri:zi, g'ri:ste; g'ri:zo, g'ri:zla -lo, g'ri:zli -le -li, g'ri:zla -le -la; zg'ri:ženō; 'nie:sti, 'nie:sen; 'nie:si, 'nie:ste; 'ne:so, 'nie:sla -lo, 'nie:sli -le -li, 'nie:sla -le -la; ođ'nie:šenō. – K'ra:sti, k'ra:den; fk'ra:dni, fk'ra:dnte; fk'ra:u, fk'ra:la -lo, fk'ra:li -le -li, fk'ra:la -le -la; fk'ra:den; 'na:jti, 'na:jden; pō'i:jši, pō'i:jšte; 'na:jšo, 'na:jšla -lo, 'na:jšli -le -li, 'na:jšla -le -la. – Su:opti, 'su:oplen; 'su:opi, 'su:opte; 'su:opō, 'su:opala -lo, 'su:opali -le -li, 'su:opala -le -la; 'su:opaje; oš'kü:pti, oš'kü:bin; oš'kü:bi, oš'kü:pte; oš'kü:bo, oš'kü:bla -lo, oš'kü:bli -le -li, oš'kü:bla -le -la; oš'kü:blena. – 'Ku:čti 'tolčij, 'ku:čen; 'ku:či, 'ku:čte; 'ku:kō, 'ku:kla -lo, 'ku:kli -le -li, 'ku:kla -le -la; s'ku:čeno. – 'Žie:ti, 'žie:n; 'i:di'žie:t, 'i:te'žie:t; 'že:o, 'žie:la -lo, 'žie:li -le -li, 'žie:la -le -la; pō'žie:tō; 'na:pñti, 'na:pnen; 'na:pni, 'na:pñte; na'pē:ja, na'pē:la -lo, na'pē:li -le -li, na'pē:la -li -la; 'na:pñena. – Zak'la:ti, za'ku:olen; za'ku:oli, za'ku:olte; zak'la:u, zak'la:la -lo, zak'la:li -le -li, zak'la:la -le -la; zak'la:nō. – Oš'ta:ti, oš'ta:nen; oš'ta:ni, oš'ta:nte; oš'ta:u, oš'ta:la -lo, oš'ta:li -le -li, oš'ta:la -le -la; 'pi:ti, 'pi:jen; 'pi:ij, 'pi:ijte; 'pi:u, 'pi:ila -lo, 'pi:ili -le -li, 'pi:ila -le -la; za'pi:jt. II. vrsta: 'ki:pñti, 'ki:pnen; 'ki:pni, 'ki:pñte; 'ki:pno, 'ki:pñla -lo, 'ki:pñli -le -li, 'ki:pñla -le -la; 'ki:ipjenō; z'di:gñti, z'di:ignen; z'di:gñi, z'di:gñte; z'di:gñō, z'di:gñla -lo, z'di:gñli -le -li, z'di:gñla -le -la. – III. vrsta: tər'pi:eti, tər'pi:n; 'tərpi, 'tərpite; 'tərpo, tər'pejla, tər'pi:elo, tər'pi:eli -le -li, tər'pi:ela -le -la; dər'ža:ti, dər'ži:n; 'dərži, 'dəršte; dər'ža:u, dər'ža:la -lo, dər'ža:li -le -li, dər'ža:la -le -la. IV. vrsta: nō'si:ti, 'nu:osin; 'nu:osi, 'nu:oste; 'nu:osō, 'nu:osla -lo, nō'si:li -le -li, nō'si:la -le -la; z'nu:ošeno; p'ro'si:ti, p'ru:osin; p'ru:osi, p'ru:oste; p'ru:osō, p'ru:osla -lo, p'ro'si:li -le -li, p'ro'si:la -le -la; nap'ru:ošeno. – V. vrsta: 1. razred: 'di:elati, 'di:elan; 'di:ele, 'di:ete; 'di:elo, 'di:elala -lo, 'di:elali -le -li, 'di:elala -le -la; p're'di:elana; pō'nü:icati, pō'nü:ican; pō'nü:ice, pō'nü:icete; pō'nü:ico, pō'nü:icala -lo, pō'nü:icali -le -li, pō'nü:icala -le -la; pō'nü:icanō. 2. razred: 'la:gati, 'la:žen; z'la:ži se, z'la:šte se; 'la:go, 'la:gala -lo, 'la:gali -le -li, 'la:gala -le -la; 'ri:jsati, 'ri:jšen; 'ri:jši, 'ri:jšte; 'ri:jšō, 'ri:jšala -lo, 'ri:jšali -le -li, 'ri:jšala -le -la; na'ri:jsana. 3. razred: 'se:jati, 'se:jan; 'se:je, 'se:jete; 'se:jō, 'se:jala -lo, 'se:jali -le -li, 'se:jala -le -la; pō'se:jana; 've:jati, 've:jan; 've:je, 've:jete; 've:jō, 've:jala -lo, 've:jali -le -li, 've:jala -le -la; z've:jana. – VI. vrsta: ki'pü:vati, ki'pü:vlen; ki'pü:vli, ki'pü:vlite; ki'pü:vō, ki'pü:vala -lo, ki'pü:vali -le -li, ki'pü:vala -le -la; sve'tü:vati, sve'tü:vlen; sve'tü:vli, sve'tü:vlite; sve'tü:vō, sve'tü:vala -lo, sve'tü:vali -le -li, sve'tü:vala -le -la.*

Glagolom s korenem na -č se dodaja nedoločniško obrazilo -ti (*'gu:or ob'lejšti, 'ku:čti*). Glagoli VI in V/I prehajajo med glagole V/2: *'da:vlen, ki'pü:vlen, 'lejščen, pla'čü:vlen, s'ta:plen*. Glagoli s korenem na -k, -g: *'ku:čte, 'pie:či*. Iti: *'i:di, g're:mō, 'i:te, g're:ma, 'i:ta; videti: pōg'lie:dni; najti: pō'i:jši*. V dv. in mn. obliki deležnika na -l za s. sp. se je posplošila moška oblika: *dər'ža:la; dər'ža:li, na'pē:la; na'pē:li*, dvojninska oblika deležnika na -l za ž. sp. pa je enaka množinski obliki: *ki'pü:vale; ki'pü:vale, p'ro'si:le; p'ro'si:le*.

2.4 Prislov

Prostorski: *b'lä:žzi, 'da:uč, d'ō ma:, d'ō moy, 'du:jta, f'k'ra:j, 'fu:rt, 'gē:j 'kje', 'gu:or, 'gu:ōra, 'ka:n, 'noutra, 'poulek, p'rejk, 'si:n, s'pout, s'pu:or, 'ta:n, 'tū:, 'vū:n, 'vū:nax.*

Časovni: *d'ō pouđ'ne:, f'čē:ra, f'tie:mi, g'nie:s 'vū:trō, je'sē:ni, 'li:ētōs, 'na:x, 'na:xō'pouđ'ne:, n'čō:j, 'ni:ēgda, 'pouđ'ne:, 'pouņō'či:ž, p'ō'zi:žmi, p're:ja, p'ri'ca:žti, 'pu:ōžņō, 'ra:ņō, v'jū:trō, v'ne'di:ēļō, v'e'čē:r.*

Vzročni: *z'a'tou.*

Lastnostni: *'bougo, dār'gouč, 'du:ōbrō, 'du:ōstik'ra:t, 'xi:trō, 'ka:k, 'ta:k, 'ke:jko, 'leipo, 'lie:xko, 'ma:lō, p'ō'ma:len, p'rie:ci, s'la:bō, s'vu:ōbōdņō, 'ta:k, 'tie:škō, z'a'du:ōsti.*

Brez -j so: *f'čē:ra, g'da:, 'ni:ēgda.*

Stopnjujejo se opisno ali z obrazili: *'bougo, 'bō:j 'bougo, 'na:j bō:j 'bougo; 'xu:jđō, 'xu:jši, 'na:j xu:jši.*

Nemški vpliv: *'cō:j pār'ga:žala, 'dō:j se f'sie:te, 'dō:j zū:li, 'gu:or ōb'leičti, 'gu:or ō'bū:ti, 'vū:n kū:xati, 'vū:n pi:ipali.*

2.5 Predlog, členek, veznik in medmet so kot v knjižnem jeziku. Posplošene in stalne so le velebnice za velevanje živalim, za pozdrave ipd.: *'xō:p, s'tū:ja, 'je:j, 'dū:je, 'vi:žstaxar; 'bouk'da:j, 'du:ōber 'de:n, 'lie:xko'nouč, z' bougoņ; p'ru:ōsin.*

3 Skladnja

Ljudsko skladnjo označujejo naslednji pojavi:

1. Ponovitve: ... *'bi:u 'ta:k 'du:ōber, 'du:ōber 'za:žtark; ... 'mu:oji, 'mu:oji 'di:ēdže ...; ... V 'Rū:šax, v 'Rū:šax sņ pa p'lu:ōxe 'vu:ōzla.*

2. Izpusti: ... *Sō 'mi:ēli 'bū:rkle pa sō 'ta:k'nu:ōter f'pē:č. Smō 'tū:di 'mu:ōgli, 'bi:žla ōb'vē:za. 'Ti:sta petrō'le:jka, ō, 'mi:ž smō.*

3. Zanikani *biti* v sedanjiku ostaja kot vez v povedkovem določilu: ... *se xi'ni: s'mi:ēļō na'pa:žati ...*, sicer pa razpada v *sņ'ne:ž: ... sō'ne:ž x'ti:ēli'i:t...; ... sō'pi:žt'ne:ž x'ti:ēli ...; ... smō'ne:ž'mi:ēli me'sa:.*

4. Deležnik pomožnega glagola *biti* v zloženem pretekliku se preseli na zadnje mesto v stavčni zgradbi: ... *f'čā:six je že g'ru:ōza 'bi:žla. In 'ta:n je 'vē:jki 'pu:ot 'bi:ja. 'Ja:, 'ti:stō pa je 'gu:ōri b'loq.*

5. Zaporedje naslonk v naslonskem nizu za knjižni jezik urejajo posebna pravila (Toporišič 1984: 535–543). Posebnosti v kremberškem govoru:

– pomožni glagol je na začetku stavka: *Sņ 'mežla na'za:ž 'va:žeti ... Je 'bi:u š'tū:bl' ... Sō 'mi:ēli k'rouņce ... Sņ p'ri:šla d'ō moy s'ku:žami ...;*

– naslonka *bi* je pred *naj*: ... *ot'sa:ke 'xi:še bi'tie: 'na:j 'ie:dņ'šoy;*

– naslonka osebnega zaimka je za glagolom: ... *pē'la:li 'ka:lci, ki je na're:dō nan p'la:tnō.*

6. Tvorba priredno, podredno in soredno zloženih povedi se bistveno ne razlikuje od knjižne tvorbe. Posebnosti: v vzročnem priredju je *'va:či < drugače, v*

dopustnem odvisniku *če g'li:ix < čeprav*, v krajevnem, časovnem, vzročnem in dopustnem odvisniku pa *ki < kjer, ko, ker, da*.

4 Besedje

V kremberškem govoru so poleg slovenskih kmečkih besed opazni številni germanizmi in kalki; še posebej v izrazju v obrteh, kuhinji, posodi, oblačilih, manj v poimenovanju živali, rastlin in poljedelstva.

Posebna živalska poimenovanja: *'ba:jbla* 'zajkla', *'goyska*, *'xu:or* 'dihur', *'jü:nec* 'vol', *'kouŋkɾli* 'komar', *'k'lejš* 'klop', *'k'rä:pafca* 'krota', *'ma:ndl* 'zajec', *'pra'sie:čnica*, *'p'ro:jnik* 'mladi prašič, težak do 100 kg', *'rie:ca*, *'s'leipa* 'mi:š' 'netopir', *'za:vec*; *'a:bux* 'jastreb', *'pe:rman* 'merjasec'.

Posebna rastlinska poimenovanja: *'bü:jkafca* 'žir', *'g'rax* 'fižol', *'jä:kec* (10 ali 12 pokonci postavljenih snopov), *'ku:ojncl* 'koruzni storž', *'la:t* 'zgornji del rastline, ki vsebuje zrna', *'lü:jk* 'čebula', *'pie:per*, *'p'o'su:šŋca* 'sončnica', *'ərš* 'žito', *'treťja:ča* 'trava tretje košnje', *'tü:ršica* 'koruza'; *'fouŋer* 'seno', *'g'vi:rc* 'začimbe', *'k'nu:oblix* 'česen', *'kü:rbos* 'buča', *'li:m* 'omela', *'mü:rke* 'kumarice', *'pa:nt* 'šop slame, s katerim je prevezan snop', *'š'koupa* 'velik povezan sveženj omlačene slame'.

Izrazi iz različnih obrtnih dejavnosti, hiša, okolica: *'d've:ri* 'vrata', *'xi:ša* 'dnevna soba', *'ku:oča* 'hiša', *'pi:sker* 'lonec', *'pof'kouva* 'podkev', *'pu:ot* 'tla', *'u:ograt* 'vrt za zelenjavo in rože'; *'a:jmar* 'vedro', *'bi:nt* 'velnica', *'cime'ra:ča* 'tesarska sekira', *'c'vie:k* 'žebelj', *'di:ile* 'podstrešje', *'d'o:x'ci:mra* 'podstrešna soba', *'d'ri:eta*, *'far'ba:ti*, *'fe:ritik* 'gotov', *'f'li:sik* 'marljiv, priden', *'f'ra:j* 'prost', *'xa:žl* 'stranišče', *'xa:kl* 'kljuka pri verigi', *'xa:mer* 'kladivo', *'x'o:lp'ja:rn* 'jarem za enega vola', *'ka:xle* 'ploščice', *'ku:orp* 'nizka široka košara', *'li:eder* 'usnje', *'mi:tš'tejna* 'vmesna stena', *'nü:icati* 'potrebovati', *'o:bzič* 'peta na čevlju', *'p'la:c* 'prostor', *'pla'fouŋ* 'strop', *'p'lu:ox* 'hlod', *'pü:ngrat* 'sadni vrt', *'pü:ta* 'brenta', *'pü:iš'ci* 'butara', *'pu:cati* 'čistiti', *'ša:jba* 'šipa', *'š'kã:f* 'nizka lesena posoda z ročajema', *'šouštar* 'čevljar', *'š'pa:ga* 'vrvice', *'š'pa:jza* 'shramba', *'š'pa:rati* 'varčevati', *'š'pa:rxet* 'štedilnik', *'š'ta:la*, *'š'te:jge* 'stopnice', *'š'ti:xati* 'lopatati', *'š'tri:kati* 'plesti', *'š'tü:bl* 'soba, kjer so spali otroci', *'š'ti:ja* 'toporišče pri sekiri', *'š'tri:k*, *'š'tü:rmanca* 'petrolejka', *'ti:rš'to:k* 'leseni okvir pri vratih', *'touplšni* *'p'lü:jk* 'dvojni plug', *'ž'ri:xtati* 'priskrbeti', *'ž'la:jf* 'zavora', *'ž'ni:idar* 'krojač.

Obleka: *'a:ntux* 'brisača', *'fü:rtoŋ* 'predpasnik', *'x'o:žŋt'ro:ge* 'naramnice', *'je:nčnik* 'spodnje krilo', *'je:nka* 'krilo', *'k'nu:of* 'gumb', *'li:enaxŋ* 'rjuha', *'mã:ntl* 'plašč', *'ni:der'šu:xi* 'nizki čevlji', *'poš'ta:r* 'vzglavnik', *'re:men* 'pas', *'š'na:jc'ti:exl* 'robec', *'š'tri:ekanca* 'plet', *'š'tü:nfe* 'nogavice', *'šu:xi* 'čevlji', *'ti:exl* 'ruta', *'tu:xant* 'blazina'.

Hrana: *'g'ba:nce*, *'x'ri:en*, *'k'rü:x*, *'ku:kla* 'sadjevec', *'me'sou*, *'m'lejko*, *'p'o'ti:ca*, *'si:r*, *'stär'di:na*, *'sü:rotka*; *'u:obet*, *'ve'če:rja*; *'cu:ker*, *'cu:krati*, *'f'ri:šna*, *'ka'fe:*, *'mu:ošt*, *'zous*, *'žü:pa*; *'f'rouš'tikl*, *'jü:žna*.

Človeško telo: *'gu:t* 'grlo', *'xərbet* 'križ', *'ku:čta* 'kolk', *'la:xet* 'komolec', *'l'o'ba:ja*, *'mejx* 'mehur', *'nousna* 'lü:jkna' 'nosnica', *'pe'si:ca* 'dlan', *'pu:op*

ˈpopək, ˈpu:ɔtplat ˈstopalo, ˈši:jank ˈvrat, teˈlou ˈtruplo, ˈvü:ixa; baˈru:se ˈbrki, gˈli:jt ˈčlenek, ˈlä:mp ˈtrebuh, ˈlü:mpli ˈledvice, žˈnä:ble ˈustnice.

Družina: ˈba:bicaˈo:ma, bˈra:t, dekˈli:na, ˈdi:eda, ˈdi:ekla, gostˈo:va:jnšak ˈsvat, xˈla:pec, ˈma:čexa, ˈma:ti ˈmama, ˈma:ti ˈtašča, ˈmouš, pˈo:ba:r, ˈpouɔbˈra:t, ˈsi:n, ˈsie:stra, sˈne:xa, sˈri:ic, šˈče:rka, teˈti:ca/ tie:ta, ˈu:oča ˈoče, ˈu:oča ˈta:st, vˈnu:k, ˈvü:ic ˈmaterin brat, ˈzie:t, ˈžie:na; šˈvouger ˈsvak.

Narava, običaji, čas: ˈa:dvent, bˈrejk, ˈbu:ožič, ˈja:rek ˈpotok, ˈji:va, kˈrouna ˈvenec, ˈlejs ˈgozd, mˈla:ka, oˈbərɔf ˈbrv, ˈpu:ɔr ˈmrtvaški oder, ˈpu:ɔst, sˈtɛ:za ˈpot, tˈra:vnik; bˈri:itɔf, ˈca:jt ˈvreme, ˈfa:šank ˈpust, ˈfi:jnkošti ˈbinkošti, ˈfi:rma ˈbirma, ˈtɔ:tnˈka:mra ˈmrtvašnica, tˈrü:ga ˈkrsta.

NAVEDENKE

Mihaela BREGANT, 1995: *Severozahodni goričanski govori*. Mag. delo. 325 str.

Tine LOGAR, Jakob RIGLER, 1990: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: MK.

Fran RAMOVŠ, 1924: *HG II. Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

— 1935: *HG VII. Dialekti*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Zinka ZORKO, 1988/89: Narečna podoba mariborskega predmestja. *Jezik in slovstvo* XXXIV/7–8. 170–178.

— 1992: Mariborski pogovorni jezik na stičišču treh narečnih baz. *XXVIII. seminar slovenskega jezika literature in kulture*. Ljubljana. 43–55.

— 1993: Daljšanje akuta v severovzhodnih slovenskih narečjih. *Slavistična revija* XLI/1. 193–207.

Jože TOPORIŠIČ, 1984: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja. 535–543.

LITERATURA

Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

— 1989: Obliko(slo)vna obremenitev slovenskih zvočnikov. *Zbornik razprav iz slovenskega jezikoslovja. Tinetu Logarju ob sedemdesetletnici*. Ljubljana: SAZU.

— 1961: Vokalizem moščanskega govora v brežiškem Posavju. *Dolenjski zbornik*. Novo mesto. 203–222.

— 1963: Zamenjava tonemske opozicije s kvantitetno v moščanskem govoru brežiškega Posavja. *Slavistična revija* XIV/2. 206–209.

SUMMARY

The Kremberg dialect is one of the western Slovenske Gorice dialects and, more generally speaking, belongs to the Pannonian dialectal group. Typical features include loss of tonemic oppositions and late lengthening of old shortened and short vowels under neo-acute, which resulted in different reflexes of these vowels under acute and circumflex or neo-acute, respectively. – The system of long stressed vowels includes: *i*; *ü*; *u*; *i:ĩ*; *ü:ĩ*; *i:ε*; *u:φ*; *ε*; *φ*; *eĩ*; *ou*; *ie:/e*; *ã*; *a*; and *ə*. *I*: developed from *i* under acute and from short *i*; *ü*: from *u* under acute and from short *u*; *u*: from *l̥* under circumflex or acute and from short *l̥*; *i:ĩ* from *i* under circumflex; *ü:ĩ* from *u* under circumflex; *i:ε* represents old jat under acute; *u:φ* is from old *φ* under acute, neoacute, or under retracted stress; *ε*: is a reflex of *e* under circumflex, *ε* and *ə*, smaller part of *e* under neo-acute and *ə*; *φ*: can be found in names and borrowed words; *eĩ* represents original jat under circumflex, *ou* is in place of *o* and *φ* under

circumflex; *ie:/e*: represents old ε under acute, e under retracted stress, the majority of e and \bar{a} under neo-acute, short \bar{a} and \bar{a} with stress from retraction; \bar{a} : is a reflex of a minor part of old a under acute, a : represents a under circumflex, short a and the majority of old a under acute. Non-stressed vowels are i , u , e , \varnothing , a and \bar{a} . Vowel reduction is minimal, mostly occurring next to sonorants. – The consonantal system includes sonorants l , m , r , n , j , \bar{j} , v with a variant \bar{u} and obstruents p , t , k , s , \bar{s} , b , d , g , z , \bar{z} , \bar{s} , f , c , x . Only in individual developments it differs from literary system, i.e., $l' > l$, $-t > -\bar{u}/-ja$ in stressed syllables, otherwise $> -\varnothing$; $-m > -n$; $n' > \bar{j}$, v is $[v]$, however, before a voiceless consonant and in the word final position it is ff ; consonant clusters $\bar{c}re-$ and $\bar{z}re-$; rhinism; $dn > gn$; $tl, dl > kl, gl$. – Neuter nouns retain their gender and neuter declension in singular only, but become feminine or masculine in dual and plural. Mass nouns preserve neuter. Dative and locative sg. m. have ending $-i$, dat. and instr. du. of all genders have ending $-oma$. Adjectival definite form is used for indefiniteness as well. The dialect does not have pluperfect tense and adverbial participles. 1st pers. du. present ends in $-ma$; originally athematic verbs are thematic. – In the lexicon autochthonous Slovene farm terminology is preserved; noticeable are numerous German borrowings, mostly in terminology belonging to traditional crafts, cooking, dishes, clothing, to a lesser extent animals, plants and agriculture.

ZAČETKI SLOVENSKE MLADINSKE DRAMATIKE (OD PRVIH BESEDIL (1872) DO J. STRITARJA)

Prvi slovenski mladinski gledališki igri sta izšli v drugem letniku mladinskega časopisa *Vrtec* (1872), prvo obdobje je obdobje obrobnih, danes večinoma pozabljenih avtorjev in prevodov. Za ta čas je značilna vzgojnost besedil, ki se kaže v tipičnih versko- in moralno-vzgojnih temah, med katerimi so nekatere povezane s tradicijo nemškega razsvetljenjskega mladinskega slovstva. Humorja in literarne kvalitete ni (izjema je le *Boječi Matevž* F. Stegnarja), osrednji avtorji pa so F. Kralj, F. S. Finžgar in J. Stritar.

The article answers all three basic questions: The first two Slovene youth plays were published in the second volume of youth newspaper *Vrtec* (1872), the earliest period is a period of marginal, presently mostly forgotten authors and translations. Characteristic for this period is educational nature of the texts, manifested in typical religious and ethical educational topics, some of which are related to the tradition of German youth literature from the enlightening period. Humor and literary quality are non-existent (with the exception of *Boječi Matevž* by F. Stegnar). The main authors are F. Kralj, F. S. Finžgar and J. Stritar.

O Katera je prva slovenska mladinska gledališka igra in kakšen je razvoj starejše slovenske mladinske dramatike? Kaj je značilno za mladinska dramska besedila do »klasika« Pavla Golie? Na ta vprašanja prispevki k zgodovini slovenske (mladinske) dramatike odgovarjajo različno. Najpogosteje se začetki mladinske dramatike povezujejo s Kopitar-Vodnikovim prevodom Kotzebuejeve igre *Der Hahnenschlag*. Ta teza se zdi na prvi pogled privlačna, saj bi se tako začetki mladinske dramatike postavili na začetek devetnajstega stoletja, torej v čas neposredno po razcvetu nemladinske dramatike v razsvetljenstvu. Vendar se teza pokaže kot problematična oz. netočna, če se upošteva nekatere razločevalne značilnosti slovenske mladinske gledališke igre glede na vrstnodoločilni in literarnozgodovinski vidik. Mladinska gledališka igra je namreč glede na vrstna določila tista podzvrst dramatike, ki jo določajo:

- poimenovanje žanra v naslovju (npr. »za mladino«) kot avtorjeva oznaka namembnosti besedila,
- besedilna določila (otroci kot nosilci dramskega dogajanja, značilni motivi, kot npr. sirota dobi skrbnika),
- naslovniška določila (objava v specializirani publikaciji, kar dokazuje avtorjevo upoštevanje naslovnika in je izhodišče recepcije literarnega besedila) ter
- uprizoritvena določila (npr. podatki o uprizoritvi).

Produkt vseh štirih določil opredeljuje določeno dramsko delo kot mladinsko igro. Če se kateri od bistvenih določilnih členov povezuje z nemladinsko vsebino ali namembnostjo, besedila ni mogoče označevati kot mladinsko gledališko igro.

1.0 Za zgodovino slovenske mladinske dramatike je bistveno vprašanje, katero besedilo je mogoče označiti kot prvo slovensko gledališko igro za mladino.

1.1 Gotovo je neustrezno povezovanje mladinske igre in jezuitskih nemško-latinskih šolskih dram oz. igre *Hoja za paradizem* (1657–1670), čeprav je igro uprizorila skupina dijakov (Koblar 1972: 11). Različno pa se označuje uprizoritev Vodnik-Kopitarjevega prevoda Kotzebuejevega dela *Tinček Petelinček* (1802 oz. 1803). Literarna zgodovina besedila ne označuje kot mladinskega, tudi v starejših pregledih se besedilo umešča med nemladinske dramske začetke: »Tudi Valentin Vodnik je moral kaj storiti za slovensko gledališče in je poslovenil Kotzebua igro 'Hahnenschlag' pod naslovom 'Tinček Petelinček'. Ta igra je pisana v verzih (Novice 1865, st. 20) in so jo igrali otroci leta 1803. v ljubljanskem deželnem gledališču.« (Trstenjak 1892: 29, tudi Nolli 1867: 47). Kidričeva literarna zgodovina (*Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*) zaradi obsega in okvira predmeta svoje obravnave (od začetkov do Zoisove smrti) ne obravnava mladinske dramatike; tudi Kopitar-Vodnikovega prevoda Kotzebuejeve igre *Der Hahnenschlag* ne opredeljuje kot mladinskega besedila, ampak na petih mestih celotno besedilo (ali le njegov del) povezuje z Vodnikovimi pesmimi, ki so nastale med letoma 1799 in 1806, z razlikami med izvorniki in Vodnikovimi prevodi pesemskih besedil, Vodnikovim prevajanjem gledaliških besedil, Kopitarjevim prevodom osrednjega besedila in uprizoritvijo ter s tradicijo posvetnih dramskih besedil. Kljub zapisu, da so igro igrali otroci in da je Kopitar »hotel s prevodom predvsem svojim gojencem napraviti veselje, na tisk komada ni mislil« (prav tam: 446), pa Kidrič besedila zvrstnorazločevalno ne poimenuje: štirikrat uporabi oznako »igra«, enkrat komedija ter enkrat »dramski komad«, in ne morda mladinska/otroška igra. Ta dejstva dopuščajo sklep, da za Kidriča okoliščine uprizoritve niso bile zadosten pogoj, ki bi utemeljeval ožjo žanrsko opredelitev *Tinčka Petelinčka*. Podobno vrednotenje Kopitar-Vodnikovega prevoda se odraža tudi iz *Zgodovine slovenskega slovstva* (ur. L. Legiša), v kateri je besedilo postavljeno ob izrazita nemladinska besedila in ovrednoteno na podlagi pomena Linhartove *Županove Micke* kot prvega »samostojno tiskanega dramatičnega teksta«: »Škoda, da se tako sijajno začeta slovenska gledališka dejavnost ni več nadaljevala in da sta bili uprizoritvi Kopitarjevega prevoda Kotzebuejeve komedije *Petelinček* (1802 ali 1803) z Vodnikovimi pesemskimi vložki ter ljudske pasijonske igre na Koroškem (1816) edina dogodka v razvojni črti našega gledališča tja do 1848.« (Gspan 1956: 396) Poseben pomen pripisuje *Tinčku Petelinčku* Pogačnikova *Zgodovina slovenskega slovstva (II)* v podglavju *Problemi drame in gledališča*. Prevod Kotzebuejeve igre avtor vključuje v niz nemladinskih besedil od 1775/1776 do 1817. J. Pogačnik vidi v pojavitvi Kotzebuejevih dram odraz »kulturn/ega/ preobrat/a/, ki se je dogodil v slovstveni zavesti« (Pogačnik 1969: 111), in z očrtom vsebinskih razlik med *Artakserksom* in Kotzebuejevo dramatiko izpostavi povezanost *Tinčka Petelinčka* in *Malomeščanov* s »specifičn/im/ družben/im/ okolj/em/ (meščanstv/om/), v katero zares ne prodirajo globoko, ostajajo na zabavni ali celo frivolni površini« (prav tam). Pogačnikova umestitev *Tinčka Petelinčka* v zaporedje nemladinskih besedil in povezava besedila z *Malomeščani* dokazujeta, da ni našel dovolj razlogov za uvrstitev *Tinčka Petelinčka* med mladinska besedila – podobno kot prej Kidriču mu zgolj dejstvo, da

so besedilo uprizorili »otroci« na ljubljanskem stanovskem odru (prav tam: 198), ni bilo opora za podrobnejšo žanrsko oznako prevoda.

1.2 Oznake mladinska/otroška igra/predstava se pojavljajo v nekaterih razpravah in člankih. V Koblarjevi *Slovenski dramatiki* (1972) je omenjena Kopitar-Vodnikova priredba Kotzebuejevega *Tinčka Petelinčka* kot predloga za otroško predstavo, tako prevod označuje tudi M. Jevnikar (1943–1944: 10). L. Filipič (1959: 339) piše o »uprizoritvi/i/ prve otroške igre v slovenskem jeziku«, podobno (kot mladinsko igro oz. mladinsko uprizoritev) označujeta delo K. Brenk (1959) in V. Smolej (1969). Kot »mladinska predstava« je uprizoritev *Tinčka Petelinčka* opredeljena v člankih F. Kalana (1953) in R. Šuklje (1975); v Kalanovem zapisu je tudi povzetek novice, objavljene v listu *Laibacher Wochenblatt* (1806).

1.3 Ali je *Tinčka Petelinčka* upravičeno postaviti na začetek slovenske mladinske dramatike? Odgovor na vprašanje otežuje dejstvo, da je prevod izgubljen, tako da ni mogoče sklepati, v kolikšni meri se je prevajalec glavnega dela (J. Kopitar) oddaljil od izvirnika, tj. od Kotzebuejeve drame *Der Hahnenschlag*. Kotzebueja pregledane zgodovine mladinske književnosti ne označujejo kot mladinskega avtorja, osrednji leksikon mladinske književnosti (Lexikon 1984) navaja le dve njegovi prozni deli za mlade (*Geschichten für meine Töchter*, 1811, *Geschichten für meine Söhne*, 1812). Kotzebuejevo delo se povezuje s trivialnimi žanri, razsvetljenstvom in predromatiko (Kos 1987) ter z melodramatskimi besedilnimi vzorci solzave komedije (*comédie larmoyante* oz. ganljive igre (*das Rührstück*): »Gre tedaj za igro, ki naj s premišljeno rabo motivike in figuralike vzbuja v avditoriju ganotje – ganotje v vsem obsegu od solza do smeha.« (Kalan 1980: 217) Tudi v priredbi K. Brenk (1956) se kažejo naslednje zgradbene značilnosti besedila: Janezek (otrok) nastopa v sedmih, zgolj odrasle osebe v osmih prizorih, kar ni značilno za mladinsko igro, v kateri so glavne osebe otroci. Sentimentalnost govora, nenadni preobrati dogajanja (srečanje Micike in Tineta ter bratov) ter moralizem, reliefnost, kontrastiranje, junakovo opredeljevanje lastnega položaja (Janezek, Micika, Tine), velika vloga naključij itd. (Baluhati 1981) so značilni za nemladinsko melodramatiko. Tudi iz Vodnikovega pesemskega dodatka je mogoče sklepati, da je besedilo v Kopitarjevem prevodu ohranilo melodramatsko osnovo, saj verzificirani sklep povzema moralnost zgodbe matere pogoreлке ('Nadloge minejo. Težave zginejo. Ni se nam življenja bat'!) in osrednji dramski preobrat:

Micika: Dobil ženo si, očeta in mat'.

Glede na neohranjenost osrednjega dela prevoda in besedilno tipiko predloge lahko uprizoritev *Tinčka Petelinčka* velja kvečjemu za začetek slovenskega mladinskega gledališča, in še to le v primeru, če se pod oznako otroško/mladinsko gledališče v širšem smislu vključuje tudi predstave, ki jih (spontano ali pripravljeno) izvajajo otroci (Lexikon 1984: *Kindertheater*). Da se uprizoritev povezuje kvečjemu z začetki mladinskega gledališča, se da utemeljiti s starostjo »otrok« Zoisove sestre Johanne, ki so igro izvedli, tj. od 13 do 18 let (Brenk 1959: 366) (izgubljena) prevedena besedilna predloga pa ne more veljati za začetek slovenske mladinske dramatike, ker uprizoritveno določilo ni edini kriterij za uvrstitev dramskega besedila med mladinske gledališke igre. Da *Tinček Petelinček* kljub razmeroma uveljavljenim drugačnim stališčem ne more veljati za prvo

slovensko mladinsko gledališko igro, je mogoče dokazati tudi z upoštevanjem podrobnih literarnozgodovinskih raziskav (Kobe 1992). Za razvoj starejše slovenske mladinske književnosti je bil odločilen Weißejev besedilni vzorec vzgojno-poučnega beriva (nastal v zadnjih desetletjih osemnajstega stoletja), ki se je ohranjal tudi kasneje (bidermajerski desekularizirani različici). Za Weißejev vzorec mladinske književnosti so bila značilna naslednja izhodišča: otroški katalog kreposti (*Tugendkatalog*) in z njim povezana moralnovzgojna in poučna funkcija besedila, otrok kot glavna oseba besedila ter otrok kot naslovnik besedila. Nobene od teh treh bistvenih značilnosti ni mogoče zaslediti v *Tinčku Petelinčku*. Besedilo ne odraža značilnih razsvetljenskih kreposti oz. pregreh (npr. poslušnost, sladkosnednost, zloba in mučenje živali, usmiljenje, dobrodelnost do revnih itd.), nosilec dramskega dogajanja ni otrok, melodramatski okvir pa upravičuje sklep, da je bilo besedilo namenjeno odraslim. Privlačna misel, da se začne slovenska mladinska dramatika razvijati na začetku devetnajstega stoletja (tako rekoč neposredno za začetki slovenske dramatike za odrasle), je torej neutemeljena.

1.4 Kdaj se torej v slovenski literaturi pojavi prva mladinska gledališka igra? Upoštevajoč dejstvo, da »so v vseh evropskih deželah bili začetki posvetnega mladinskega slovstva povezani s kategorijo časopisa« (prav tam: 1), bi bilo mogoče sklepati, da je prve primere slovenske mladinske gledališke igre najti v *Vedežu*. Toda v prvem slovenskem mladinskem časopisu dramskih besedil ni – »med tradicionalnimi literarnimi žanri, ki jih sočasni nemški mladinski časopisi ne samo vztrajno ohranjajo, marveč tudi razvijajo, v *Vedežu* ni zastopana igra za otroke« (prav tam: 77). Tako je na začetek mladinske dramatike na Slovenskem upravičeno postavljati izvorni besedili iz drugega letnika *Vrtca*; med *Tinčkom Petelinčkom* in besediloma v *Vrtcu* se na Slovenskem pojavijo le štirje prevodi in ena priredba. Trije prevodi so iz Schmidove dramatike: v spisih V. Orožna (1879), ki jih je zbral in priredil M. Lendovšek, je »igrokaz v petih dejanjih« *Mala pevka*, poslovenitev Schmidove igre *Die kleine Lautenspielerin*. Besedilo je tematizacija božjega usmiljenja in previdnosti, zaupanja v Boga, dobrote in zvestobe (to je posebej izpostavljeno v pesmi, ki jo poje Zalika, plemičeva hči). Prevod naj bi po Lendovškovih besedah V. Orožen dokončal med letoma 1839 in 1840, kasneje sta ga popravljala avtor in urednik M. Lendovšek. M. Majar je poslovenil dve Schmidovi enodejanki: *Jagodice* (*Slovenska koleda*, 1858) in *Venec* (rokopisu). Zdi se, da je besedilo povezoval predvsem z razvojem gledališča za odrasle. V *Pomenkih o domačih rečeh* je namreč razmišljal o naslovniku, tj. o slovenski gospodi, in gledališču oz. pogojih zanj: »Te dve igri: 'Jagodice' i 'Venec' sta take, da se morete igrati pred vsakovrstnim, tudi pred izbranim gosposkim svetom.« (*Novice*, 1865, št. 25, st. 196) Vsi trije prevodi K. Schmidata torej bolj sodijo v zgodovino nemladinske dramatike, kar velja tudi za dramtizacijo svetopisemske zgodbe v enodejanki *Izgubljeni sin* (*Zgodnja Danica*, 1865). Četrti prevod (enodejanka *Kaznovana radovednost*) je objavljen v drugem letniku *Vrtca* (1872), ob njem pa sta v istem letniku **prvi slovenski mladinski gledališki igri**: **Praprotnikova** enodejanka *Klop pod lipo ali Kaj se je en dan na klopi zgodilo* ter dvodejanka *Boječi Matevž* **F. Stegnarja**. V Praprotnikovi kratki enodejanki (tvorijo jo trije prizori) je najti za razsvetljensko mladinsko književnost značilno temo hvalnice delu in Stvarniku (drugem prizoru kot v tipični situaciji z glednega in svarilnega lika), Stegnarjeva 'šaloigra' *Boječi Matevž* pa

tematizira otrokov strah ter kazni za slabe namene. Med to igro in ostalimi starejšimi vzgojnimi besedili so opazne razlike: estetsko učinkoviti so verzni komentarji dogajanja in govor našemljenih dečkov; vzgojnost je zaznati le mestoma (tudi v sklepnem povzetku), sicer pa sta izrazita dramatičnost (preobrati, dogodkovnost) in humor.

1.5 Katera so najbolj značilna oz. zanimiva besedila obdobja do Stritarjevih besedil? Deveti letnik *Vrtca* prinaša čustveno izrazit prizor *Ubožec* (1879) **Luize Pesjakove** z naukom v sklepnih repliki (»Da njemu storjeno v nebesih velja, / Kar ubožcev najslabšemu tukaj se da!« – prim. opis sorodne strukture v nemški razsvetljenski mladinski dramatiki – moralni poduk je jedro drame, Pape 1981: 213). Štiri mladinske gledališke igre je v *Vrtcu* objavila **Roza Kos**: tri med njimi sodijo v čas pred Stritarjevimi pesniškimi zbirkami. Igra *Čarovnik* (1883) je vzgojna dvodejanka, v kateri se v prvem prizoru sestrici Anička in Lenica pogovarjata o šoli, učenju in usmiljenju do ubogih, osrednja dogodka v besedilu pa sta Matijčkova šala (pastirico Metko prepriča, da zna čarati) in kazni za šalo (Metki je zbežala Matijčkova veriverica). V govoru otrok so izrazita modrovanja o usmiljenju (sestic), prošnja za odpuščanje (Matijček) in (samo)karakterizacijske oznake (Anička ljuba, Lenica draga, oče ljubi, dragi oče ipd.). Enodejanka *Oče naš, kateri si v nebesih* (1885) je zasnovana na nasprotju med zglednim učencem Radovanom (tipično samooznačevanje: »Tudi druge stvari znam na izust, ki so jih gospod učitelj ukazali se učiti.«) in njegovim sošolcem Stankom, ki ne sprejema Radovanove marljivosti in dobrosrčnosti (Stanko kot negativni lik vabi Radovana lovit ptice, a ga Radovan zavrne, ker se mu smilijo – usmiljenje do ptic je značilna tema starejše mladinske književnosti). Sklepni prizor (Milan prinese vest, da je sestra umrla, a dobi dobrotnika, tj. Radovanovega strica, ki ga bo posinovil) je hkrati tudi nekakšno pojasnilo naslova enodejanke: srečna sirota Milan bo odslej »vse drugače« molil »Gospodovo molite Oče naš, kateri si v nebesih«. Za razumevanje tematske plasti besedila je pomemben sklepnih prizor, ki dokazuje božje usmiljenje in njegovo skrb za siroto. Isto temo je najti tudi v dvodejanki *Hvaležna sirota* (1899). Zadnje mladinsko dramsko besedilo R. Kos je dvodejanka *Požigalec* (1900), ki tematizira otroško ljubezen do staršev. V *Vrtcu* je bilo do Stritarjevih iger objavljenih še nekaj dramskih besedil: enodejanki *Miklavžev večer* (1887, brez navedbe avtorja) ter *Jezičnost in ošabnost* (1892) **P. Bohinjca**, tridejanka *Robinzoni* (1896, avtor pod psevdonimom Svečan), ki temelji na značilnem motivu bega od doma, strahu in vrnitve domov s sklepnim naukom (»Zapomnite si, vi mali Robinzoni: doma je najboljše.«), prizor *Potepal se je* (1898, spisal A. D.) ter Voljčeva petdejanka *Egiptovski Jožef* (1901), tj. dramatizacija znane svetopisemske snovi o Jožefu in njegovih bratih. Vsa ta besedila ostajajo trdno v okvirih vzgojno-poučne mladinske literature in praviloma ne presegajo moralistične intencionalnosti ter tendencioznosti.

1.6 Posebej v *Vrtcu* izstopa mladinski dramski opus urednika **Ivana Tomšiča** (1838–1894): ta zajema dve izvorni deli, tj. verzna prizora *Otročji glasi v majniku in Prve črešnje* (oboje 1888) – idilični podobi razigranih otrok v naravi in hvala Stvarnika ter niz prevodov (tridejanki *Mali godec* (1878) in *Najdena listnica* (1880), *Otrokova prošnja* (1880) in enodejanka za materin god *Kolumbovo jajce* (1892)). Tomšičevi prevodi po obsegu in vsebini ne odstopajo od njegovih dveh pri-

zorov: prevedena besedila so po temi podobna francoskim in nemškimi mladinskim igram osemnajstega stoletja (Pape 1981). Poleg Tomšičevih prevodov velja posebej omeniti še prevod učenke B. Höchtl *Star vojak in njegova rejenka* (1875), ki je zanimiv zato, ker »je dal besedilu jezikovno in gledališko podobo Fran Levstik, saj tega ni mogla dati petnajstletna deklica nemškega rodu« (Smolej 1969: 314). To naj bi pričalo o tem, da je Levstik »ob snovanju Dramatičnega društva in ob načrtovanju slovenskega čitalniškega odrskega repertoarja mislil posebej tudi na mladinski oder« (prav tam: 310). Ta prevod iz nemščine, ki je bil kot edini objavljen tudi v Tomšičevi zbirki *Gledališke igre za slovensko mladino*, je vzgojno besedilo s tipično oblikovanostjo (vključevanje pregovorov in nauk, zgledni liki in negativna oseba, kazen in poboljšanje) in vzgojno teznostjo (dobrota, pobožnost, sloga); besedilo je v seznam prevodov vključil tudi A. Trstenjak (1892) in ob njem zapisal, da je jezik popravil F. Levstik. Nič bistveno drugačna nista priredba L. Kersnik-Rottove *Cvetlična posoda ali bratovska ljubezen* (1893) in Zoranova poslovenitev besedila K. Schmida *Bogomila ali otroška ljubezen* (1900): vsebino zadnje tvorijo hvala Božje dobrote, usmiljenje do revnih in poudarjanje pomena otroške ljubezni, osrednja dramska situacija pa je žrtev hčerke Bogomile (mater, ki jo je pičila kača, izsesa strup) ter nagrada za zgledno ravnanje (romar/lord vzame vse k sebi, Bogomila bo njegova hči). Analiza vsebine prevodov potrjuje Jevnikarjevo (1943–44: 14) vrednotenje *Vrtčevih* prevodov: »Vse je potreseno z moralnimi nauki, opomini in pridigami. To so igre, ki so jih v Nemčiji gojili filantropi v drugi polovici 18. in v začetku 19. stoletja.«

1.7 Poleg besedil iz *Vrtca* je za prvo obdobje razvoja slovenske mladinske dramatike pomemben almanah *Pomladni glasi* – v njem je v desetih zvezkih (1891–1900) izšlo deset mladinskih dramskih besedil. Dvodejanka *Alojzijeve skrivnosti* (1891) **Josipa Debeveca** je igra o otroških vrlinah in pomanjkljivostih, ki jo sklene katehetov nagovor o krepostih, simbolno upodobljenih z lilijo, rdečo vrtnico in vijolico. V istem letniku sta še Debevčeva enodejanka *V Rim!* (1891) s tipičnim motivom neuspelega odhoda otrok od doma ter verzna enodejanka, edino mladinsko dramsko besedilo **Antona Medveda** *Volk* (1891). Drugi letnik *Pomladnih glasov* vsebuje **Volčevo** verzno enodejanko *O svetem Miklavžu*, v kateri tipično motiviko praznika nadgrajuje teznost: Milan ne verjame v Miklavža, v dar dobi šibo, jo poljubi in obljubi, da se poboljša. V istem letniku je še **Štrukljeva** enodejanka *Kdor ne uboga, tepe ga nadloga* (1892), ilustracija nesreče, ki se zgodi dečkoma, ker nista ubogala staršev. Dvodejanka *Gospod iz Trsta* **P. Strmška** (1893) temelji na značilnem motivu sirote, ki dobi oskrbnika (trgovec iz Trsta A. Planinec bo povrnil učencu Cirilu to, kar ni mogel njegovemu mrtvemu očetu). V četrtem letniku je tridejanka *Od hiše!* **J. Volca** (1894) z motivoma krivične obsodbe – razjasnitve nedolžnosti ter snidenja očeta in sina, njena ideja pa je povzeta v sklepnih povedi (»Nedolžnosti je Bog najljubeznivejši varih, a hudobiji strašen maščevalec!«).

2.0 Med mladinskimi dramatikami, ki so objavljali zlasti v prvem obdobju razvoja slovenske mladinske gledališke igre, po številu besedil izstopata **Franc (Francišek)**

Kralj (1875–1958) ter znani mladinski pisatelj in pisec ljudskih iger **Fran Saleški Finžgar** (1871–1961) – oba sta objavljala v *Vrtcu* in v almanahu *Pomladni glasi*.

2.1 Kraljeva mladinska besedila so oblikovno raznovrstna (igre v vezani in nevezani besedi). Priložnostna je tridejanka »v proslavo cesarjeve petdesetletnice« *Cesarjeva podoba* (1898), ki jo tvorijo pogovor dečkov o cesarju in njegovi podobi, zgodovinska razlaga ter sklepna slavnostna pesem in petje cesarske himne (tovrstne igre razkrivajo funkcijsko-vsebinske vzporednice s slavnimi pesmimi). Enodejanka *Ogenj!* (1897) prikazuje nevarno otroško igro (dečka zažgeta trdnjavo), zaradi katere se sestrici vname obleka. Dogodek je možnost za vzgojne poudarke (neubogljivost, prošnja za odpuščanje) in prisposodba za trajno bratovsko ljubezen, izraženo v zadnji (očetovi) repliki:

Odpuščam torej tudi jaz vso krivdo,
Ker ljubite tako se med seboj.
Obljuba sveta bodi vam vse dni:
Vez bratovske ljubezni naj vas druži!

Kraljeva *Sveta Germana*, igra s petjem v treh dejanjih (1898), pisana v jamb-skem enajstercu, po uvodni avtorjevi opombi temelji na zgodovinskih dejstvih in se navezuje na knjigo A. Kržiča z istim naslovom (1888): dramski situaciji obsodbe po krivem in spreobrnjenja sta motivni upovedenji božje milosti. Tematsko sorodna je tridejanka *Majnikova kraljica* (1902): Marija (majnikova kraljica) usliši prošnjo vzgojiteljice Fanete, bolna Anica ozdravi, Faneta jo pouči, naj Marijo zvesto časti. F. Kralj je po prvem obdobju razvoja mladinske dramatike, v katerega sodi večina njegovih del, objavil le še (po snovi pravljичno) enodejanko *Zvezdica* (1932/33), ki pa jo določajo vzgojnost, reduciranost glavne osebe (Janka) na zgledni lik ter sklepni pregovor kot tezni povzetek vsebine.

2.2 Polovica **Finžgarjevih** mladinskih iger sodi v obdobje do Stritarjevih besedil, ostala pa v drugo obdobje (od Stritarja do Golie). Začetek avtorjevega mladinskega dramskega opusa predstavlja enodejanka *Mladi tat* (1892) s tipičnim parom oseb: kradljivi Svetko (je ukradel klobaso, ni ga v učilnici) in zgledni Ciril (usmiljen do slepca, bo zatožil Svetka, ki je stikal za ptiči – gre za značilni razsvetljenski motiv) ter izrazitim zaključkom: Svetko bo kaznovan, učitelj pove nauk (»Lenoba je vseh grdob grdoba!«). V *Vrtcu* (1894) je objavljen tudi prizor v verzih *Ure ni*, sestavljen po istem vzorcu kot starejša Finžgarjeva enodejanka: negativna oseba (Jožek) je kaznovana, celotna vsebina prizora pa simbolizira tezo, izraženo in poudarjeno v sklepni verzih:

Če Bog ne daje včasih nam darov,
Ljubezen dela to, ne srd njegov.

V *Pomladnih glasih* je Finžgar objavil daljšo verzno tridejanko *Indijski siroti* (1895). Besedilo je zgrajeno iz *Prosova* z uvodno tematsko opredelitvijo besedila (Indija v bajki in v resnici: trpljenje, maliki, prodajanje otrok) in treh dejanj, v katerih je prikazana zgodba, ki ilustrira temo, opredeljeno v *Prosovu*: starša pro-

data vražarici Ziti hčerko Ajino (prvo dejanje), sestra Ganči jo išče, oče in mati umreta. Ajina bi morala krasti za Zito, a ker noče, jo Zita pretepe; deklico reši Brito (drugo dejanje). Tretje dejanje je razplet zgodbe o nesrečnih indijskih deklicah: Ajina je v samostanu (Emanuela), Zito odpeljejo v ječo, v samostan pride nova gojenka Ganči. Sklepni motiv nenadnega snidenja ločenih sorodnikov uvede tematski povzetek igre: neznana so božja pota in njegova dobrota. M. Jevnikar (1943–44: 42) ocenjuje, da gre za »dobro misijonsko igro«: »Že v tem je Finžgarjeva odlika, da se je tudi v taki igri dvignil nad staro šolo, opustil nepotrebne pridige in moraliziranje ter pustil, da govori delo samo.« V drugo skupino sodijo Finžgarjeva besedila, ki jih je objavil v dvajsetih letih dvajsetega stoletja, tj. po treh znanih ljudskih igrah (*Divji lovec*, *Veriga*, *Razvalina življenja*). Dvodejanka *Vedež* (*Novi rod* 1922) s pravljičnimi motivi tematizira ukaželjnost (v simbolu šolske torbe) kot »otroški zaklad«, in sicer v pogovoru otrok o poklicih ter v podobah palčkov, njihovega poglavarja Vedeža, Lenobe in Berača, ki se prikažejo lenemu Lukcu. Za igro *V precepu* (*Orlič* 1928/29) so poleg tipične situacije (mladi tatovi so kaznovani, Fičafaj se ujame v skobec – naslov) značilni posebna simbolika imen (potepinčka Fičafaj in Drpalež), jezikovno barvanje govora (Jožek po otroško spreminja glas *r* v *l*) ter aktualizacija besedila v smislu žanrskega prenosa, tj. nemladinske povednosti mladinskega besedila: »Kadar naš ata vse zapije, pravi, da je boljševek, in pravi, da bomo nekoč ves svet porabutali. Faj – fičafaj, takrat bo veselje! – Jaz bom namreč tudi boljševek.« Zadnje Finžgarjevo mladinsko besedilo je deška enodejanka *Za kruhom* (*Mladika* 1929) s podobno motiviko, kot jo je zaslediti v njegovem prvem besedilu (*Mladi tat*): Jošta, Jordana in Jono, ki ne spoštujejo kruha, kaznuje Korent tako, da morajo trdo delati in prositi za kruh ter se tako poboljšajo. Ta skupina se od prve skupine razlikuje po tem, da je v besedilih opazno več humorja (npr. besedne igre v *Vedežu* in dvodejanki *V precepu*); tudi snov ni več v celoti mimetična, pač pa se pojavljajo pravljična bitja (palčki) in alegorične podobe (*Za kruhom*: Korent – večni popotnik, duh, kovači, orači). V drugi skupini je opazen tudi odmik od verske vzgojnosti, ki je značilna za starejša besedila.

3.0 Dramska besedila J. Stritarja so s stališča zgodovine mladinske dramatike poseben problem. Ne da se namreč povsem jasno določiti, katera besedila bi bilo glede na objave in vsebinske značilnosti mogoče opredeliti kot mladinska, katera pa bi bilo ustrezneje uvrstiti v Stritarjevo dramatik za odrasle. To zadrego odražajo že obstoječi poizkusi žanrske opredelitve Stritarjeve dramatike: tako pregled *Slovenske igre in scenariji I* (1988) kot mladinska ali otroška označuje tudi besedila, ki so izšla v *Zvonu*; M. Jevnikar (1968: 123) poudarja, da sploh ne gre za mladinska besedila v pravem pomenu besede: Tudi F. Koblar (1972) povezuje ta besedila z družinskovzgojnimi in družbenokritičnimi pobudami. Ključna vprašanja za razumevanje Stritarjeve mladinske dramatike so, katera besedila je Stritar objavil v publikacijah, ki so namenjene mladini, kakšna sta njihova vsebina in obseg ter ali je ta besedila mogoče primerjati z deli, ki jih je dramatik objavil pred prvo mladinsko zbirko.

3.1 V njegovi prvi zbirki za mladino z naslovom *Pod lipo* (1895) še ni dramskih besedil, pač pa le pesmi in proza. Že druga zbirka *Jagode* (1899) pa vključuje tudi

dramatiko: razdelek *Igrokazni prizori* vsebuje prizor (Stritar ga imenuje 'Selska podoba') *Na senožeti* ter enodejanke *Prijatelj*, *Stari oče iz Amerike* (ponatis dela Logarjevih), *Maščevanje* in *Pravdarja*. Igrokazne prizore vsebujeta tudi zbirki *Zimski večeri* (1902) z enodejankami *Dela dobil*, »In na zemlji mir ljudem!«, *Matija Gruden*, *Županov sin* in *Kotar ter Lešniki* (1906) z enodejankama *Materin god* in *Blaga duša*. Stritar dramskih besedil, ki so vključena v zbirke, ni posebej podnaslavljal, kar pomeni, da naslovnika določajo kar podnaslovi zbirk (*Knjiga za mladino s podobami* oz. *Knjiga za odraslo mladino*). Poleg dramskih besedil je v zbirkah najti tudi nekaj nedramskih dialoških oblik – primeri besedil iz te skupine so dialoško strukturirana pesem *Oba junaka* (*Pod lipo*), pesemski dialog z oznakami govorečih oseb *Deček in penica* ali *Deklica in krastača* (*Zimski večeri*; prim. *Klen in rak*, *Lešniki*) ter znameniti živalski pogovori (npr. *Krava in teliček*, *Zimski večeri* oz. *Vrana in kavka pozimi*, *Lešniki*). Kljub dejstvu, da je bila pesem *Oba junaka* uglasbena (uglasbil Ferdo Juvanec, *Zvonček* 1925), tega besedila ni mogoče uvrščati med mladinska dramska besedila. Živalski pogovori so dialoška prozna forma – osebe so živali, ki govorijo kot ljudje in modrujejo o življenju oz. lastni usodi. Oblikovno spominjajo na dramatiko: zgrajeni so iz oznak govorečih oseb in njihovih govorov, nekateri med njimi vsebujejo še tretjo plast, in sicer opis dogajanja (*Vrana in kavka pozimi*). Posebnost živalskih pogovorov v *Zimskih večerih* je, da se zaključijo s štirivrstičnico, ki povzema glavno misel oz. sporočilo besedila. Teh oblik kljub nekaterim dramskim prvina ni mogoče uvrščati v mladinsko dramatiko, pač pa jih je ustrezneje primerjati z živalskima pogovoroma *Konja* ter *Penica in kanarček*, ki jih je Stritar objavil v *Zvonu* (1878). To so podobe živali, ki v dialoški obliki razkrivajo »drobno življenje narave, kakor ga ni še dolgo potem podal nobeden naših pesnikov, obenem iz njih proseva tudi človeško življenje« (Koblar 1955: 457) – pogovora iz *Zvona* se od ostalih razlikujeta po večji stopnji satiričnosti (vol gre kakor uradniki v pokoj ipd.). Poseben problem je pesemsko besedilo *Lov v cesarskem zverinjaku poleg Dunaja*, objavljeno v *Lešnikih* v razdelku *Pesmi*. Zgrajeno je kot zaporedje govorov živali (jelen, košuta, zajec itd.) z jasno določitvijo govorečega, v glavno dialoško besedilo pa so vstavljeni tudi opisi dogajanja (npr. *Puška blizu počí; vse preplašeno zbeži*). Prav zaradi dvojnosti besedila in njegove izrazite dogodkovnosti je pesem blizu dramatiki, čeprav ne vsebuje seznama nastopajočih oseb in sklepne didaskalije. Po notranji in zunanji formi je podobno kratkim nečlenjenim prizorom, napisano pa je v štiristopičnih amfibrah (tako kot npr. prizor *Ubožec* L. Pesjak).

3.2 Stritarjeva dramatika, objavljena v posebnih razdelkih njegovih zbirk za mladino, je vsebinsko raznolika. Za vsa besedila je značilna vzgojna tendenca, ki je posledica preobrata v Stritarjevi umetniški zavesti in praksi po letu 1876, ko se v *Zvonu* razmahne vzgojno-poučna vloga literature. F. Koblar (1957: 459) s to spremembo slovstvenega programa povezuje tudi nastanek Stritarjevih spisov za mladino: »Ko se je odločil, da svoj Zvon postavi iz umetniških višav v širš(e) slovensko občestvo, predvsem v družino, ter mu pridružil zavestno nalogo pouka in zabave, spodbude in vzgoje, je začel vanj vpletati tudi mladinske spise.« Prav široka vzgo-

jna funkcionalnost dramskih besedil je tudi vzrok, da je v Stritarjevem delu le malo besedil, ki jih je mogoče postaviti ob bok starejši in sočasni mladinski dramatiki z razvidnimi besedilnimi določili (otrok kot nosilec dramskega dogajanja, tipična motivika). V zbirki *Jagode* je tako besedilo *Prijatelj*: pastir Jurček, sirota, ne izda gospodarjevega sina Matijčeta, ki je vzel očetu denar in si na sejmu nakupil lepih stvari. Jurček je po krivem obdolžen tatvine, a kljub gospodarjevi jezi in grožnji, da ga bo nagnal od hiše, ostane trden in hvaležen za vse, kar je gospodar Gregor storil zanj. Matijče se tik pred Jurčkovim odhodom izpove očetu. Tak razvoj dramskega dejanja je že sam po sebi vzgojen, dodatno pa je z glednost osrednje osebe podkrepljena z neposrednim samooznačevanjem, tj. izrekanjem lastnega vrednostnega sistema, kot je razvidno iz primerov:

JURČEK: Ne, izdajal te ne bom, ne tebe ne drugega; jaz nisem izdajalec.

...

JURČEK: Vem, oče; moj gospodar ste vi, kateremu sem pokorščino dolžan in spoštovanje kakor svojemu očetu.

Otroka sta nosilca dramskega dejanja tudi v enodejanki *Materin god* – vdova Marjana dobi od svojega dvanajstletnega sina Jožka za god pesmico, od petnajstletne hčerke Jerice pa volnene nogavice. Kljub prepiru med otrokoma se v zadnjem prizoru vdova zahvali Bogu, da ima taka otroka in ga prosi za njuno zdravje in srečo. Ostala besedila so obema enodejankama podobna po dogajalnem prostoru (soba v domu družine), sicer pa je osrednji dogodek v ostalih besedilih povezan z odraslo dramsko osebo. Vloga otroka je sicer pomembna (otrok povzroči preobrat), vendar pa sta tako razvoj dejanja kot tema bližja besedilom, ki jih je Stritar namenjal odraslim. Že v *Jagodah* je iz prizora *Na senožeti* (ki je kombinacija različnih verz-nih vzorce štiristopični jamb, blankverz itd.) razbrati, da gre za tematiko, ki je bližja starejši vzgojni literaturi za odrasle (hvala mladosti in dela, pogovor o zakonu, razmišljanje o poklicih, sklepna molitev po opravljenem delu). Enodejanka *Maščevanje* je prikaz sprave med premožnim kmetom Martinom Zagorjanom in drvarjem Jurkom Ozimkom: Jurko v snežnem zametu reši Martinovega sina, čeprav mu je Martin storil krivico. Hvaležni oče mu podari kravo, spor je pozabljen. Podobna je vsebina enodejanke *Pravdarja*: spor med kmetoma Martinom in Lukom se konča, ker je Martinov sin Jurček rešil Lukovega Janezka iz vode. V obeh besedilih prevladuje govor odraslih oseb, medtem ko se otroci v dialog vključujejo redko. Iz zbirke *Zimski večeri* je mladinski dramatiki še najbližja enodejanka *Dela dobil*, katere prvi prizor tvori pogovor Ančke in Martinka o siročmaštvu, delu, pravičnosti in načrtih za prihodnost. V drugem prizoru pa se ponovi vzorec iz starejših enodejank: mizarju Petru je Mlakar ponudil delo, ker je Martinek njegovega jecljajočega sina zaščitil pred vrstniki, ki so se iz jecljavčeka norčevali (o dogodku poroča Martinek sam). Ostala štiri besedila iz zbirke so še bližja nemladinski dramatiki: osrednji motiv enodejanke »*In na zemlji mir ljudem!*« je sinova vrnitev domov in sprava z očetom, podobna je vsebina *Matije Grudna* (Matija, ki je vsem v nadlego, odide od doma, se po petnajstih letih vrne in kupi domačijo: družina je spet skupaj). Zanimivost tega besedila je govor triletnega Tončka, ki opisuje konja in voz, se ve-

seli šole in razmišlja o modrosti – neverjetnost tega lika in problematičnost otrok, ki govorijo kot modrijani, je Stritarju očitala sočasna kritika v odzivih na objave njegovih zbirk. *Županov sin* je po tematiki blizu enodejanki *Zapravljivec*, saj obravnava problem popivanja in njegovih škodljivih posledic: o škodljivosti alkohola razmišljajo otroci, tako npr. Martinek (*Županov sin*), ki ponavlja učiteljeve nauke (vino, pivo, žganje je strup.). Edini dogodek pa je tudi v tej enodejanki povezan z odraslim, tj. z županovim sinom Andrejem, ki je na sejmu opit v pretepu nekoga poškodoval, zato ga odpelje žandar. Spravo med očetom in sinom prikazuje enodejanka *Kotar* – oče gre k umirajočemu sinu šele, ko ga omehča prošnja vnukinje Ančke. Sklepni prizor (zadnje srečanje očeta in sina, sinova prošnja za odpuščanje, prihod duhovnika) je nabit z ganljivostjo in patosom. Zbirka *Lešniki* vsebuje le dva 'igrokazna prizora', tj. enodejanki *Materin god* in *Blaga duša* – prva je bližja vsebinskim določilom sočasne mladinske dramatike, drugo pa bi bilo glede na temo zlahka uvrstiti med nemladinska besedila; osrednja situacija je namreč preizkušanje trdnosti ljubezni med davkarjem Ledenikom (ki je »blaga duša«) in Malko, katere oče je kradel. Srečni razplet (Ledenik ve, da je oče kljub vsemu poštenjak) čustveno poudari tudi Ledenikova odločitev, da se odpove cesarski službi in se z Malko in njenima staršema vrne na kmete. Posebnost *Blage duše* je, da v njej ni otroških oseb.

3.3 Besedila, ki jih je Stritar vključil v mladinske zbirke, so kratka (povprečju 9 strani, tj. 1800 besed). Njihov obseg je primerljiv z dramskimi besedili iz *Zvona* – med temi je namreč le nekaj daljših besedil (npr. *Zorko*). Tudi vsebinsko je med besedili iz zbirk in med ostalimi dramskimi deli najti nekaj vzporednic: otroci povzročijo ključni preobrat (*Zapravljivec*, *Očetov god*), otroci modrujejo o pravičnosti, trpljenju in Bogu (*Zapravljivec*), nenadni preobrati (*Oderuh*) in prikazovanje kreposti/nečimrnosti (*Otroški bazar*, ki je »krotka satira na meščansko dobrodelnost« (Slodnjak 1961: 70)). To pomeni, da je v Stritarjevih mladinskih dramskih besedilih le malo izvernih dramskih situacij – gre pač za ponavljanje vzorcev, ki jih je opaziti že v njegovih starejših dramskih besedilih – med temi so nekatera »zelo blizu mladinskemu slovstvu« (Koblar 1955: 458), v drugih pa se odraža Rousseaujev vpliv ter vzporednice z meščansko konverzacijsko dramo, npr. *Lešniki* igra ali dramo s tezo (prav tam: 457–458). Zanimiv je tudi literarnozgodovinski zapis, da so bile nekatere enodejanke namenjene »diletantskim, predvsem dijaškim igralskim družinam, ki naj bi jih prikazovale po vsej slovenski zemlji, da bi se v ljudeh krepil čut za нравno življenje in budilo v njih zanimanje za gledališko umetnost« (Slodnjak 1961: 23). Vsebinske in funkcijske vzporednice med besedili iz *Zvona* in 'igrokaznimi prizori' iz zbirk utemeljujejo tezo, da je Stritarjevo dramatiko, objavljeno v zbirkah, mogoče označevati kot mladinsko dramatiko v ožjem pomenu besede: namenjena je doraščajoči mladini, ne pa mlajšim naslovnikom (otrokom), in to kot zgled obnašanja in ravnanja v podobnih življenjskih situacijah. Vsebinska neinovativnost in funkcijska obremenjenost besedil potrjujeta misel, da je tudi v Stritarjevi mladinski književnosti dramatika umetniško šibkejši del (Koblar 1955: 460). Ob njenem vrednotenju je seveda treba upoštevati socialno ideologijo, ki je odločilno sooblikovala tipične značilnosti mladinskih dramskih besedil. Be-

sedila, ki praviloma vzpostavljajo stereotip krepostnega otroka, mladostnika ali odraslega, so oblikovana kot neposredna utemeljitev družbene in etične pravičnosti. S trivialnim klišejem, v katerem se zlo spreobrne v dobro oz. dobrota premaga spor, in s prikazovanjem kreposti, vere v Boga in v pravičnost so ta besedila v celoti vzgojno-poučna ter po funkciji in temi primerljiva s starejšim slovstvom, ki je namenjeno odraslim in mladini. Sem sodi npr. Slomškovo delo oz. še starejši Schmidovi spisi – ti so po razlagi primerjalne književnosti »močno določali zlasti Stritarjeva mladinska besedila v verzih in prozi« (Kos 1987: 83). V igrah je poudarjena glavna misel oz. teza, ki jo kako besedilo ilustrira; prav ta moralizatorski besedilotvorni način pa je tudi vzrok, da je Stritarjeva dramatika za mladino umetniško šibkejša kot njegova mladinska poezija, pa tudi oblikovno manj dodelana in dramsko ne tako izrazita kot nekatera starejša mladinska besedila, npr. Stegnarjev *Boječji Matevž*, Finžgarjev *Mladi tat* ali Svečanovi *Robinzoni*, ki neposredno vzgojnost dopolnjujejo z dramsko izrazitimi napetimi situacijami, preobrti in humorjem. Umetniško vrednost Stritarjeve mladinske dramatike dodatno zmanjšuje še pretirana sentimentalnost, ki meji že na melodramatičnost – čustvene odzive vzpodbujajo podobe siromašnih, a dobrih otrok, plemenitost sirote, poseben dogajalni čas (npr. snežni vihar, božični večer). Glede na poučno-sentimentalno podobo Stritarjevega dela se zdi ustrezna vzporednica, ki jo je med njegovim in Slomškovim delom potegnila literarna zgodovina: zbirka *Pod lipo* naj bi bila »laična in liberalna dvojčica Slomškove duhovniške in romantično konservativne čitanke in vadnice za nedeljske šole Blaže in Nežica (1843)« (Slodnjak 1963: 36).

4 Za prvo obdobje razvoja slovenske mladinske dramatike je značilna izrazita vzgojnost besedil, ki se na tematski ravni kaže v tipičnih versko- in moralnovzgojnih temah, med katerimi so nekatere povezane s tradicijo nemškega razsvetljenškega mladinskega slovstva (svet kot Stvarnikova kreacija, otroško usmiljenje in ukaželjnost, ljubezen do staršev in bratovska ljubezen, spreobrnjenje), na motivni pa v značilnih dramskih situacijah in tipičnih osebah. Osrednji avtor tega obdobja, katerega delo odraža vse razločevalne značilnosti vzgojne mladinske dramatike, je J. Stritar; ob njem je pomembno še delo R. Kos, F. Kralja in F. S. Finžgarja. Ob izvornih besedilih so v tem obdobju pomembni prevodi (predvsem Tomšičevi). V primerjavi s kasnejšimi besedili so to skromni začetki, ki jih (razen izjeme, Stegnarjevega *Boječega Matevža*) ni mogoče primerjati s sočasno mladinsko poezijo (F. Levstik: *Otročje igre v pesencah*) ali s kasnejšimi klasiki slovenske mladinske dramatike, npr. s Pavlom Golio. Notranja forma Golievih iger in njihova »angažirana pravljičnost« je namreč še do danes ideal dobro napisane mladinske gledališke igre.

NAVEDENKE

- S. BALUHATI, 1981: *Prema poetici melodrame. Moderna teorija drame*. Priir. M. Miočinić. Beograd: Nolit (Književnost i civilizacija).
- K. BRENK, 1959: Prva uprizoritev mladinske igre v slovenskem jeziku v Ljubljani. *Otroške in mladinske igre*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- L. FILIPIČ, 1959: Opombe in spremna beseda. *Otroške in mladinske igre*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

- A. GSPAN, 1956: *Razsvetljenje*. *Zgodovina slovenskega slovstva I*. Ur. L. Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.
- M. JEVIKAR, 1943, 1944: Slovenska mladinska igra. *Prosvetni oder XXI in XXII*.
 -- 1968: *Letteratura slovena*. A. Cronia, M. Jevnikar: *La letteratura giovanile jugoslava*. Milano: Casa editrice Trevisini (Collana di studi sull' Europa Orientale, 8).
- F. KALAN, 1953: O Golievih igrah za mladino. P. Golia: *Igre*. Ljubljana: Mladinska knjiga (Sodobniki).
 -- 1980: *Živo gledališko izročilo*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- F. KIDRIČ, 1938: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti*. Ljubljana: Slovenska matica.
- M. KOBÉ, 1992: *Mladinsko slovstvo na Slovenskem od njegovih začetkov do srede 19. stoletja*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- F. KOBLAR, 1955: Obseg knjige in značaj Stritarjeve dramatike. J. Stritar: *Zbrano delo 5*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
 -- 1957: *Nastanek spisov za mladino*. J. Stritar: *Zbrano delo 8*. Ljubljana: Državna založba Slovenije (Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev).
 -- 1972: *Slovenska dramatika*. 1. knjiga. Ljubljana: Slovenska matica.
- J. KOS, 1987: *Primerjalna zgodovina slovenske literature*. Ljubljana: Partizanska knjiga, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Lexikon*, 1984: *Lexikon der Kinder- und Jugendliteratur*. Weinheim/Basel: Beltz.
- J. NOLLI, 1867: *Priročna knjiga za gledališke diletante*. Ljubljana: Dramatično društvo (Slovenska Talija, 1).
- W. PAPE, 1981: *Das literarische Kinderbuch. Studien zur Entstehung und Typologie*. Berlin, New York: De Gruyter.
- J. POGAČNIK, 1969: *Zgodovina slovenskega slovstva II*. Maribor: Obzorja.
- A. SLODNJAK, 1961: *Realizem. Zgodovina slovenskega slovstva III*. Ur. L. Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.
- A. SLODNJAK, 1963: Nova struja (1895–1900) in nadaljnje oblike realizma in naturalizma. *Zgodovina slovenskega slovstva IV*. Ur. L. Legiša. Ljubljana: Slovenska matica.
- V. SMOLEJ, 1969: Barbka Höchtlova. *Slavistična revija 17/2*.
- R. ŠUKLJE, 1975: Mladinsko gledališče v Ljubljani. *Živo gledališče*. Ur. D. Tomše. Ljubljana: Mestno gledališče ljubljansko (Knjižnica Mestnega gledališča ljubljanskega, 63).
- A. TRSTENJAK, 1892: *Slovensko gledališče*. Ljubljana: Dramatično društvo v Ljubljani.

ZUSAMMENFASSUNG

Der erste Jugendtheatertext ist nicht Vodnik-Kopitar's Übersetzung von Kotzebue's Stück *Tinček Petelinček* (1802 bzw. 1803) – diese These findet man in einigen Abhandlungen –, sondern die ersten slowenischen Jugendtheaterstücke sind Praprotnik's Einakter *Klop pod lipo ali Kaj se je en dan na klopi zgodilo* sowie F. Stegnars Zweiakter *Boječi Matevž* (beide erschienen 1872 in der Jugendzeitschrift *Vrtec*). In Praprotnik's kurzem, aus drei Szenen bestehendem Einakter findet man das für die Jugendliteratur der Aufklärung charakteristische Thema des Loblieds auf die Arbeit und den Schöpfer (in der zweiten Szene in der typischen Situation der Vorbild- und Mahnfigur), Stegnars »Scherzspiel« hingegen thematisiert die Angst des Kindes und die Strafe für die bösen Absichten der abschreckenden Figuren (der anderen Kinder). Die Entwicklung der slowenischen Jugenddramatik setzt

auch mit anderen kürzeren Texten ein, mit eigenständigen Szenen, etwa L. Pesjaks *Ubožec* (1879) und Tomšičs *Otročji glasi v majniku* und *Prve češnje* (beide Texte 1888). Die meisten Texte wurden in der Zeitschrift *Vrtec* veröffentlicht, zehn Texte erschienen von 1891 bis 1900 auch im Almanach *Pomladni glasi*. Zu den bedeutenderen Autoren zählt R. Kos, die in *Vrtec* vier Jugendtheaterstücke publiziert hat (1883-1900), I. Tomšič, dessen Werk neben den erwähnten beiden Szenen auch eine Reihe von Übersetzungen umfaßt, sowie F. Kralj und F.S. Finžgar. Kraljs Texte sind ihrer Form und ihrem Inhalt nach verschieden gestaltet; sein Opus reicht vom Gelegenheitsdreiakter *Cesarjeva podoba* (1898) bis zum Einakter *Ogenj!* (1897) und *Zvezdica* (1932/33) sowie dem Dreiakter *Sveta Germana* (1898) und *Majnikova kraljica* (1902). Finžgars Opus setzt mit dem Einakter *Mladi tat* (1892) ein, danach folgen die Texte *Ure ni* (1894), *Indijski siroti* (Dreiakter, 1895), *Vedež* (1922), *V precepu* (1928/29) und *Za kruhom* (1929); seine drei letzten Stücke gehören schon zur zweiten Phase der Jugenddramatik (von Stritar bis Golia). Ein Sonderproblem stellen die Dramentexte J. Stritars dar – es läßt sich nämlich keine klare Trennungslinie zwischen jenen Texten ziehen, die ihrem Veröffentlichungsort und Inhalt nach für Jugendliche bestimmt oder eher seinem Dramenopus für Erwachsene zuzuordnen sind. Diese Stücke von verschiedenartigem Inhalt charakterisiert ihre typische erzieherische Tendenz, die eine Folge der Wende in Stritars künstlerischem Bewußtsein und seiner Praxis nach dem Jahre 1876 ist, als sich in der Zeitschrift *Zvon* die erzieherische und belehrende Funktion der Literatur durchsetzt. In der breitgefächerten erzieherischen Funktionalität der Texte liegt die Ursache für die Tatsache, daß es in Stritars Werk nur wenige Texte gibt, die man der älteren und der zeitgleichen Jugenddramatik mit evidenten Textmerkmalen (das Kind als Träger der Dramenhandlung, typische Motive) an die Seite stellen könnte. Der inneren Form nach gehören die beiden Einakter *Prijatelj* und *Materin god* zur Jugendliteratur, in den anderen Stücken sind die Hauptpersonen Erwachsene; dieses inhaltliche Textkennzeichen gliedert sie sowohl der Jugenddramatik im engeren Sinne (Dramatik für die heranwachsende Jugend) wie auch der Erwachsenen dramatik zu.

Für die erste Phase der Entwicklung der slowenischen Jugenddramatik ist folglich die erzieherische Komponente kennzeichnend, die in der Thematik durch typische glaubens- und moralerzieherische Themen zum Ausdruck kommt, wobei einige mit der Tradition des deutschen Jugendschrifttums der Aufklärung verbunden sind (die Welt als Schöpfung, kindliches Mitleid und kindliche Wißbegierde, Liebe zu den Eltern und Geschwisterliebe, Bekehrung), in der Motive hingegen typische Dramensituationen und -figuren vorherrschen. Im Vergleich zu den späteren Texten handelt es sich um bescheidene Anfänge, die sich mit Ausnahme von Stegnars *Boječi Matevž* nicht mit der zur gleichen Zeit entstandenen Jugendlyrik vergleichen lassen (Levstiks *Otročje igre v pesencah*) oder den späteren Klassikern der slowenischen Jugenddramatik, etwa Pavel Golia; die innere Form seiner Stücke und deren »engagierte Märchenhaftigkeit« gilt bis zum heutigen Tag als Ideal eines guten Jugendtheaterstücks.

ALI SO ROJSTNA IMENA KRAJŠA OD DRUGIH SAMOSTALNIKOV?

Gre za primerjavo dveh vzorcev – 3.661 rojstnih imen iz slovenskega telefonskega imenika 1995 (mesto Ljubljana) in 51.448 samostalnikov iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (izdaja 1994: 21.823 m. sp., 21.427 ž. sp. in 8.198 srednjega spola). Povprečna dolžina pri imenih znaša 5.88 črke, pri občnih samostalnikih pa 8.49 črke in izkaže se, da so rojstna imena statistično zelo značilno krajša kot občni samostalniki. – Navedena je še primerjava dolžin samostalnikov po spolu (m povprečno 7.63, ž 8.95, s 9.59 črke) in tudi tu so pri vseh parih (m-ž, m-s in ž-s) razlike statistično značilne.

A comparison of two samples is presented: 3.661 first names from the Slovenian phonebook 1995 (Ljubljana area) and 51.448 nouns from the Dictionary of the Slovenian Literary Language (1994: 21.823 of masculine gender, 21.427 of f. g. and 8.198 of n.g.). The average Christian name length comes to 5.88 letters, compared to 8.49 letters with common nouns. The outcome is favourable: first names are significantly shorter than common nouns. – Noun lengths have also been compared by gender (average values: m 7.63, f 8.95 and n 9.59). Here again the differences within all pairs (m-f, m-n and f-n) are statistically significant.

Da bi naslovno vprašanje lahko potrdili ali ovrgli, si oglejmo podatke iz slovenskega telefonskega imenika 1995 (STI 95) in iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ 95). Telefonski imenik Slovenije je uporabnikom že nekaj let na razpolago tudi v elektronski obliki in je podatke iz njega mogoče, po majhnih koščkih (za največ 500 naročnikov naenkrat) tudi prenesti v lastno datoteko, nato pa jo naprej obdelovati. Teoretično je mogoče tudi ves imenik odnesti v t.i. lastni telefonski imenik. To je datoteka, ki je sicer namenjena vašim pogosto uporabljanim številkam in spada v okvir programa za iskanje po imeniku, je pa njena zgradba dovolj preprosta, da jo je mogoče uporabiti za naš namen. Da bi bili podatki v telefonskem imeniku čim bolj varni pred kakim načinom uporabe, ki ga sestavljavci programa ne bi želeli, je prenos v lastni imenik narejen tako, da z rastjo tega imenika poteka čedalje počasneje. Poskus, da bi tako prenesli cel imenik, ni uspel, je pa razmeroma zelo sodoben in hiter osebni računalnik zmožal čez konec tedna, od petka popoldne do ponedeljka dopoldne, prenesti 89.823 telefonskih naročnikov, vseh iz Ljubljane. Imeli so 4.560 imen, med katerimi je po razbitju dvojnih imen, npr. *Brigita – Marija* ostalo 3.661 različnih, s skupno pogostostjo 90.018. SSKJ obstaja v elektronski obliki že nekaj časa (Jakopin 95) in bo širši javnosti predvidoma dostopen še v letošnjem letu.

Poglejmo si na kratko oba vzorca:

Preglednica 1: Število imen in število drugih samostalnikov

3.661	različnih rojstnih imen
90.018	vseh rojstnih imen, pripadajočih 89.823 osebam
51.448	različnih drugih samostalnikov, od tega

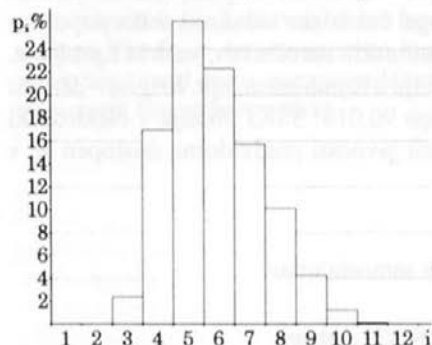
21.823 moškega spola,
21.427 ženskega in
8.198 srednjega spola

Preglednica 2: Črkovne dolžine pri imenih in pri občnih samostalnikih

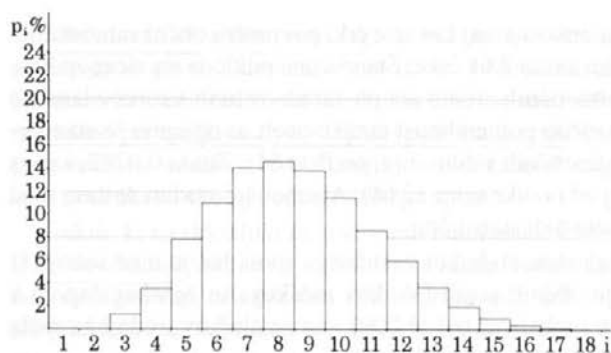
Dolžina	Imen	%	Občnih samost.	%
1	–	–	29	0.06
2	2	0.05	29	0.06
3	88	2.40	680	1.32
4	622	16.99	1826	3.55
5	968	26.44	4041	7.85
6	817	22.32	5676	11.03
7	577	15.76	7261	14.11
8	372	10.16	7523	14.62
9	159	4.34	7126	13.85
10	47	1.28	5920	11.51
11	5	0.14	4450	8.65
12	2	0.05	3069	5.97
13	2	0.05	1901	3.69
14	–	–	1009	1.96
15	–	–	510	0.99
16	–	–	221	0.43
17	–	–	107	0.21
18	–	–	42	0.08
19	–	–	17	0.03
20	–	–	7	0.01
21	–	–	1	–
22	–	–	1	–
24	–	–	2	–

Imena z dolžinami ne sežejo čez 13 črk, vrh 26.44% dosežejo pri dolžini 5 črk, pogostnost pa strmo pade pri dolžini 11. Najdaljši občni samostalnik je skoraj še enkrat daljši, 24 črk, vrh s 14.62% je šele pri 8, občutnejši padec je pa že skoraj na koncu, pri dolžini 18. Najdaljša štiri imena so *Christodoulos*, *Maksimilijana*, *Maksimilijan* in *Maksimiljana*, najdaljši trije samostalniki pa *stáročerkvénoslovánščina*, *vsèzavérodómcesárjevstvo* in *pétinsédemesetlétnica*.

Še zgovornejše kot preglednica so slike. Na prvih dveh je porazdelitev imen in občnih samostalnikov, za vsake posebej (s p_i je označena pogostnost):

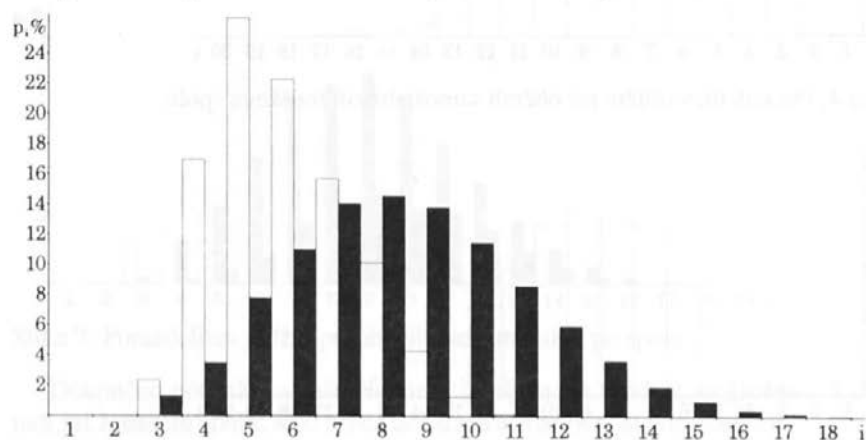

Slika 1: Črkovne dolžine imen

Slika 2: Črkovne dolžine občnih samostalnikov

Zgradba obeh porazdelitev je precej različna: pri imenih se skokovito dviguje proti vrhu (doseže ga že pri dolžini 5), od tam naprej pa sicer še vedno hitro, vendar manj odločno pada proti koncu. Pri občnih samostalnikih je krivulja dosti bolj umirjena: vrh pri 8 je kopast in asimetričnost porazdelitve v prid desni strani je manj izrazita. Zamik vrhov še lepše vidimo na sliki 3, kjer sta obe porazdelitvi na istem histogramu: stolpci imen so bele barve, samostalnikov pa črne:

Slika 3: Porazdelitev dolžin pri imenih in pri občnih samostalnikih

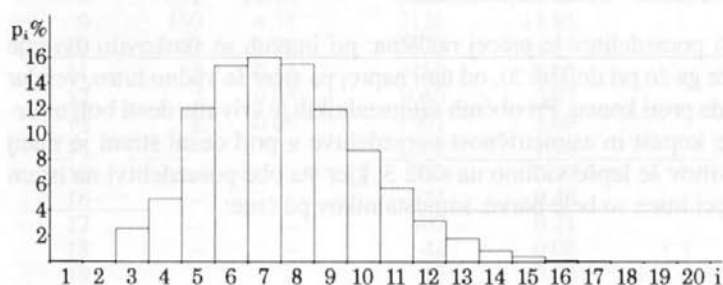
Da bi lahko ugotovili, ali je razlika med dolžinami imen in občnih samostalnikov tudi statistično pomembna, potrebujemo še osnovni statistični opis obeh spremenljivk:

Preglednica 3: Statistični opis dolžin imen in občnih samostalnikov

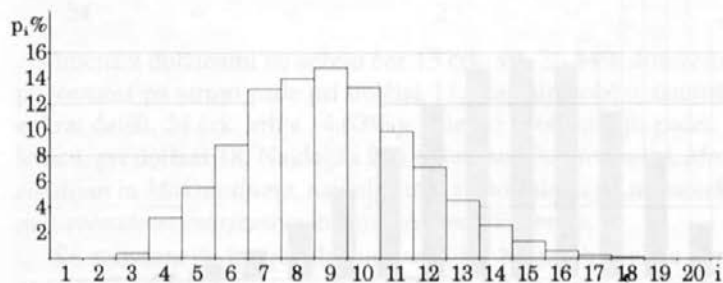
	Imena	Občni samost.
Število	3661	51448
Najmanjša vrednost	2	1
Največja vrednost	13	24
Aritmetična sredina	5.88	8.49
Standardni odklon	1.55	2.65
Standardna napaka aritmetične sredine	0.0256	0.0117

Ime ima v povprečju malenkost manj kot šest črk, povprečni občni samostalnik pa skoraj osem in pol; razlika znaša 2.61 črke. Standardna odklona sta sicer znatna, standardni napaki obeh aritmetičnih sredin sta pa zaradi velikih vzorcev izredno majhni. Da bi preverili statistično pomembnost razlike obeh, si oglejmo še standardno napako razlike obeh aritmetičnih sredin (npr. po Petz 81). Znaša 0.0282, kar za dva velikostna razreda manj od razlike same (2.61). Aritmetični sredini se torej med seboj zelo značilno razlikujeta tudi statistično.

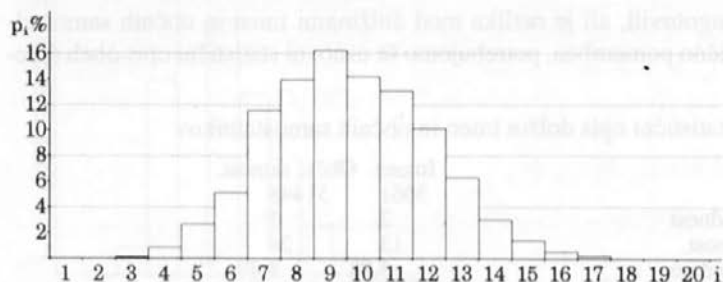
Ali se tudi dolžine občnih samostalnikov različnega spola ločijo med seboj? Iz preglednice 1 vidimo, da je občnih samostalnikov moškega in ženskega spola v SSKJ približno enako veliko (nekaj več kot 21.000), samostalnikov srednjega spola pa skoraj trikrat manj (dobrih 8.000).

Slika 4: Porazdelitev dolžin pri občnih samostalnikih moškega spola

Slika 5: Porazdelitev dolžin pri občnih samostalnikih ženskega spola

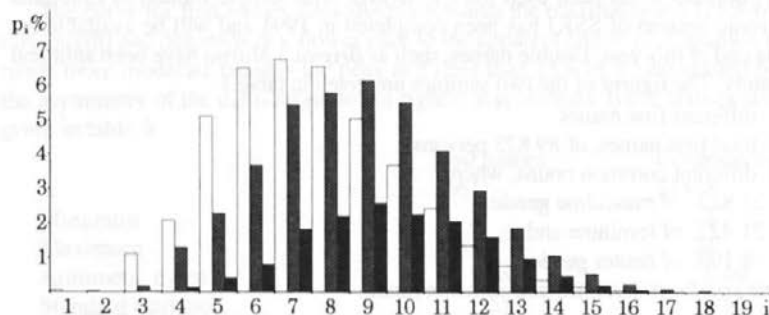

Slika 6: Porazdelitev dolžin pri občnih samostalnikih srednjega spola

Občni samostalniki moškega spola imajo vrh pri dolžini 7, ženskega in srednjega pa pri 9. Sklepamo torej, da so občni samostalniki m. sp. krajši kakor pri ženskem in srednjem spolu (slednji skupini se med seboj ne razlikujeta dosti). Porazdelitvi pri moškem in srednjem spolu sta asimetrični v desno, pri ženskem pa – presenetljivo – rahlo v levo. Zanimiv je tudi začetek diagramov: tri črke dolgi občni samostalniki so skoraj vedno moškega spola.

Takih, ki so sklonljivi in niso samo množinski, je srednjega spola samo 11: *dnò, igó, ilo, imé, ojé, okó, onè, psè, tlò, uhó* in *zlò*, ženskega pa 88: *ára, bél, bér, bíl, bíl, bóa, ból, brv, cép, cév, čér, črn, čúd, éra, éta, gáz, gól, gós, góž, hčí, íba, íca, íva, jéd, jél, kàd, kál, káp, káp, kóp, kóv, krí, lás, lát, láž, lév, lóv, lúč, máz, méd, mél, mér, miš, móa, móč, nát, nit, nóč, óda, óka, óma, ôsa, óst, péč, péč, péd, póč, pót, rál, ráz, réč, réd, réz, réž, rit, rja, rón, séč, séč, sév, slà, sól, srt, sřž, súš, úra, úta, vás, véz, vós, vóž, vrv, zél, zév, zób, žál, živ* in *žrd*. Zanimivo je, da je med slednjimi mnogo takih, ki so pogosteje moškega spola in jih kot take tudi bolj poznamo, npr. gož, kop, las.

Pred preglednico z aritmetičnimi sredinami in standardnimi napakami za vse tri skupine si oglejmo še skupni diagram, kjer so navedene dolžine vseh treh spolov. Stolpci samostalnikov moškega spola so bele barve, ženskega so pisani, srednjega črni, odstotki pa se nanašajo na vse samostalnike skupaj:

Slika 7: Porazdelitev dolžin pri občnih samostalnikih po spolu

Dokončno potrjeno za naše domneve izpeljemo iz spodnje preglednice, kjer je, tudi pri ženskem spolu, lepo prišla do izraza asimetričnost porazdelitev:

Preglednica 4: Statistični opis dolžin občnih samostalnikov

	Moški spol	Ženski spol	Srednji spol
Število	21823	21427	8198
Najmanjša vrednost	1	2	3
Največja vrednost	21	24	24
Aritmetična sredina	7.63	8.95	9.59
Standardni odklon	2.46	2.66	2.43
Standardna napaka aritmetične sredine	0.0166	0.0182	0.0268

Razlike med aritmetičnimi sredinami dolžin za posamezne pare spolov so naslednje: moški samostalniki so povprečno 1.32 črke krajši od ženskih in 1.96 črke od srednjih, ženski od srednjih pa 0.64 črke. Ustrezne standardne napake razlik med aritmetičnimi sredinami posameznih parov so zaradi velikih vzorcev spet zelo maj-

hne: 0.0246 za par $m - \dot{z}$, 0.0316 za par $m - s$ in 0.0324 za par $\dot{z} - s$. Iz navedenega lahko spet sklepamo, da so samostalniki moškega spola statistično zelo značilno krajši od samostalnikov ženskega in srednjega spola, ženskega pa tudi od tistih srednjega spola.

LITERATURA

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 1994. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Državna založba Slovenije.

Telefonski imenik Republike Slovenije za leto 1995, 1995. Ljubljana: PTT Slovenije.

P. JAKOPIN, 1995: Nekaj števil iz Slovarja slovenskega knjižnega jezika. *Slavistična revija* 43/3, 341–375.

B. PETZ, 1981: *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.

SUMMARY

To give an answer, probably an affirmative one, to the title question, two word samples are evaluated in the paper: first names from the Slovenian phonebook 1995 and nouns from the Dictionary of the Slovenian Literary Language (SSKJ, 1970–1991). The electronic version of the phonebook has been used (on CD ROM), with sample limited to Ljubljana area; the electronic version of SSKJ has been completed in 1994 and will be available for wide use by the end of this year. Double names, such as *Brigita – Marija* have been split and counted separately. The figures of the two samples are given in table 1:

3.661	different first names
90.018	total first names, of 89.823 persons
51.448	different common nouns, where
21.823	of masculine gender,
21.427	of feminine and
8.198	of neuter gender

Table 1: Sample size for first names and common nouns

The most frequent Christian names and common names are shown in table 2. The most popular name in the phonebook (and elsewhere) is *Marija*, followed by *Jože*, *Franc* and others; the top list is obviously male-biased, as could be expected, but in total the sample can be considered as quite complete. The order of common nouns, from *jēzik* to *okó* and *rōka* is very approximate – as no general frequency dictionary for words in Slovenian is available so far, the length of dictionary entry has been taken as the indirect measure of word frequency:

First names			Common nouns		
Marija <i>f</i>	Dušan <i>m</i>	Jožica <i>f</i>	jēzik <i>m</i>	réd <i>m</i>	móč <i>f</i>
Jože <i>m</i>	Peter <i>m</i>	Ivanka <i>f</i>	okó <i>n</i>	svét <i>m</i>	strán <i>f</i>
Franc <i>m</i>	Stane <i>m</i>	Vinko <i>m</i>	rōka <i>f</i>	úra <i>f</i>	šóla <i>f</i>
Janez <i>m</i>	Ana <i>f</i>	Majda <i>f</i>	gláva <i>f</i>	srcé <i>n</i>	sónce <i>n</i>
Anton <i>m</i>	Marko <i>m</i>	Slavko <i>m</i>	beséda <i>f</i>	síla <i>f</i>	sistém <i>m</i>
Ivan <i>m</i>	Bojan <i>m</i>	Irena <i>f</i>	léto <i>n</i>	vřsta <i>f</i>	pogléd <i>m</i>
Marjan <i>m</i>	Boris <i>m</i>	Igor <i>m</i>	življēnje <i>n</i>	méstó <i>n</i>	uhó <i>n</i>
Milan <i>m</i>	Drago <i>m</i>	Tatjana <i>f</i>	pót <i>f</i>	pravíca <i>f</i>	položáj <i>m</i>
Andrej <i>m</i>	Anica <i>f</i>	Nada <i>f</i>	kōnec <i>m</i>	tóčka <i>f</i>	zvėza <i>f</i>
Alojz <i>m</i>	Branko <i>m</i>	Vladimír <i>m</i>	čas <i>m</i>	vōda <i>f</i>	nōga <i>f</i>

Table 2: The most frequent first names and common nouns

The only obvious foreign word in the first 30 common nouns is *sistem* on position 25.

A better insight into lengths of words in both samples gives figure 1, where both distributions, of clearly different character, can be seen.

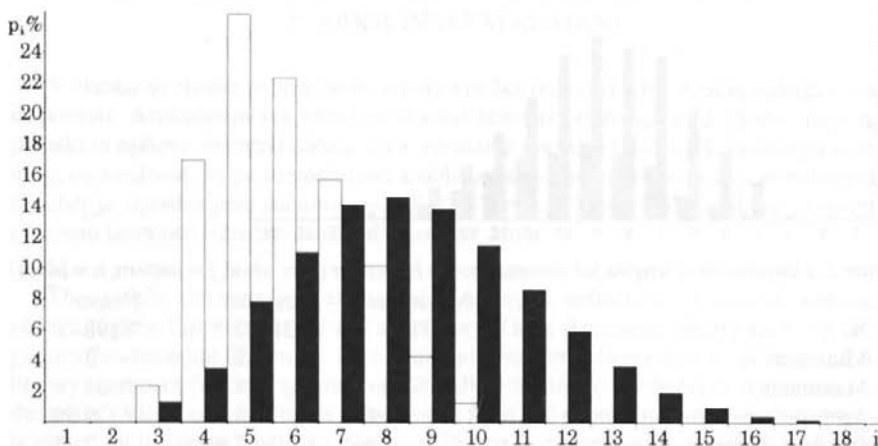

Figure 1: Distribution of lengths for first names (white) and common nouns (black)

The curve for first names rises sharply towards the maximum at 5 (25% of names have this length) and descends at a slower pace to the apparent end at 12. Common nouns show a much more moderate curve – the peak at 8 (less than 15% of all the nouns) is rounder and the asymmetry of the distribution to the right is less obvious. Basic statistical description is given in table 3.

	First names	Common nouns
N	3661	51448
Minimum	2	1
Maximum	13	24
Arithmetic mean	5.88	8.49
Standard deviation	1.55	2.65
Standard error of arithmetic mean	0.0256	0.0117

Table 3: Statistical description of lengths for names and nouns

An average first name is slightly shorter than 6 letters, while an average common noun is 2.5 letters longer. As both standard errors of arithmetic mean are two orders of magnitude smaller than the difference between both average lengths it can be concluded that first names are statistically significantly shorter than other nouns.

Another question which could also be answered using the above data and which comes as a natural extension of the problem is: *Do the lengths of nouns differ by gender?* The histograms in figure 2 support such assumption (the probabilities p_i in percents show the share of the total noun number – 51.448 and not of the respective totals of nouns by gender).

Masculine nouns peak at the length of 7 letters (with about 7% of all the nouns), the feminine (slightly over 6% of all) and neuter (about 2.5% of all) nouns at 9 letters. It can be seen that masculine nouns are shorter than feminine and neuter ones and that the latter two groups do not differ much. Distributions for nouns of masculine and neuter genders are, as could be expected for any word lists, asymmetrical to the right, while the distribution of lengths for feminine nouns is leaning, surprisingly, to the left. Interesting conclusion comes from the beginning of the histogram – three-letter nouns are almost always of masculine

gender. More detailed description, shown in table 4, gives additional weight to our hypothesis.

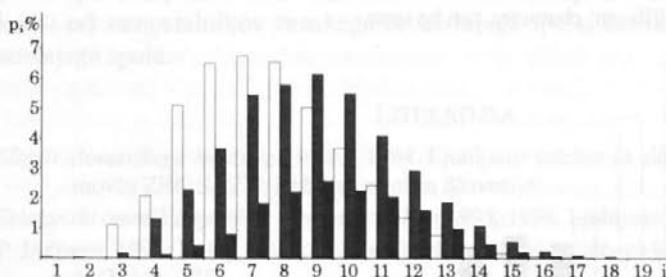

Figure 2: Distribution of lengths for common nouns by gender (*m* = white, *f* = pattern, *n* = black)

	Masculine	Feminine	Neuter
N	21823	21427	8198
Minimum	1	2	3
Maximum	21	24	24
Arithmetic mean	7.63	8.95	9.59
Standard deviation	2.46	2.66	2.43
Standard error of arithmetic mean	0.0166	0.0182	0.0268

Table 4: Statistical description of lengths for nouns by gender

Standard deviations are considerable; however, because of the large samples the standard errors of all the three arithmetic means are so small that the differences between average lengths for nouns of different gender, even for the feminine-neuter pair, are statistically significant.

When a good frequency dictionary of Slovenian is available it will be interesting to compare the average values and distributions of this paper to values obtained from weighted samples, where frequencies would also count. A shift to the left is obvious (weighted arithmetic mean for Christian names is 5.51 letters as opposed to 5.88 in the paper); its size for nouns would illuminate the other side of the question as well.

SLOVENSKA DISKUSIJA O ZGODOVINSKI POVESTI IN
ZGODOVINSKEM ROMANU

V članku so zbrane in urejene slovenske kritiške izjave na temo zgodovinskega romana in povesti. Artikulirajo vse temeljne dileme žanra od razmerja med zgodovinskimimi podatki in njihovo literarno obdelavo (tj. vprašanje zvestobe faktom) do načelnega suma v njegovo vrednost, ki ga utemeljujejo z oblikovno konservativnostjo in s popularnostjo. Posebej je izpostavljena nacionalnospodbudna funkcija žanra. Maloštevilstvo primerjav s svetovno literaturo izpričuje samorodni koncept žanra.

The article presents a systematically arranged collection of critical statements concerning the historical novel and short story. These statements clearly spell out all the genre's fundamental dilemmas – from the relationship between historical data and their literary treatment (i.e., the question of faithfully adhering to the facts) to skepticism about the genre's value, considering its conservative form and popular nature. A special emphasis is placed on the genre's patriotic function. The rarity of comparisons with world literature attests to the autogenic concept of the genre.

Poglavja o tem, kaj so sodobniki vedeli povedati o svojem berilu, so standardni del literarnovednih spisov. Na Slovenskem se zdi to razpravljanje še posebej pomembno, ker je bila pri nas ob poznih leposlovnih začetkih programska dimenzija literature pač očitnejša kot drugod in se je podoba slovenske literature oblikovala včasih bolj skozi literarne programe kot skozi dejansko produkcijo oziroma skozi branje. Izdatno so usmerjale branje ocene zgodovinskih romanov in povesti, zato je smiselno pregledati, kako so kritiki žanr prepoznavali, kaj so od njega pričakovali, s čim so bili zadovoljni in kaj so zavračali ter kaj so žanru priporočali. V članku so zbrane in urejene slovenske kritiške in nekatere literarnozgodovinske izjave na temo zgodovinskega romana in povesti.¹

V 19. stoletju so se Slovenci seznanjali s svetovno literaturo in z novimi žanri prek nemškega literarnega sistema, z zgodovinskim romanom torej prek nemške oziroma v nemščino prevedene romaneskne produkcije in prek nemške literarne kritike. V časopisih *Carinthii* (Celovec, 1811–63) in *Carnioli* (1838–44) je bilo ime za serijski leposlovni podlistek z zgodovinsko tematiko »historisch-romantische Erzählung«,² priljubljen avtor je bil Johann von Gallenstein, naslovi tipa *Treue bis zum Tode* ali *Lebendig gegrabene* pa so napovedovali napeto berilo. V *Laibacher Tagblatt* so kot zgodovinski roman oglašali celo izid *Die neue Geheimnisse von Paris* (LT 1871, 206, 5) in *Licht und Finsterniß oder Die Geheimnisse der Wiener Hof-*

¹ Gradivo za razpravo je iz dveh virov: iz kataloga literarnoteoretičnega izrazja pri ZRC SAZU in iz avtorjeve zbirke kritik zgodovinskega romana. Kako je v pismih presojal zgodovinski roman Matija Čop, je popisal Janko Kos v spremni besedi k Manzonijevima *Zaročencema* (Sto romanov, 1977).

² V 50. in 60. letih je bila zgodovinska fikcija v slovenski periodiki podobno označena kot »zgodovinsko-romantičen obraz« ali »historiško-romantiški obraz«.

burg (LT 1872, 41, 4), ki bi ju danes že zaradi pomenljivega naslova raje uvrstili med skrivnostnostne romane. Poleg trivialne produkcije je na Slovensko očitno prihajal tudi literarno ambiciozni zgodovinski roman, sicer kritik v *Laibacher Zeitung* ne bi mogel obtožiti žanra modnega realističnega stremljenja, ker da skupaj s socialnim romanom upodablja zgolj mrzlo konkretno resničnost in želi biti le slika življenja, čeprav vemo, da resnično ni obenem vedno tudi lepo (LZg 1857, 253, 1019–20). Bralec se je tako seznanil z eno izmed osnovnih dilem žanra, ki še danes zaposluje literarne zgodovinarje: ali je zgodovinski roman plod idealistične romantike ali je mogoče prvenstveno realistični žanr.

Dovolj zgodaj so se artikulirala tudi ostala temeljna vprašanja žanra, to je njegova socialna angažiranost, razmerje med fikcijo in faktom ter žanrska tipologija. Glede idejne in politične angažiranosti je bil zgodovinski roman odprt obema skrajnima možnostima in kar najbolj raznolikim interpretacijam: en kritik hvali Walterja Scotta, ker naj bi se ne zavzemal za nobeno idejo in nazor posebej, ampak sledil nekim globljim življenjskim spoznanjem in resnici (LT 1871, 186, 2), spet drugi kritik ne more skriti veselja nad avtorjevim očitnim liberalskim oziroma protijezuitskim nagnjenjem ter nad nedvomno politično razsvetljevalno vlogo, ki jo lahko opravlja zgodovinski roman (LT 1872, 41, 4). Pohvalno se je nemško pišoči novičar izrazil o sposobnosti zgodovinskega romana, da živo kombinira znana in dokazana zgodovinska dejstva pa tudi sveže, pikantne zgodovinske podrobnosti iz življenja vladarjev z vseskozi napetim, tj. fiktivnim dejanjem (LT 1872, št. 41, 4).

Ob 100-letnici Scottovega rojstva je slovenski bralec lahko prebiral o nekakšni nacionalni tipologiji evropskega romana, pri čemer je bil Scottov zgodovinski roman opisan kot zlata sredina med francoskim pustolovskim romanom (»Spannungs-Roman«), ki ga reprezentira Victor Hugo, in nemškim razpoloženskim romanom (»Stimmungs-Roman«), ki mu je za zgled Goethejevo *Trpljenje mladega Wertherja* (LT 1871, 186, 1). Nekaj let kasneje je najti že žanrsko klasifikacijo, v kateri je zgodovinski roman poleg časovnega, salonskega, ljudskega, pomorskega in erotičnega romana poglavitni romaneskni žanr.³ Omembe in ocene nemških zgodovinskih romanov v 19. stoletju številčno presegajo pisanje o zgodovinskih romanih pri drugih narodih (Hrvatih, Čehih, Rusih...) pa tudi poročila o slovenskem izvirnem zgodovinskem romanu.

V 50. letih se je o zgodovinskem romanu začelo pogovarjati po slovensko. Celovški urednik Anton Janežič je noviške bralce povabil na naročilo novega časopisa *Slovenska bčela*, ki

bo prinašala 1. Poštene pesmice /.../ 2. Povesti, posebno zgodovinske (izvirne in iz drugih slav. narečij prestavljene) in druge manjše pripovedke razun tako imenovanih storij. 3. Življenjepis imenitnih Slovanov. 4. Popise navad in običajev posameznih narodov. 5. Posebno veliko podučivnih sestavkov iz zgodovine, literature, narodopisa, basnoslovja, naravoslovja, krajopisa i.t.d. 6. /.../ Kratke kritike posebno

³ Anton Schlossar, Gottschals Literatur-Geschichte (LZg 1882, 78). – Prva slovenska tipologija žanra je Pregljev poskus Iz poetike (*Mentor* 1917/18, 1–2, 25), kjer pravi, da je zgodovinski roman lahko obenem »psihološki, utopistični-filozofski, geografski, arheološki itd.«.

jugoslavenskih spisov in naznanila vsih imenitnejših prikazni na polju slavj. literature in umetnost. 7. /.../ Imenitnejše prigodbe; /.../ krajše zgodovinske črtice⁴ in mnogoverstne kratkočasnice, narodne pregovore in zastavice, kakor tudi naznanila društva sv. Mohora.⁵

Enotno ime žanra sprva še ni bilo utrjeno, pisci so poskušali z različnimi zvezami: »zgodovinsko-zabavno delo«, »novela historična«, »historičski roman«. Izraz zgodovinska povest se je po zaslugi *Novic* in spretnega oglaševanja skrivnostne povesti *Čudne poti božje vsegamogočnosti, ali skrivne sodbe srednjih časov*, ki jo je 1862 prevedel, sam založil in za pičlih 45 krajcarjev po kosu prodajal ajdovski učitelj Franc Bunc, utrdil v 60. letih. Tudi reklamiranje in prodaja »historične novele /.../ na temelju narodne pripovedi iz srede 15. stoletja« *Mlinarjev Janez zagrebškega pisatelja Ferda Kočevarja* sta potekala na enak, s stališča slovenskih literarnih avtoritet sumljiv samozaložniški način; Kočevar je vabil kupce tudi s tem, da je vsak 11. naročeni izvod ponujal zastoj (SG 1859, 50)! Privatna komercialna literarna pobuda je v začetku torej uspešno dopolnjevala nacionalni literarni program. Zgodovinskim temam je rasla popularnost: Etbin Henrik Costa, kustos deželnega muzeja, je objavil razpravo o tem, kaj je zgodovina in kako se piše (N 1864, 35), Jurčiču je bila istega leta za »zgodovinsko povest« *Jurij Kozjak, slovenski janičar* podeljena nagrada Mohorjeve družbe in mohorjanski razpis bodočih literarnih nagrad je hrepenel samo še po zgodovinskih povestih, saj je ponujal

a) 100 gold. za najboljšo izvirno pripoved v obsegu petih tiskanih pol; predmet naj se jej vzame iz domače zgodovine ali se vsaj oslanja na-njo; b) 50 goldinarjev za najboljšo izvirno pripovedko iz družinskega življenja sploh, v obsegu blizu treh tiskanih pol. Če ne pride nobene take, darila vredne izvirne pripovedke, podeli se darilo najmičnjiši prestavljeni povesti, ki pa mora vsaj blizu pet pol obširna biti (N 1864, 127).

Ker je bila Mohorjeva družba založba, ki se je s knjigo pečala na tak način, da se ji je to splačalo, je navedeni cenik pomenljiv za pravilno vrednotenje besedil. Pisateljska kondicija se je, kot kaže, hitro večala in pisateljev je bilo vedno več, zato so zahteve založnikov do avtorjev rasle: še leto poprej bi bili pripravljene brezpogojno odšteti 100 goldinarjev že za tri do štiri avtorske pole, zdaj diktirajo temo in zahtevajo za enak honorar skoraj podvojen obseg besedila.

Od 1881 dalje je predstavo o zgodovinski povesti in romanu oblikoval osrednji literarni časopis *Ljubljanski zvon*, ki po količini in kakovosti ocen daleč presega vse ostale publikacije. Tu so izhajala tudi nekatera najpomembnejša besedila žanra.⁶ Za razliko od nemškega razpravljanja o zgodovinskem romanu, ki je kazalo v smer

⁴ Pri zgodovinskih črticah seveda ni bila mišljena leposlovna črtica, kakor jo poznamo iz časa moderne, ampak kratek zgodovinsopisni, biografski, krajepisni ali potopisni prispevek.

⁵ Anton Janežič, Povabilo na naročbo Slovenske bčele, N 1852, Oglasnik št. 50.

⁶ Npr. Jurčič-Kersnikov »historičen roman« *Rokovnjači* (1881), nedokončani Jurčičev *Slovenski svetec in učitelj* (1886), Tavčarjeva *Vita vitae meae* (1883) in »zgodovinska podoba« *Grajski pisar* (1889), Detelov *Veliki grof* (1885), Budalov *Križev pot Petra Kupljenika* (1911), Pahorjeva *Serenissima* (1929).

estetskega presojanja, se je v prvem opaznejšem prispevku v LZ zarisal popolnoma drugačen okvir: zgledujoč se sprva zlasti pri Čehih in Poljaki, ⁷ potem pa skoraj izključno ob domači produkciji, je prevladala pozornost na **nacionalnospodbudni moment žanra**:

Kakor pri vsakem narodu, kedar se začne zavedati, tako so tudi pri češkem narodu od začetka vsi pesniki, lirični, epični, da! celo dramatični imeli pred soboj glavni in vzvišeni smoter s svojimi spisi delovati na to, da se narodna zavest popolnem prebudi in utrdi /.../ delovalo se je posebno na to in sicer posebno s tem, da so si pisatelji za predmete izbirali dogodke iz slavne zgodovine češke minolosti.⁸

Podobno tudi na drugem mestu:

V boju smo, borimo se za življenje; nam pa mora biti življenje naroda čez vse. Zanje se mora vse boriti, tudi umetnost. /.../ Spomin na davne, slavne čine starih očetov je oni čudotvorni balzam, ki je obudil češki narod, in ki ga dosihdob krepi v borbi za napredek, omiko in svobodo. V zgodovini svojega naroda išče in nahaja Čeh spodbudo in krepost za svoje nadaljnje težnje in boje, in taki pisatelji so češkemu ljudstvu najljubši, kateri mu umejo razodevati slavno in otožno usodo nekdanjih pradedov.⁹

O Jiráskovem »historičnem romanu« *Psoglavci* je zapisal kritik, da mogoče res ni avtorjev najboljši izdelek, je pa »najinstruktivnejši«, tudi za Slovence.¹⁰ Nacionalno zavedni kritik lahko očita domačemu besedilu, da smrti glavne osebe žal ni motiviralo z nacionalnim sovraštvom Nemcev do Slovencev, ampak le z značajsko hibo.¹¹ Zdi se mu samoumevno, da zgodovinski roman »tolaži narod«¹² ali da se je

⁷ »Zgodovina in njen mit nista morda v nobeni evropski književnosti igrala večje vloge, kakor v Poljski, saj ja apoteoza zgodovine tvorila naravnost izhodišče njih literarnega ustvarjanja vse do svetovne vojne, ki jih je politično osvobodila« (France Vodnik, Novejša poljska zgodovinska povest, S 1929, 141, 9). – Podobno velja tudi za hrvaško literaturo: Šenoova umetnost je imela v času bujenja narodne zavesti vedno pred očmi cilj »dati narodu v delih umetnosti podobo njega samega, njegovih idealov, njegovih borb, njegovih prizadevanj ter buditi v njem vero v bodočnost /.../ Hočemo dvigniti narod, da se zave, da popravimo napake preteklosti, da budimo v njem smisel za vse, kar je lepo, dobro in plemenito. /.../ Vsi ti romani so bili Avgustu Šenou v prvi vrsti sredstvo za buditev narodne zavesti in utrjevanje narodnih idealov« (France Vodnik, Ob 100-letnici A. Šenoa, MP 1937/38, 357–59).

⁸ Ivan Hribar, Novejša češka literatura, LZ 1881, 318.

⁹ A. Jirásek, K petdesetletnici njegovega rojstva, SN 1901, 199.

¹⁰ »Vsak narod ljubi svojo zemljo /.../ in zato ga dogodki iz njegove preteklosti zanimajo vedno bolj, nego obče človeški problemi, ki jih sicer obravnava pripovedna literatura. // Zgodovinski roman ima največ vpliva na vsak narod, ker ni samo zabava in kratkočasje, nego tudi najimitejše vzgojno sredstvo, ker razvzema domovinski čut in razvija narodno zavednost in narodni ponos. // Dasi je naša preteklost jako revna /.../ vendar se čitajoče občinstvo pri nas najbolj zanima za zgodovinske povesti, zajete iz življenja lastnega naroda, potem pa za zgodovinske romane iz življenja drugih narodov. /.../ To je zlasti z nacionalnega stališča jako vesel pojav. /.../ Zgodovinski roman je zabaven in je obenem eminentno vzgojno sredstvo. Čitatelja popelja taka povest iz neprijetne sedanosti v lepšo ali vsaj večjo preteklost, iz mizerije vsakdanosti v dobo bojev velikih ljudi za velike namene, da pozabi skrbi in neprijetnosti življenja in najde v minolosti razvedrila in zabave, utehe in vzpodbude« (R., SN 1907, 232–33).

¹¹ Ob Bedenkovem biografskem romanu *Od pluga do krone* (LZ 1892, 56–57).

¹² Anton Aškerc v LZ 1901, 75.

avtor izkazal za rodoljuba,¹³ da je njegova prava vsebina »iz bolesti radi tisočletnega trpljenja domače grude«. ¹⁴ Ob pomanjkanju zgodovinsko izpričanih in za slovenski narod pomembnih osebnosti je bilo to izhodišče zgodovinskega romana neškodljivo in ni grozilo zapeljati v patetične domoljubne fantazije. Z Budalovimi besedami: »Majhni so bili ljudje, majhne razmere, majhna domovina.« (LZ 1912, 103). V poveljevalno smer je morda zašel le veliki Finžgarjev tekst *Pod svobodnim soncem*, ki vidi Janko Lokar v njem »slavospev bratoljubja, sloge in discipline« (LZ 1913, 183–91). Nacionalnosposodbudna dimenzija pravzaprav zmanjšuje pomen zgodovine v romanu, ker je le-ta avtorju in njegovim narodnopedagoškim ciljem samo »dobrodošla opora« (LZ 1930, 736–37). Pravo sporočilo romanov se ne tiče preteklosti, ampak je pomenljivo primarno za sodobne bralce in njihove življenjske interese; pogosto npr. je izrecno spoznanje, da »nasilni gospodarji naših tal prihajajo in odhajajo, ljudstvo pa ostaja«. ¹⁵ Kritika je rade volje pogledala romanu skozi prste, le da je bil v nacionalnem pogledu poučen in spodbuden za »vztrajnejši odpor proti nasilnemu tujstvu« ter proti »nemški silovitosti«. ¹⁶ Zlasti obdobja, usodna za nacionalno preživetje, so bila naklonjena narodnosposodbudnemu zgodovinskemu romanu (S 1941, 7, 8).

Kako izredno pomembna je bila nacionalna dimenzija literature, dokazuje že primer vodilnega slovenskega naturalista Frana Govekarja, ki se je mimo zgledov svetovne literature odločal izrazito v prid nacionalnemu zgodovinskemu romanu. Sicer skrit za šifro je v oceni Lahovih *Upornikov* tožil nad dejstvom, da nimamo velikih zgodovinskih oseb in dogodkov, primernih za dramo, in romanopiscev, ki bi »obširno obdelali /.../ dobo v velikih slikah in živih prizorih«; kako tudi, ponavlja za Prešernom, ko imamo na razpolago le turške navale, reformacijske nemire, francosko okupacijo in kmečke upore. Zato tudi nimamo v svoji beletristični prozi nič pomembnejših historičnih del. /.../ Historična povest ali drama /je tudi/ z narodnega stališča največjega pomena ter /.../ je našla pri drugih narodih baš pri najodličnejših umetnikih najuspešnejše gojitve. /.../ Veseli smo torej te najnovejše slovenske zgodovinske povesti ter le želimo, da bi ostal Lah zvest zgodovinskim snovem ki done-sejo več koristi čitateljstvu, kakor tuje dekadentne spake brez slovenske krvi! (Sn 1906/07, 125–26, 156–57).

Prešernov odnos do zgodovinske tematike, na katerega se je skliceval Govekar, je analiziral Fran Petre v članku Literarno ozadje Prešernovega Krsta pri Savici (Sd 1940, 300–08) in se strinjal z Ivanom Prijateljem, da Prešernova tematizacija slovenske zgodovine v *Krstu* nima značaja obče veljavnosti; Prešernov pesimizem v tem delu naj bi imel zgolj osebni in trenutni značaj. Kakor že Petre povzdiguje umetniško dimenzijo *Krsta* nad domoljubno funkcijo, značilno za sočasni češki psevdozgodovinski roman, je njegovo omejevanje Prešernove resignativnosti simp-tomatično za recepcijo žanra v letih tik pred drugo svetovno vojno: zgodovinska

¹³ Andrej Budal ob Lahovih *Brambovcih* (LZ 1912, 98).

¹⁴ Andrej Budal ob Bevkovem romanu *Človek proti človeku* (LZ 1930, 736–37).

¹⁵ Andrej Budal o Feiglovem *Breznu* (LZ 1931, 448) in podobno ob Bevkovih romanih.

¹⁶ Fran Govekar, *Pesnik Psoglavcev in njih torišče*, Sn 1906/07, 20–21.

tematika je bila očitno še vedno premočno v službi nacionalne mobilizacije, da bi dovoljevala defetistične interpretacije.

Vzgojnost oziroma zgodovinska poučnost je bila večini kritikov čisto sprejemljiva lastnost zgodovinskega romana, četudi ni bila izrecno zasidrana v nacionalnem interesu; razlike med idejnostjo in tendenčnostjo ne liberalnih ne konservativnih kritikov niso pretirano vznemirjale. Anton Aškerc je tako v Malovrhovem romanu *Pod novim orlom* ob nacionalni pohvalil tudi liberalno tendenco dela, čeprav je šlo za nedvomno propagandni trivialni roman (LZ 1904, 310–11). Iz nazorskih razlogov je hvalil tudi katoliški kritik in postavljaj informativno ter vzgojno sposobnost teksta nad njegovo umetniškost: Finžgar »ni le umetnik, ampak je tudi učitelj«,¹⁷ čeprav je bil v načelu proti izpostavljeni poučni dimenziji literature. Pogoj za pozitivno sodbo je bila »pravilnost« avtorjeve nazorske podlage, to je krščanskega svetovnega naziranja (»le pravo in čisto krščanstvo daje tisti fini čut, da zna človek tudi v subtilnih stvareh zadeti vselej pravo mero spodobnosti in dostojnosti«); iz te perspektive je zelo toleranten celo do avtorjeve črno-bele karakterizacije – važno je, da avtor ne posega sam pretirano z moraliziranjem v dejanje. Šele po nastopu Josipa Vidmarja so začeli kritiki na tendenco gledati z negotovanjem, zlasti kadar se je tepla z zgodovinsko izpričanimi dejstvi.¹⁸

Kritiške teme, specifične za zgodovinski roman

Tehnično gledano so kritike zgodovinskih romanov podobne kritikam drugih leposlovnih del: ocenjevalci so spregovorili nekaj besed o avtorju in njegovem siceršnjem opusu, na široko povzeli dogajanje, pokomentirali dejanje in nehanje literarnih oseb po vrsti, kakor da bi šlo za igralce v lokalni gledališki predstavi, sledeč zahtevam realizma, naj dejanje znači junaka, porekli besedo dve o tehniki, kompoziciji in perspektivi, na koncu pohvalili ali grajali jezik, oceno pa sproti barvali s citati. Do neke mere je bil zgodovinski roman zaradi žanrske določenosti varen pred strogo, ozko elitistično, po čisti avtorski izvornosti hrepenečo kritiko; kritiki so se pač zavedali, da ima zgodovinski roman svoja pravila.¹⁹ Žanru specifične so bile naslednje kritiške teme: 1. funkcija zgodovine v besedilu in funkcija žanra, 2. ugled žanra in problem trivialnosti ter 3. razmerje do zgodovinske predloge oziroma do zgodovinskih virov.

1. O poglavitnem namenu ali funkciji zgodovinskega romana kritiki niso bili enotnega mnenja. Poleg že dokumentirane narodnopedagoške funkcije se je zdela za zgodovinski roman bistvena prisotnost »časovnega duha«,²⁰ ki ga akademsko zgodovinske ni sposobno priklicati v bralčevo zavest, »časovne barve« (LZ 1913, 183), »zgodovinskega vzdušja« (LZ 1933, 482–83) oz. »časovnega in krajevnega

¹⁷ Pavel Perko, Fran S. Finžgar, *Pod svobodnim soncem*, Čas 1913, 151.

¹⁸ Vinko Košak tako graja slovensko in jugoslovansko idejo, ki jo je Ivan Lah pripisal svojemu junaku, uporniku v zrinjsko-frankopanski zaroti konec 18. stoletja, Sigmü Virskemu (LZ 1932, 185–87).

¹⁹ »Pošten in soliden zgodovinski roman. Pisatelj ve, kako se taka reč napravi« (Andrej Budal ob Lahovih *Brambovcih*, LZ 1912, 98–108).

²⁰ Anton Debeljak, Fr. Remec, *Na devinski skali*, LZ 1913, 559.

kolorita«, ki ga Josip Vidmar tako usodno pogreša v romanu *Pod svobodnim soncem* (LZ 1932, 372–74). Ugotovitev, da roman nima časovne atmosfere, je skoraj identična sodbi, da potem že nimamo opravka z zgodovinskim romanom.

Vnetosti za zgodovinske snovi ni vedno mogoče najti samo enega vzroka. Po eni strani je to

le uporno prizadevanje, da pokaže in dokaže slavo toliko krat omalovaževane slovenske zgodovine, oziroma da da svoji misli romantičen, skoro eksotičen okvir – ali pa je bil to beg pred resnično stvarnostjo, ki ji ni znal (ali ni smel) dati umetniški izraz. Najtežje nacionalne in socialne probleme je slovenski pisatelj ovijal v plašč zgodovinskih dogodkov in oseb, ki so s simboličnim pomenom, ki so ga dobivale, izgubljale trdna zgodovinska tla pod nogami.²¹

Zgodovinska poučnost je koristna, saj bodo zgodovinsko informirani bralci znali ustrežneje presojati dileme današnjosti. Tako je prišlo o pravem času na trg delo *Umirajoče duše* Ilke Vaštetove, ki govori o oblikovalcu Ljubljane Francescu Robbi, ker se je podobnega obnovitvenega projekta mesta tedaj loteval arhitekt Jože Plečnik.²² Tudi Ivan Zorec je za Bele menihe požel uničujočo sodbo, ker »pisatelju ni bila dosti mar zahteva: namreč, da bodi zgodovinska povest zrcalo sodobnih teženj in stremljenj«. ²³ Z drugimi besedami:

Poslanstvo umetnosti ni v tem, da življenje konservira tako kakršno je; tudi v zgodovinskih romanih osvetljuje moderen pisatelj s svojim nazorom ne samo dejstva, ki so se zgodila, marveč celó sedanjost. V preteklosti so korenine sedanjosti (LZ 1938, 33).

Navedena odlomka naštevata troje tipov zgodovinskega romana,²⁴ kakor jih rojeva razmerje med preteklostjo in sedanjostjo: klasičnega z zgodovinsko eksotiko, ki je samozadostna, eskapističnega, kjer je preteklost v opoziciji z grdo sedanjostjo, in projekcijski roman, v katerem je zgodovina samo metafora aktualnega socialnega problema. V slednjem bralec odkriva zakonitosti zgodovinskega dogajanja, zato da bi se ustrežneje orientiral v svojem težkem času. Manjka le še psihološki zgodovinski roman, ki se ubada s kakim splošnočloveškim problemom in izpričuje nespremenljivost človeške naravi skozi čas; v misel ga je vzela Milena Mohorič:²⁵

Ogromne naloge se stavijo pisatelju ob zgodovinskem tekstu. Poleg vse sposobnosti za včustvovanje v druge dobe in tuje osebnosti, poleg vse fantazije in invencije, poleg vse velikanske erudicije, poleg poznanja sil, ki gibljejo zgodovino, posameznika in družbo, mora poseči v praglobine vsega človeškega, mora v tem mikrokozmu individuja pokazati makrokozem človeštva.

²¹ Jaroslav Dolar ob Pahorjevem *Matiji Gorjanu* (*Obzorja* 1940, 350–52).

²² Juš Kozak (LZ 1929, 764–65).

²³ Stanko Janež (LZ 1933, 482–83).

²⁴ Prim. moj članek *Temeljni problemi zgodovinskega romana*, SR XLIII/2 (1995), 190–91; http://www.ijs.si/lit/zgodr_sr.html.

²⁵ Milena Mohorič, Gina Kaus, Katarina Velika, MP 1934/35, 345–47.

2. Ugled se je zgodovinskemu romanu določal glede na njegovo stilistično oblikovanost. Njegova artistična konservativnost je enim vir pohvalnih sodb, drugim pa razlog za negodovanje. Kritiki zlasti pogosto omenjajo zgodovinski roman kot zdravo opozicijo sočasnemu naturalističnemu romanu²⁶ in modernistični literaturi z njenimi »klavnimi junaki«, »nervoznimi krogi« in »histeričnimi ženskami«, kot nasprotje Meškovi jokavosti in Cankarjevemu potepuštvu,²⁷ »stilističnim arabeskam novejših struj«, strogosti realizma in pozerstvu naturalizma (LZ 1932, 314). Vesele se njegove trdoživosti, ker je preživel, čeprav so mu tuje avtoritete, kot sta Hippolyte Taine in Georg Brandes, že napovedale konec (LZ 1903, 56). Zdi se jim vredno opozoriti na objektivno dimenzijo, ki jo je Scottov in Manzoni jev zgodovinski roman vnesel v romantiko in tako nevede pripravljal pot realističnemu romanu: »Realistični roman hoče biti in je v resnici zgodovina sodobnega življenja.«²⁸ Oziroma če formulacijo zasuknemo v nekam problematično sodbo: realizem je pisateljem odprl pot do zgodovinskih snovi in do zgodovinskega romana.²⁹ Tako zavarovanega zgodovinskega romana naturalistični roman ni mogel popolnoma zatreči: »Vsled te moči, ki je v snovi sami, ne bo zgodovinski roman nikoli izginil. Saj se tudi najmodernejši vseh modernih pisateljev /mišljeni so Maeterlinck, Bogović, Gjalski/ lotevajo zgodovinskih snovi« (R., SN 1907, 232–33).

S tem v zvezi je pohvala žanra, da je odprt tudi preprostem bralcu,³⁰ da mu gre za domačo, ne pa za tujo tematiko³¹ ter da rojeva za razliko od vseh ostalih žanrov dolga, »velika« besedila. Kritiki radi poročajo o živem zanimanju bralcev in časa za zgodovinski roman³² in so vzhiceni nad njegovo popularnostjo:

Romanov, namenjenih preprostem narodu, šteje slovenska književnost ubogo malo, zato je veselo pozdravljamo vsako novo delo takšne vrste in ga, kakor se umeje samo po sebi, ne merimo tako, kakor romane, pisane izobraženim stanovom.³³

Nasprotno so pristaši novih literarnih struj zavračali vsebinsko in stilistično konservativnost zgodovinskega romana, ki je bila v anahronistični opreki s sodobnimi demokratičnimi prizadevanji in z modernim »nervoznim, razbitim, seseklanim stilom«.³⁴ Že ob koncu stoletja se je kritika, čeprav na to temo do tedaj ni bilo popisano veliko papirja, glasno čudila avtorjem, ki še pišejo dolga epska besedila in jih povrh podnaslavljajo z nemoderno oznako zgodovinski roman:³⁵

²⁶ Prim. Fran Zbašnik v LZ 1903, 56. – »Zgodovinski roman se zdi, da ni podvržen nobeni modi« (R., SN 1907, 232, 233).

²⁷ Prim. Andrej Budal v LZ 1912, 98–108; Janko Lokar v LZ 1913, 183.

²⁸ Un siècle, *Katoliški obzornik* 1901, 363.

²⁹ Ivo Grahor, Gustave Flaubert, Salambô, MP 1931/32, 122–23.

³⁰ Fran Cegnar v LZ 1892, 56; Anton Aškerc v LZ 1904, 310.

³¹ Janko Lokar v LZ 1913, 183.

³² Npr. *Jutro* 1928, 294, 10; MP 1934/1935, 345–47; *Jutro* 1942, 47, 3.

³³ Fran Celestin, Od pluga do krone, LZ 1892, 56–57.

³⁴ Tako npr. tudi Alfonz Gspan ob Detelovem *Pegamu in Lambergarju* (LZ 1937, 93–94).

³⁵ Josip Golobov, Za kralja – za dom, *Slovenski svet* 1895, 238.

Moderna leposlovna umetnost ne ljubi več slavnih, izrednih, genijalnih, božanstvenih vzorov bodisi iz »njega dnij« bodisi iz sočasje: moderni pesnik jemlje človeka iz njegove banalne vsakdanjosti, on ne pripoveduje, nego minucijozno natanko opazuje, disteluje. /.../ Nismo prijatelji dolgih romanov.

Navdušeni nad naturalističnim socialnim romanom, so kritiki povzemali izjave o skorajšnjem koncu tako »dušeslovnega« kot zgodovinskega romana, ki v svoji eklektični fazi zanima le še »literarno neizobražene čitatelje« (SN 1897, 175).

3. Uporaba zgodovinskih podatkov (faktov) v literarni izmišljivi (fikciji) največkrat ni problematizirana: kritik se zadovolji z opozorilom, od kod vse je romanopisec zajemal, in s povzetkom zgodovinskega ozadja dogajanja. Avtorjeva zgodovinska načitanost oziroma ugotovitev, da je avtor dobro naštudiral zgodovino, praviloma izzove kritikovo pohvalo,³⁶ avtorjeva nevednost v svetu zgodovine pa grajo.³⁷ Težave nastopijo, ko mu je treba presojsati razmerje med zgodovinsko izpričanim in fiktivnim delom romana. Enkrat je navdušen ob dejstvu, da razlike med zgodovinskimi in fiktivnimi odlomki ni čutiti,³⁸ drugič je razpoložen le, kadar je ločnica med zgodovinskimi in fiktivnimi pasusi jasna, če »pisatelj vestno loči, kar je strogo zgodovinskega, od tega, kar ni ali kar je morda le legendarično.«³⁹

Normativni ideal je nekakšna harmonična kombinacija obojega in do negativne sodbe pride, kadar je po kritikovem mnenju idealno razmerje porušeno. Prva razločno negativna kritika zgodovinskega romana izhaja prav iz te idealne kombinacije:

Historična povest mora odgovarjati dvema praviloma. Mora biti historična, to se pravi, narisati nam mora neko gotovo epoho po zgodovinskih virih, kolikor mogoče naravno in resnično. Poleg tega pa mora biti tudi umetniška.

Zgodovinska povest *Za staro pravdo* Petra Bohinjca se je pregrešila proti omenjeni dvojni zahtevi, zato poroča kritik, da »imeli smo na nekaterih mestih isti utis, kakor če čitamo Beračeve skrivnosti, katere so zanesli židovski prebrisanci zadnje dni i med naše ljudstvo. Snov povesti sama na sebi sicer ni slaba in bi jo mogel porabiti historičen beletrist prav lepo« (L.-t. K., SN 1902, št. 123).

Razmerje med zgodovinskimi dejstvi in umetnikovo fantazijo je na veljaven način opisal France Kidrič:⁴⁰

Rad imam roman, ki riše življenjsko pot zgodovinskega človeka. Zgodovinski roman, če pripovednik ne popravlja zgodovine in ne izprevrača znanih dejstev, a se tudi ne omejuje samo na reproduciranje, pa polni prazne strani znanstvenega ogrodja z vso pestro bujnostjo neposrednega življenja, s situacijami in silami, ki so možne in verjetne, dasi ne izpričane; portret, če ga je ustvaril umetnik, ki ne popravlja v

³⁶ Anton Debeljak o Malovrhovi *Na devinskih skalih* v LZ 1913, 558; Janko Lokar o Finžgarju v LZ 1913, 183–91; Juš Kozak o *Umirajočih dušah* Ilke Vaštetove, LZ 1929, 764–65.

³⁷ Npr. Vinko Košak ob *Sigmovem maščevanju* Ivana Laha v LZ 1932, 185–87.

³⁸ Simon Rutar v LZ 1892, 119–21.

³⁹ Npr. kritika Zoretovih povesti *V tem znamenju boš zmagal* v *Času* 1913, 465.

⁴⁰ Prešernova podoba in naši umetniki, LZ 1935, 548.

dosego svojega namena narave, pač pa ume obrazu ob čuvanju prepričevalne podobnosti vdahnuti sugestivno silo onega duha in razpoloženja, zaradi katerega oseba šele zasluži, da se portretira.

Seveda se pričakuje, da bo roman zvesto sledil zgodovinskim dejstvom in jih ne bo potvarjal, vendar se včasih pri večerniški literaturi tudi zamiži na eno oko, če falsifikacija historičnih dejstev bralca nacionalno ozavešča.⁴¹ Več svobode nudijo avtorjem historiografsko slabo pokrita starejša obdobja, ko so zgodovinski viri »polni vrzeli« (LZ 1930, 736), vendar se tu znajdejo že v bližini žanrske meje. Kadar je dejanje »časovno in krajevno precej neopredeljeno, brez pravega zgodovinskega okvira in tudi brez izrazitega pokrajinskega obeležja«,⁴² kadar nima zgodovinskih letnic in zgodovinskih dogodkov, potem kritiki besedila ne berejo kot zgodovinski roman ali povest, pa čeprav ga z žanrom povezuje izrecna nacionalno-spodbudna dimenzija in ga bodo bralci prav zaradi tega sprejeli kot zgodovinsko povest.⁴³

Nič novega tudi ni kritiška tematizacija rivalstva med literaturo in zgodovinopisjem. Za Aškerca je bilo legitimno »predstaviti čitatelju v živih plastičnih podobah /določeno/ dobo v naši domači zgodovini« (LZ 1904, 310–11), ker se bo tako lahko o zgodovini poučil marsikdo, ki zgodovine sicer ne bo bral. In še odločneje:

Ali ne razumemo mar Neronove dobe šele zdaj prav, ko smo čitali roman »Quo vadis?« Zgodovina s svojimi suhimi dejstvi nam nikdar ne more tako živo predočiti davno preteklo dobo kakor resnično nadarjen pisatelj, ki se ne zadovolji samo z zunanjimi dogodki, ampak zasleduje tudi najskrivnejše pojave človeške narave, človeške duše.⁴⁴

Razmerje med zgodovinopisjem in romanom se je kasneje v debati še večkrat izpostavilo, vendar nikakor ne vedno na način, ki bi postavljal roman v rivalsko razmerje z zgodovinopisjem. Naloga umetnika je namreč za razliko od zgodovinarja v tem, da mora zgodovinsko sliko podati »iz umetniške perspektive«, to je tako, da se dvigne nad meje časa in kraja in zadene občečloveško v časovno zamejenih pojavih:

Gre torej le za to, kako bo pisatelj svojo zgodovinsko snov obdelal. Ako si je postavil za poglobljen namen učiti zgodovino in navajati zgodovinska fakta: potem mu kot umetniku vnaprej napovejmo bankrot. Tak jemlje zgodovinarju nekaj, kar le zgodovinarju gre; po krivici prilaščeno blago pa nima teka ... Ako pa je leposlovec vzel zgodovinske dogodke le kot ogrodje, da na njem gradi povest z obče človeškimi konflikti: potem bodi prepričan, da mu ravno svetovna povestnica nudi snovi in gradiva v obilici.⁴⁵

⁴¹ Pavel Karlin, Fr. Jaklič, V graščinskem jarmu, LZ 1926, 392–93.

⁴² Andrej Budal ob Bevkovem *Vedomcu* (LZ 1932, 120–22).

⁴³ Andrej Budal o Bevkovem *Burkežu gospoda Viturga* (LZ 1932, 124–25).

⁴⁴ Fran Zbašnik o Sienkiewiczem *Malem vitezu* (LZ 1903, 56).

⁴⁵ Pavel Perko (*Čas* 1913, 151).

Andrej Budal in Ivan Pregelj sta med prvimi pri nas prelomila s formulo tradicionalnega zgodovinskega romana, ki je hotel biti uspešnejša različica zgodovine. Kritika je bistro ugotovila, da avtorju v skladu z novo ekspresionistično maniro najbrž sploh ne gre več za veren oris zgodovinskega časa, ampak za »opis lastnega psihološkega problema oziroma splošna duhovna stanja«;⁴⁶ zgodovina torej nenadoma ni bila več bistvena lastnost besedila, občutila se je le kot nekakšen dodatek ali stilistični okrasek.

Dovolj redka je bila v kritičnem razpravljanju **tema literarnih paralel in vplivov**, ki bi s prizivanjem sorodnih besedil pomagala utrjevati zavest žanrske pripadnosti besedila. Do tega je prihajalo ob ponovnih obdelavah iste zgodovinske tematike; pri nas je bila očitno med najbolj popularnimi čarovniška.⁴⁷ Bolj kot skupne teme in motivi je besedila in pisatelje povezoval v korpus življenjski nazor. Tako je metoda kritičnega sklicevanja na sorodne avtorje polagoma oblikovala dve skupini ustvarjalcev oziroma dve liniji slovenskega zgodovinskega romana: liberalsko (Jurčič, Kersnik, Tavčar, Bevk) in konservativno ali katoliško (Detela, Pregelj, Zorec), ki sta se prerivali za prvenstvo in skušali razvrednotiti konkurenco (LZ 1937, 93–94).

Skromne so bile tudi svetovnoliterarne vzporednice. Omenjata se sicer Henryk Sienkiewicz in Walter Scott, v negativnem smislu pa »nemško zgodovinsko pripovedništvo« in »nemška volksbuchovska fabula« (Ivan Pregelj), vendar natančnejše analize relacij med slovenskim in svetovnim zgodovinskim romanom do Petretovega komparativističnega spisa o Prešernovem *Krstu*⁴⁸ ni bilo. Tudi za današnje teoretično razpravljanje o zgodovinskem romanu (vključno z mojim lastnim) velja, da slovanske paralele izrazito premalo upošteva, še posebej če pomislimo na nekdanje veliko število prevodov iz slovanskih literatur. Po Petretu je slovenska zgodovinska povest sicer od daleč sorodna evropski zgodovinski povesti, drugače pa je »odmaknjena od vse zahodne slovstvene produkcije« in predstavlja samosvojo varianto, sorodno češkim zgodovinskim povestim, katerih začetek je istočasen Scottu – prva večja češka zgodovinska povest *Zarja nad poganstvom* Josefa Linde (avtor je bolj znan kot pomagač Vaclavu Hanki pri domoljubni potvorbi zgodovinskih virov za *Kraljedvorski rokopis*) je izšla namreč že leta 1818. Ker ni izpričano, da bi Prešeren to češko literaturo tudi poznal, smemo njegovo »povest v verzih« šteti za neodvisen proizvod slovanskega historizma.

Slovanska zgodovinska povest je v širšem smislu varianta scottovske zgodovinske povesti, drugačna in prepoznavna pa je po dodatku prvin, ki so služile predvsem narodnoprebudnim namenom. Največ so je napisali Čehi, bila je popularizator sočasnih zgodovinarskih, arheoloških in mitoloških raziskav. Zanimivo je, da se žanra niso lotila prva peresa češke literature, ampak druga in tretja garnitura pisateljev v zabavnih družinskih časopisih in almanahih. Domoljubna razsežnost se

⁴⁶ Juš Kozak ob Pregljevem *Plebanusu Joannesu* (LZ 1923, 182–85, 244–47) in France Koblar ob njegovih *Tolmincih* (DiS 1928, 221).

⁴⁷ Anton Aškerc v LZ 1904, 310; Andrej Budal v LZ 1912, 98; LZ 1925, 559.

⁴⁸ Fran Petře, *Literarno ozadje Prešernovega Krsta pri Savici*, Sd 1940, 300–08.

je napajala iz obeh vodilnih tem, to je iz boja slovanstva z germanstvom in še pogosteje iz boja krščanstva s poganstvom. V slovanski svet osmega stoletja je bilo anahronistično preneseno fevdalno viteštvo z utrjenimi gradovi, kakor nam ga slika tudi Prešernov *Krst*; plod fantazije so tudi zgodovinsko neizpričana slovanska imena junakov in poveličevanje slovanske npravnosti. Slovanski nacionalizem se je po eni strani navduševal ob kultu slovanskega poganstva takoj po naselitvi, ker je bilo to obdobje pač edino obdobje slovanske samostojnosti (v oporo mu je bila teza Friedricha Schlegla, da si mora romantika izbrati lastno mitologijo – zato so tako številne znanstvene analize slovanske mitologije), po drugi strani pa je bil slovanski poganski resentment v opreki z istočasnimi simpatijami do krščanstva. Od tod tudi slovenske interpretacijske težave s Prešernovim *Krstom*.

Negativno o zgodovinskem romanu

Prve avtoritativne negativne kritike celotnega žanra in ne le posameznih povesti so nam znane iz besedil in pisem Ivana Cankarja, v periodiki pa so se pojavile šele po letu 1926, ko recenzentom kar naenkrat ni več ustrezala ne katoliška ne liberalna zgodovinska povest; prva ne zaradi večerniške poučnosti, tendenčnosti, solzavosti in psevdoromantičnosti,⁴⁹ druga ne zaradi fragmentarnosti in feljtonske površnosti.⁵⁰ Gostila so se tudi poročila o nevšečnih kritikah zgodovinskega romana v tujini. Ti glasovi so pripravljali pot Josipu Vidmarju, ki je proti koncu 20. let postavil normo negativistične kritike zgodovinskih romanov; domislil jo je zlasti ob romanih Ivana Preglja.

Ivan Cankar se v zgodovinskem romanu ni poizkusil, poznan pa je njegov dvom v zvezi z možnostmi tega žanra. Ošvrknil ga je v kontekstu razpravljanja o opisovanju junakov v literaturi:⁵¹

Vse nadloge in ječe tega sveta bi me ne pripravile, da bi opeval zgodovinskega junaka; če bi bila sila že zelo velika, bi opeval njegovo dobo, namreč najnezatnejše nezatnosti te dobe; na nezatnosti pa bi legla silna junakova senca in po tej senci bi ga spoznal človek jasneje, kakor da sem ga privlekel za ušesa na oder.

in potem, ko se je na ostre besede odzval tedaj slavljeni avtor uspešnega zgodovinskega romana *Pod svobodnim soncem* Fran S. Finžgar, še v osebni pismu kritiku z Dunaja, 28. dec. 1906:⁵²

pasus o zgodovinskih povestih je bil adresiran drugam. Ampak če ste se čutili prizadetega – pa se čutite! To je le znamenje slabe vesti! – Kar sem zinil o zgodovinskih povestih, sem razložil preveč nakratko. O tej stvari bi se bilo treba obširneje pogovarjati. To mislim: zgodovinska epoha je nekaj drugega kakor zgodovinski človek. Ne bi opisaval junaka, pač pa bi opisaval

⁴⁹ Pavel Karlin, Fr. Jaklič, V graščinskem jarmu, LZ 1926, 392.

⁵⁰ Fran Albrecht o Tavčarjevem *Izza kongresa* (LZ 1926, 707).

⁵¹ Ivan Cankar, Poslednji dnevi Štefana Poljanca, LZ 1906; ZD 15, 128.

⁵² Fran S. Finžgar, Za spomin!, DiS 1920, 33; Cankarjevo ZD 15, str. 128 in ZD 29, str. 193 in 438.

njegov čas – in na sliko tega časa bi legla njegova senca tako mogočno, da bi ga gledalec bolj natanko spoznal, nego iz portreta samega. To je bila moja misel!

Čeprav se zdi, kot da Cankar protestira le proti enemu tipu zgodovinskega romana, to je proti romanu osebe, in kot da nima nič proti romanu časa, gre prej za njegov splošni odpor do koncepta žanrske literature. Eden najvidnejših Cankarjevih oponentov je bil katoliški pisatelj Ivan Pregelj; s Cankarjevo literaturo je večkrat polemiziral in bil kritičen tudi do Cankarjevega pogleda na Finžgarjev zgodovinski roman, trmasto trdeč, da je *Pod svobodnim soncem* najboljši slovenski historični roman ter da se umetnost od naroda in njegove zgodovine za dalj časa ne more odtrgati. Po Pregljevem mnenju je bil do Finžgarja največji mojster slovenskega zgodovinskega romana Fran Detela,⁵³ svobodomiselnim pisateljem pa je odrekal vsakršne pisateljske kvalitete.⁵⁴ Tako razločne obsodbe seveda niso mogle ostati brez odmeva in prav nič čudno ni, da je Pregelj postal glavna tarča največjemu slovenskih kritikov, Josipu Vidmarju.

Josip Vidmar se je v lotil zgodovinskega romana v vrsti kritik, med njimi največkrat zgodovinskega romana Ivana Preglja, ki mu je namenil najbolj črne ocene. To je storil lahko šele ob ponatisu Pregljevega opusa v *Izbranih spisih*; prvotiski so bili pač starejši od Vidmarjeve kritične kariere. Glavnina Vidmarjevih kritik je izšla v LZ. V načelu je bil odprt za vse tipe zgodovinskega romana, od tistega skrajnostnega, v katerem ima zgodovina primarno vlogo, do onega, v »katerem je oblikovanje zgodovine podrejeno drugim umetniškim ciljem« (*Kritika* 1925, 6, 85–89) in kamor sodijo tudi najboljša Pregljeva besedila.

Vidmar se je pri argumentiranju slabe ocene skliceval na normativno zahtevo zvrstne čistosti besedila,⁵⁵ na presojo, koliko je izdelek realiziral avtorjevo intenco,⁵⁶ in »po vrednosti tega namena samega« (*Kritika* 1925, 6, 85–89). Kompozicija ne bi smela biti zamotana, nepregledna in neorganična, glavna oseba naj bi bila prepričljiva in primerna (to pomeni, da je zanič, če ni dejavna v skladu s svojim značajem ali svojo zgodovinsko nalogo ali če je neokusno idealizirana), dejanja morajo biti motivirana. K negativni oceni prispevajo še šablonskost oseb in motivov, moraliziranje in nerazumljiv ali zapleten jezik.

Vrednostni aparat za zgodovinske romane se ne razlikuje od siceršnjih kritičskih orodij; specifikke žanra se tiče le očitek pristranskega, nezgodovinskega in neprepričljivega pojmovanja nacionalne preteklosti, po katerem »ustaljena katoliška verna duša slovenska ne prenese tujega duha« (LZ 1929, 244–47). Očitek je problematičen zato, ker tako kot Pregelj tudi Vidmar v načelu od leposlovja ni zahteval, naj sledi diktatu socialnih in zgodovinskih dejstev, ampak je zagovarjal njegovo

⁵³ Ivan Pregelj, *Pod svobodnim soncem*, *Mentor* 1912/13, 71–72.

⁵⁴ Prim. Pregljeve ocene *Mejašev* Ilke Vaštetove in *Angelina Hidarja* Ivana Laha (*DiS* 1923, 142, 188).

⁵⁵ Ker je mešanica med dramatikom in epiko, je Pregljev *Plebanus Joannes* slabši od čisto epske Tavčarjeve *Visoške kronike* (*Kritika* 1925, 6, 85–89).

⁵⁶ »Vsako umetnino je treba soditi po tem, v koliko je ž njo dosežen avtorjev namen.«

avtonomnost v razmerju do zunajliterarnega sveta: pisatelj ima do samosvoje interpretacije nezgodovinskega pojmovanja preteklosti pač pravico.⁵⁷

Vidmar je sicer znal sprva mimogrede tudi pohvaliti, ali jezik (*Kritika* 1925, 6, 85–89) ali vzdusje: »Močan je Pregelj v razpoloženjih, ima oster čut za naravo in je med našimi pisatelji doslej menda edini, ki zna ustvariti v zgodovinski povesti zgodovinsko ozračje« (LZ 1928, 759) – slednja pohvala je bila na ozadju Pregljeve odpovedi scottovskemu zgodovinskemu romanu časa dvoumna –, vendar je kasneje v kritiki *Magistra Antona* (LZ 1931, 309–11) Preglju odrekel še te sposobnosti in je njegovemu delu celo odvzel status zgodovinskega romana. V tej zadnji, najbolj protipregljevski kritiki je Vidmar brez ovinkov povedal, kaj ga pri Preglju ves čas moti: presedajoče župnijske idile in temeljni namen Pregljevih zgodb in povesti, ki je v poveličevanju duhovništva, kar je bilo uspešno le v *Plebanusu*, potem pa se je izrodilo v čudaštvo. Osnovni razlog Vidmarjeve slabe volje ob Preglju je bilo pisateljevo izrecno in vedno poudarjano katolištvo, natančneje: nekorektno zlorabljanje umetnostnih sredstev in umetniške svobode za nazorsko in idejno poučevanje ter prepričevanje bralcev.

Vidmar je zlobno pisal tudi o Finžgarju (*Kritika* 1925, 77–78), češ da je plitek in preprost, osladen in gostobeseden, nepristen in idealizirajoč ter da je njegova edina krepost ta, da se svoje preprostosti tudi zaveda. Bolj kot odvisnost od duhovniškega poklica mu je očital patos narodnega čustva, domoljubnost, poučnost in vzgojnost (LZ 1932, 372–74). Veliki kritik zgodovinskega romana ni preveč cenil; priznaval je, da gleda na zgodovinski roman z manj pričakovanji in ga presoja mileje kot druga besedila (*Kritika* 1925, 77). Še manj zahtev je gojil do preproste, nestremeljive poljudne zgodovinske povesti, kadar ji je šlo le za dobro zabavo in prikaz zanimivih ter barvitih dogodkov, ne pa za nadležni nazorski in idejni pouk, zato je lahko o Bevkovih *Znamenjih na nebu* napisal relativno prijazno kritiko (LZ 1929, 310). Pregljevima poljudnima povestima *Odisej iz Komende* (LZ 1929, 569) in *Zgodbe zdravnika Muznika* (LZ 1930, 243–45) je ostal gorak prav zato, ker sta ga motili s preveliko vzgojnostjo in poučnostjo. Zajedljiv ton kritike ne dopušča dvoma o Vidmarjevi pristranskosti: zgodovinskega romana katoliških avtorjev mojster preprosto ni maral.

Vidmarjevi kritiški praksi ob zgodovinskem romanu je po obsegu in vztrajnosti podobna Budalova; tako kot se je Vidmar razvil ob Ivanu Preglju, tako se je Budal ob opusu Franceta Bevka, s to pomembno razliko, da je Andrej Budal Franceta Bevka samo hvalil. Drugi kritiki v LZ so sodili med bolj ali manj slučajne spremljevalce žanra; več kot eno besedilo so ocenili le še Anton Debeljak, Pavel Karlin in Juš Kozak. Vidmar je dal poguma še drugim nezadovoljnim recenzentom, katerih zlovolja se ni ustavila niti pred poljudno zgodovinsko povestjo. Vinko Košak je raztrgal Bevkove *Stražne ognje* in *Sigmovo maščevanje* Ivana Laha (LZ 1932, 185–87), Stanko Leben je pisal grdo o španskem zgodovinskem romanu, Stanko Janež je

⁵⁷ »Znak pravega zgodovinskega literarnega dela, bodisi povesti, romana ali drame, je v tem, da je avtorjevo hotenje ustreljeno pred vsem na zgodovinsko verodostojno, pa najsi bo še tako osebno pojmovano, umetniško tolmačenje kake zgodovinske dobe ali osebe« (*Kritika* 1925, 6, 85–89).

potepal Ivana Zorca, Alfonz Gspan Frana Detelo, Jože Kerenčič Janka Kača, Tone Šifrer Ivana Matičiča, Vladimir Pavšič Ilko Vaštetovo, Juš Kozak Antona Slodnjaka, Andrej Budal Jožeta Pahorja.

Poleg prikritih, včasih pa tudi razkritih ideoloških predsodkov proti literaturi nasprotnega nazorskega brega je negativni kritiki botrovalo nekakšno nerazpoloženje in nelagodje do žanra v celoti, čeprav si zgodovinskih romanov kar povprek obsojati ni upala. Jaroslav Dolar je tik pred začetkom druge svetovne vojne tožil nad preobiljem zgodovinske tematike v slovenski literaturi, saj »ga že skoro ni slovenskega pisatelja, ki bi se ne bil že preizkusil s kako zgodovinsko povestjo, dramo ali romanom«, akoravno nudi slovenska zgodovina ob Veroniki Deseniški in kmečkih uporih »le malo epizod, ki bi po svoji snovno zanimivi vsebini pritegnile pisatelje« (Obzorja 1940, 350–52). Iz načelnih vrednostnih zadreg in predsodkov so se ocenjevalci pogosto reševali tako, da so dela, ki jim niso bila pogodu, bodo pa očitno zadovoljila bralce, odrinili na področje »ljudske povesti«, kar jim je omogočilo preklopiti na alternativno, manj strogo lestvico vrednot.⁵⁸ Vzvišeno se je tudi Milena Mohorič spraševala, če je v zgodovinskem romanu sploh še prostor za umetnika:⁵⁹

Poznavalce lepe knjige obliva pri vsakem naznanilu historičnega romana mrzel pot: zakaj dovolj dolgo že zdihujejo po vsem svetu nad poplavo te »napol umetniške oblike«. /.../ Seveda je ta literarna oblika zelo nevarna stvar: ni čuda, da je zamikalo že lepo število profesorjev na ta led in ne samo enkrat. Morda je vzdihovanje nad propadom umetnosti včasih res upravičeno, morda je tudi res, da je zgodovinski roman često rešitev za pisatelje brez fantazije in za one, ki so zašli v zagato, ker so izgubili stik z živim življenjem /.../ Fabula, ki je bila vedno izraz umetnikove fantazije, je že tu brez njegovega prizadevanja. Tudi snov sama je že organizirana.

Čas po drugi svetovni vojni pogleda na zgodovinski roman ni kaj bistveno spremenil. Še vedno je bila v ospredju narodnosposodbudna razsežnost žanra, v obdobju neposredno po vojni pa je bila izpostavljena zlasti njegova socialnoprevratna funkcija. Času je najbolj ustrezal Pahorjev roman *Matija Gorjan*: »Saj tiči najgloblji smisel zgodovinskih romanov v tem, da človeštvu in narodu pretekle dobe umetniško oživljajo /.../ da jim na morebitnih novih zgodovinskih razpotjih pokažejo v pravo smer.« Če je Prešernov *Krst z verzi Tja bomo našli pot* kazal v smer nacionalnega zedinjenja, je kazal tik pred vojno izdani Pahorjev roman z geslom *Za staro pravdo* pot v narodnoosvobodilno borbo, njegov ponatis po vojni pa v nov družbeni red.⁶⁰ Nobenega dvoma ni bilo več, da govori zgodovinski roman pravzaprav o sodobnem času in daje odgovore na aktualna socialna in politična vprašanja:

⁵⁸ Npr. Tine Debeljak ob Bevkovem romanu *Človek proti človeku* (S 1937, 218, 5) in Jaroslav Dolar ob Pahorjevem *Matiji Gorjanu* (Obzorja 1940, 350–52).

⁵⁹ Milena Mohorič, Gina Kaus, Katarina Velika, MP 1934/35, 345–47.

⁶⁰ Anonimni avtor o romanu *Matija Gorjan* Jožeta Pahorja (*Razgledi* 1947, 87).

dandanšanji /je/ lahko zgodovinski roman umetniško plodovit samo tedaj, če s historično temo izpoveduje neko izrazito sodobno idejo ali pa če verodostojno, z eksaktnimi podatki oživlja preteklost in neko njeno človeško pomembno usodo, /.../ scottovske ambicije /so/ v drugi polovici dvajsetega stoletja anahronizem in umetniško jalov posel.⁶¹

Problemi, ki so bistveno zvezani z osnovami našega življenja /.../ morajo biti brez dvoma v izhodišču slehernega pomembnega zgodovinskega pripovedništva, če noče ostati na nivoju gole snovne zanimivosti in poljubnega idejnega opredeljevanja.⁶²

Pričakovanja so se razlikovala le v tem, da je socialno zainteresirana kritika želela videti v zgodovini predstavljene sodobne socialne in politične, esteticistična kritika pa splošnočloveške probleme. Kritiko je najbolj zanimal svet, ki ga je literatura popisovala, zato je ob romanu o Trubarju razpravljala v glavnem o kulturnem pomenu Trubarja za Slovence in o tem, iz kakšnih nazorov je ustvarjal avtor romana, čisto na robu pa je bilo vprašanje, kako je ocenjevani avtor oblikovno rešil zadano si nalogo.⁶³

Novost je bil oster kritički protest proti parafraziranju oziroma preinterpretaciji starejših zgodovinskih povesti. Težko je presoditi, ali je imel korenine v zahtevi realizma, naj pisatelj črpa gradivo iz življenja samega oziroma v primeru zgodovinskega romana iz zanesljivih zgodovinopisnih virov,⁶⁴ ali je bilo krivo preprosto dejstvo, da si je pisateljica za predlogo izbrala nedotakljivo veličino Prešerna.⁶⁵ Zanimivost povojnih ocen je na izkušnjah druge vojne utemeljena sovražna presoja cerkve in katolicizma.⁶⁶ Ko je šlo za Trubarja, je bila marksistična kritika zvesti dedič liberalskih poskusov rehabilitacije slovenskega protestantizma v 19. stoletju. Med znamenitostmi časa naštejmo še navado, da se je pozitivno poudarilo avtorjevo proletarsko poreklo, in presojanje celega žanra glede na to, koliko je revolucionaren.⁶⁷

Bolj teoretično zastavljena razmišljanja se še niso izklopala iz starih dilem in izpričujejo ambivalenten odnos do žanra, ki se kaže v izjavi, da je o pravem zgodovinskem romanu težko ali kar nemogoče govoriti, ker so ali zelo slabi ali pa so povsem individualna in zgodovinsko nikoli dovolj verna interpretacija izpričanih dogodkov in oseb,⁶⁸ in bi jim, če sami izpeljemo kritikovo misel do konca, torej nič

⁶¹ Mitja Mejak, Mimi Malenšek, Črtomir in Bogomila, NSd 1959/60, 467.

⁶² Vital Klabus, Slovenska književnost 1961 (3), *Perspektive* 1961/62, 1160.

⁶³ Jože Pahor, Zgodovinski roman in Plamenica, *Nova obzorja* 1957, 504.

⁶⁴ »Malenškove ni inspiriralo življenje, temveč literatura /.../ iz takšne inspiracije pa se ne more poroditi kako sočen literarni sadež« (Jože Pahor, Zgodovinski roman in Plamenica, *Nova obzorja* 1957, 504).

⁶⁵ Prim. tudi Marijan Kramberger o Črtomiru in Bogomili Mimi Malenškove (*Mlada pota* 1959/60, 364–65).

⁶⁶ *Razgledi* 1947, 87; Jože Pahor, Zgodovinski roman in Plamenica, *Nova obzorja* 1957, 504.

⁶⁷ »Klasični zgodovinski roman je začel propadati v drugi polovici 19. stoletja, tedaj ko buržoazija ni več vodila kot revolucionarni razred, temveč so njene koristi prišle v nasprotje s težnjami proletariata« (Jože Pahor, Zgodovinski roman in Plamenica, *Nova obzorja* 1957, 504).

⁶⁸ Mirko Zupančič o Modrovi *Sveti zemlji* (*Beseda* 1951/52, 458–59).

ne škodilo žanrsko ime kar izpustiti. Zgodovinski roman je v temelju sumljiv žanr in zlasti v slovenski literaturi zablodela in »manj vredna slovstvena zvrst«:

Občutljivi, estetsko in umetniško-idejno zahtevnejši bralec bo med pravimi zgodovinskimi romani le poredkoma našel čtivo, primerno svojemu okusu in željam. /.../ Le prerade se v njenem okviru izživljajo pripovedniške moči, ki jih vodijo skromni fabulativni, biografski, zgodovinarski in drugi polznanstveni nameni. Šibka ustvarjalnost in plitev življenjsko-idejni pogled se moreta ravno v zgodovinskem romanu spretno skriti za živobarvni kolorit našim pojmom in občutju oddaljenih in tujih dob, za čare in zunanje zanimivosti dogajanja, ki je zaradi časovnega razmaka med njim in nepreglednim tokom sodobnega življenja laže in izraziteje zaznavno kot le-ta.⁶⁹

Nekam bolj previdno sta se oglašala Jože Pogačnik⁷⁰ in Ivo Šolar (*Mlada pota* 1959/60, 370):

Zgodovinska vernost in umetnost v zgodovinskem romanu sta si torej nekako navzkriž; podrejanje pisatelja zgodovinsko objektivni interpretaciji časa zanikuje umetnika, tisto pa, kar subjektivnega, v svojem času pogojenega vnaša pisatelj v delo, zanikuje zgodovinsko objektivnost.

Pravi zgodovinski roman bi moral biti »človeški dokument doživljanja zgodovine«⁷¹ ali »podoba nekega zgodovinskega obdobja skozi osebnost posameznika, ki je edini pravi nosilec umetniškega pripovedništva«,⁷² in bi moral z ustvarjalno domišljijo oživljati konkretno gradivo. Takih srečnih kombinacij ni bilo na pretek, zato so ambiciozne kritike zgodovinskemu romanu očitale, da dela silo tako zgodovini s svojo poljudnostjo kot umetnosti s suženjsko odvisnostjo od faktov.⁷³

Zagovor žanra je prišel s strani pisca biografskih romanov, Andréja Mauroisa. Ta je ponovno popularnost zgodovinskih romanov razlagal z romantičnim značajem časa, naklonjenega tipično romantični potrebi po begu pred resničnostjo in pred problemi sedanosti. Glede na razmerje med faktičnostjo in fikcijo je Maurois naštel tri vrste zgodovinskega romana: 1. takega, ki mu je zgodovina samo okvir za izmišljene junake (Hugojeva *Notre Dame de Paris*), 2. takega, v katerem so fiktivni junaki pomešani z zgodovinskimi osebnostmi (Tolstojeva *Vojna in mir*), in 3. takega, v katerem so junaki romana zgodovinske osebe (Vignyjev *Cinq-Mars*).⁷⁴ Poskus rehabilitacije romantičnega tipa zgodovinskega romana je ostro zavrnil pisatelj Jože Pahor. Biografski roman je odklonil, ker naj bi ta cenil samo subjektivne izkušnje, resnica sveta pa se vendar posameznika in njegovih pogledov na svet

⁶⁹ Vital Klabus, Zgodovinski roman in človek v pripovedništvu, *Beseda* 1954, 416–20.

⁷⁰ »Zgodovinska povest je težavno področje umetniškega ustvarjanja. Živeti mora od dveh resničnosti – zgodovinske in umetniške /.../ mora graditi na osnovi strukturalno več ali manj že razčlenjenega gradiva in v njem iskati tisto elementarno človečnost, ki utegne oblikovana in v podrobnostih preoblikovana vtistniti delu pečat umetnostnega doživetja« (Jože Pogačnik, *Nova zgodovinska povest*, NR 1957, 159).

⁷¹ Mirko Zupančič o Modrovi *Sveti zemlji* (*Beseda* 1951/52, 458–59).

⁷² Vital Klabus, Zgodovinski roman in človek v pripovedništvu, *Beseda* 1954, 416–20.

⁷³ Jože Pogačnik o *Gričarjih* Ilke Vaštetove (NR 1967, 338).

⁷⁴ André Maurois, Opombe k zgodovinskemu romanu, *Knjiga* 1957, 273–74.

ne tiče, ker je objektivnega, tj. socialnega značaja. Povojni literarni ideal so bili zato sovjetski kolektivni zgodovinski romani,⁷⁵ ki so pripovedovali o ljudskih množicah in so bili logična posledica znanstvenega marksizma.⁷⁶ Težko je objektivno presoditi, koliko navdušenja nad sovjetskim romanom je pripisati njegovi marksistični podlagi, koliko pa gre za obujeni panslavizem. Jože Pahor je uporabil argumente historičnega materializma, ki je »odprl vrata v zapletene zgodovinske pojave, odkril značaj odnosov med zgodovino in človekovim osebnim življenjem in omogočil rešitev te naloge tudi v leposlovju«, tudi pri obrambi svoje objektivne, tendenčne in angažirane ter znanstveno podprte umetnosti pred očitki kritika Vitala Klabusa.⁷⁷ Iz spon izrecne ideološke presoje žanra se je menda prvi odtrgal literarni zgodovinar Jože Pogačnik, ki je že leta 1957 zapisal, da sodobnost za razliko od predvojnega in vojnega časa, ko je imel roman poleg umetnostnih še konkretne narodne in politične namene, zahteva od literature le umetnostno funkcijo, ter iz te perspektive izrekel opomin Francetu Bevku za zgodovinsko povest *Iskra pod pepelom*.⁷⁸

Če pustimo ob strani včasih bolj in včasih manj prepričljivo kritiško argumentacijo, potem bo v grobem veljalo, da je šla kritiška delitev sveta na dobro in slabo polovico po nazorski ločnici: katoliki, levičarji in svobodomisleci, vsak je hvalil »svoje« avtorje⁷⁹ in grajal one z nasprotnega nazorskega brega.⁸⁰

Današnja kritika na zgodovinsko tematiko v novitetah reagira različno. Denis Poniž v *Knjigi senc* Zlate Vokač noče prepoznati zgodovinskega romana, čeprav je poln letnic in je v njem avtorica včasih »podlegla bremenu pozitivističnih podatkov«, ker zgodovino le izrablja za izrekanje resnice o lastnem času⁸¹ – uvrstitev med zgodovinske romane bi se mu verjetno ne zdela združljiva z vseskozi pozitivno oceno artističnih kvalitet besedila –, Matevž Kos pa ob Mikelnovem *Velikem vozu* govori o revitalizaciji klasičnega, to je finžgarjevskega zgodovinskega romana, ne da bi pri tem začutil potrebo po obnavljanju tradicionalnih kritiških zadržkov ob takem početu: tehtanje fiktivnega in izpričanega je v današnjem času, ko zgodovini pisje samo priznava svoj dolg fabulativnim postopkom, nesmiselno.⁸²

Zgodovina slovenskega slovstva⁸³ je pomembnejše slovenske zgodovinske romane seveda obravnavala, vendar bolj v okviru avtorskih opusov in literarnih smeri

⁷⁵ Našteti so bili Peter I. Alekseja Nikolajeviča Tolstoja, *Jemeljan Pugačov* Vjačeslava Jakovljeviča Šiškova, *Puškin* Jurija Nikolajeviča Tinjanova, *Paganini* Vinogradova.

⁷⁶ Jože Pahor, Zgodovinski roman in Plamenica, *Nova obzorja* 1957, 504.

⁷⁷ Jože Pahor, Zgodovinski roman, estetika pa še kaj (Polemika), *Ljudska pravica* 1955, 35, 6.

⁷⁸ Jože Pogačnik, Nova zgodovinska povest, NR 1957, 159.

⁷⁹ France Vodnik je hvalil Alojza Rebulo (France Vodnik, Alojz Rebula, V Sibilinem vetru, *Nova mladika* 1970, 1, 31), Boris Paternu Jožeta Pahorja (*Beseda* 1951/52, 87).

⁸⁰ Mirko Zupančič je grajal Janka Modra (*Beseda* 1951/52, 458–59), Miklavž Prosenc Alojza Rebulo (*Beseda* 1954, 580–83), Vital Klabus Jožeta Pahorja (*Beseda* 1954, 416–20), Jože Pogačnik Ilko Vaštetovo (NR 1957, 338).

⁸¹ Denis Poniž, Maribor, Judi in alkimija, *Razgledi* 1994, št. 8 (15. 4.).

⁸² *Literatura* 22 (1993), 97–99.

⁸³ Pregledana je bila Matičina ZSS, 2–7 (Ljubljana, 1959–71), kjer so o tozadevni pripovedni prozi pisali Anton Slodnjak (2.–4. knjiga), Joža Mahnič (5. knjiga), Lino Legiša (2. in 6. knjiga) in Viktor Smolej (7. knjiga).

kot pa v okviru žanra. Pri evidentnih zgodovinskih povestih te njihove pripadnosti večkrat niti ne omenja⁸⁴ ali pa jim izbira drugačne vrstne oznake: Pregljevim *Tolmincem* (1915–16) sicer priznava, da se jim pozna avtorjev študij zgodovinskega romana, odloči pa se raje za oznako kolektivni in realistični roman (ZSS 6, 128), pri Carlijevih *Zadnjih dnevih v Ogleju* (1876) pa za katoliški roman (ZSS 3, 88). Za »poskus zgodovinske povesti« sta obveljala Jurčičev *Jurij Kozjak* (1864) in *Jurij Kobila*, 1865 (ZSS 2, 285), analiza pa je bila posvečena njuni romantičnosti oz. realističnosti. Ob *Rokovnjačih* (1881) je zgodovinarjeva opomba, da ga je avtor »imenoval z isto pravico historičnega, s katero bi ga tudi lahko označil kot realističnega« (ZSS 3, 125). Kočljivost deklarativne oznake zgodovinski roman v podnaslovu ilustrira Tavčarjevo obsežno besedilo *Izza kongresa* (1905–08), ki je imelo v LZ do 14. nadaljevanja podnaslov zgodovinski roman, potem pa ga je avtor spremenil v »kroniko o kongresu«; sprememba se je zdela Antonu Slodnjaku (ZSS 4, 222–23) smiselna, ker naj bi res šlo za zaporedje realističnih in naturalističnih podob, ne pa za romaneskno kompozicijo. Težave je povzročal Slodnjaku tudi Detelov roman *Veliki grof* (1885); bil je objavljan na prvem mestu kot vodilna povest v LZ in bil je koncipiran v nasprotju z romantičnim zgodovinskim romanom, za katerega je značilen ljubezenski konflikt v središču. Zaradi osrednje pozornosti romana na politične razmere časa bi bil Slodnjaku lahko zgled realizma, vendar si je v ta namen raje izbral Kersnikovega *Agitatorja*. Svoj drugi zgodovinski roman *Pegam in Lambergar* (1891) je Detela podnaslovil zgolj povest; razloge za to je našel Slodnjak v tem, da se je poleg vzgojnosti okrepil Detelov realizem, kar nas vodi k sklepu, da sta po Slodnjaku zgodovinski roman in realizem težko združljiva. Ob *Zadnji čarovnici* (1897) danes pozabljenega Frančiška Kralja je zapisal, da »ne presega tovrstne produkcije« (ZSS 4, 98), *Pod svobodnim soncem* pa je zaradi šibke psihologije in klišejskih postav, bujne fabule in zanosnega rodoljubja uvrstil med zgodovinske romane popularno romantične smeri (ZSS 5, 241). Zgodovinski roman je bil, če interpretiramo besedje in ton naštetih ocen, zaradi romantičnega sloga oziroma romantičnih rekvizitov, kot so silaštvo, junačenje, spletke, zarote, vohunstvo, ljubezen, ljubosumje, sovrašтво,⁸⁵ neugledna blagovna znamka.

Delež zgodovinopisja je določal sodbo o Jurčičevem *Sinu kmečkega cesarja* (1869), ki ni dobil nagrade zato, ker je bil napisan brez raziskovanja zgodovine (ZSS 2, 308), Pleteršnikovih *Prvih dnevih drugega triumvirata* (1880), ki imajo zgodovine preveč in so prej filološki kot leposlovni spis (ZSS 3, 109), ter Jalnovih *Bobrih* (1942–43), ki so slabši tam, kjer je avtor hotel biti zvest zgodovini (ZSS 7, 361). Literarni zgodovinar je hitro pripravljen besedilu odvzeti status zgodovinskega romana, če je zgodovina le krinka aktualnih razmer, tako kot v Gregorinovem *Zavetju v pečevju* (1941–42) ali v Dularjevi *Krki umira* (1943), ki ima sicer

⁸⁴ Nič ni besed o žanru pri Malavašičevem *Erazmu iz Jame*, 1845 (ZSS 2, 171), Mandelčevi *Jeli*, 1858 (ZSS 2, 235), Jurčičevih *Kloštrskem žolnirju* in *Hčeri mestnega sodnika*, 1866 (ZSS 2, 303–04) itd.

⁸⁵ Zapisani so bili ob Reharjevih *Argonavtih*, 1943 (ZSS 7, 362).

natančen časovni okvir (ZSS 7, 360). Zavest o žanrskem korpusu so utrjevala redka sklicevanja na podobna druga besedila.⁸⁶

Pohvaljena sta bila Finžgarjev *Pod svobodnim soncem*, ki je »naš najboljši narodnotendenčni roman do prve svetovne vojne« (ZSS 4, 244) in Govekarjevo *Svitanje* (1921), ki je »eden redkih dobrih slovenskih zgodovinskih romanov«, ker je bolj organsko kot Tavčarjev *Izza kongresa* priličeval politične in svetovnonazorske diskurze in kulturnozgodovinske izvlečke vodilnemu epičnemu slogu« (ZSS 4, 265–67), in začuda tudi Lahovo *Sigmovo maščevanje*, 1931 (ZSS 5, 224); podobno je mogoče pozitivno razumeti omembo nacionalne tendence v Jakličevem *Srebrnem studencu* (ZSS 4, 249). Z največ kritike sta bila popisana v opoziciji s Tavčarjevo *Vita vitae meae* Kodrova romana *Luteranci*, 1883 (ZSS 3, 176) in *Kmetški triumvirat*, 1884 (ZSS 3, 184), za status žanra v literarni zgodovini pa je pomenljiva tudi zadržanost ob prvem izrecnem zgodovinskem romanu *Ivan Erazem Tattenbach* (1876), ker naj bi nastal bolj iz političnih kot iz umetniških pobud (ZSS 2, 361).

Razpravljanja o **biografskem romanu** ni potrebno ločevati od vsega ostalega pisanja o zgodovinskih temah v romanu. Biografski roman je strukturno pač eden od tipov zgodovinskega romana, ki pa je zaradi številčnosti korpusa dobil lastno žanrsko oznako. Pri nas se je kritika začela ukvarjati z njim v 30. letih. Od zgodovinskega romana se razlikuje, kadar ne priznava vpliva dobe na ljudi. Če bi bila glavna oseba le orodje zgodovine, bi nastal napet zgodovinski roman, kadar pa ni, nastane biografski roman. Biografski roman se je skozi čas spreminjal: v 19. stoletju mu je bil zanimiv neizjemen posameznik, v začetku 20. stoletja znamenite osebnosti in v 30. letih zlasti umetniki.

SUMMARY

The first records in the Slovene lands from the mid-19th c. on about the European, particularly German historical novel, express the fundamental dilemmas of the genre: its indebtedness to Romanticism or Realism, the relationship between historical data and their literary treatment (i.e., the question of faithfully adhering to the facts) and its social involvement. The Slovene genre term »zgodovinska povest« was reinforced by the publishers' and journals' literary programs, public competitions for literary awards, and book announcements by enterprising authors and translators. From the 1880's the majority of articles on the genre, i.e., mostly critical reviews, were published in the main literary journal, *Ljubljanski zvon*, which is largely responsible for forming the ideas about the historical novel. By the example of other Slavic nations, the critics emphasized the genre's patriotic function and were willing to praise even aesthetically less successful works if they were faithful to national, cultural and political interests. They even tolerated different political tendencies, i.e., Catholic, liberal or pro-Slavic.

The role of history in the novel is in critics' opinion manifold, but most of all, it is a metaphor for some contemporary social or for some general mankind problem, and it helps the reader become oriented in his time. For poetological prejudice, i.e. because of the genre's

⁸⁶Pri Budalovem *Križevem potu Petra Kupljenika* je opozorjeno na predhodne tematizacije protestantske snovi, pri Tavčarjevem *Janezu Soncu* pa na podobnost z Jurčičevo *Hčerjo mestnega sodnika*.

popularity, the prestige of the genre and the value of the texts were often debated. The historical novel is conservative in its form and presents an opposition to the modernistic isms; the critics cannot agree on whether the historical novel is an eminently romantic genre, non-compatible with realism, or perhaps follows the realistic poetics in the sense of the statement that realistic novel is, in fact, the history of contemporary life. While critics always had an appreciation for authors' historical knowledge, it was difficult to fulfill their idealistic requirements for the contradictory combination of factographic faithfulness and the subordination of the facts to the text's artistic function: sometimes they criticized the texts for too much history, sometimes for too little. Critics' references to topically, thematically and ideologically related texts helped form the awareness of the genre's extensive corpus. Comparison with world literature was rare: With respect to Prešeren's »short story in stanzas« *Krst pri Savici* [The Baptism at the Savica Fall] (1836) they were trying to prove that the Slovene historical novel was an original phenomenon, differing from the European one by its emphasis on its patriotic function. The greatest Slovene writer, Ivan Cankar (1876–1918), did not like the historical novel, nor did he ever write one. In his criticism of the Catholic writer Ivan Pregelj, the prominent critic Josip Vidmar formed a standard for negative critic of the historical novel after 1926, partially for ideological reasons, partially from the general misgivings about the genre. While immediately after 1945 critics were particularly interested in the adequate literary presentation of historical facts, i.e., in the historical materialistic interpretation of facts, later prominent critics revived the elitist rejection of the historical novel as a low-class genre, an attitude that has remained to the present day. The findings of literary scholarship have not changed the image of the genre formed by day-to-day critical judgments: the literary history often avoids consideration of the historic novel's genre affiliation and tries to find alternative classifications, or it is interested in other characteristics of the texts. Since critical statements concerning the biographic novel reveal similar problems, they can be added to the statements on the historical novel.

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

KRITIČNA ANALIZA PRAŠKE TEORIJE JEZIKOVNE KULTURE*

Praški lingvistični krožek (PLK) je bil eno izmed središč strukturalnega jezikoslovja, ki pa se je v nasprotju z drugimi strukturalnimi šolami (ženevska, kopenhagenska in ameriška) ukvarjal tudi z vprašanji jezikovne prakse, in sicer v okviru teorije jezikovne kulture (TJK). Ta teorija je vplivala ne le na češko jezikoslovje vse do današnjih dni, temveč tudi na slovensko. Z njo smo bili Slovenci seznanjeni že v 30. letih,¹ vplivala je na obravnavo nekaterih jezikovnokulturnih vprašanj tistega časa, posebej pomembna pa je postala, ko so jo v slovenske razmere 50. in 60. let prenesli Boris Urbančič in mladi jezikoslovci, zbrani okrog revije *Gospodarski vestnik*. Danes pri obravnavi jezikovnokulturnih vprašanj še vedno upošteevamo nekatera izhodišča te teorije, seveda prilagojena posebnim slovenskim razmeram.²

Lahko rečemo, da je ta teorija na Češkem mitizirana. Pomeni novo obdobje, novo jezikoslovje, ki je začrtalo »pravo smer«. Zato je toliko bolj zanimiva knjiga Zdeněka Starega, profesorja na Filozofski fakulteti v Pragi, ki se ukvarja predvsem z vprašanji jezikovne prakse in kodifikacije. Takole pravi v uvodu knjige V imenu funkcije in intervencije: »V središču naše pozornosti stoji teorija jezikovne kulture. Je funkcionalizem kot razlagalno načelo v resnici izpolnil pričakovanja, z njim povezana v teoriji jezikovne kulture? Pokazalo se bo, da nikakor ne« (12). Tako drugače, provokativno zvenijo te besede, da z zanimanjem preštudiramo knjigo v celoti.

Knjiga obravnava teorijo jezikovne kulture s popolnoma novih vidikov, ki izhajajo iz dvoma o smiselnosti in popolnosti funkcijskega pogleda na jezik, kakor ga je razvil PLK. V prvem poglavju V imenu funkcije Starý najprej ponazarja izhodišča jezikovne kulture Praškega lingvističnega krožka, postavlja vprašanja, kaj je smisel, predmet, orodje in merilo kultiviranja jezika. Najprej sicer postavlja podmeno, da je na prvi pogled funkcijski pristop v delu PLK v zvezi z jezikovno kulturo idealen, kajti cilji kultiviranja so dani z dejanskimi izraznimi potrebami, te so spet merilo kultivacije. Gre za to, da se funkcionalizem v pristopu k jezikovni praksi kaže na dveh mestih – kot smisel kultivacije in kot njeno merilo. V tem smislu je funkcijski pristop idealen. Temu navideznemu dejstvu Starý protistavlja družbenostnejezikoslovni položaj češčine, poimenuje ga *diglosija*, saj obstaja velika razlika med knjižnim jezikom in dejansko splošno rabo. Torej funkcijski pristop ni bil tako popoln, saj – enako kot puristični pristop, kateremu so se predstavniki PLK uprli prav s TJK – ni zmanjšal tega nasprotja, celo ohranjal ga je. S primeri jezikovnega položaja v 30. letih in kasneje Starý ponazarja, da je harmoničnost in popolnost TJK, se pravi predstava, da sta cilj in smisel kultiviranja povezana z njenimi merili, samo dozdevna. Funkcijsko merilo ne dosega kultivacije jezika v dveh točkah: 1. nič ne pove, katere funkcije so v konkretnem okolju in kolektivu relevantne; se pravi, nič ne pove o tem, katere funkcije so dejansko uresničevane; 2. prav tako ne pove, katera funkcijska sredstva naj določeno vlogo uresničujejo. Zato je po Starem funkcijsko merilo kultivacije jezika nepopolno. Obe točki ponazarja z zglodoma. Z razvojem češčine v 17. in 18. stoletju: Novim vlogam češčine jezikoslovci niso sledili, niso se ukvarjali z dejanskimi jezikovnimi potrebami. Neprimerno so interpretirali, kakšne izrazne potrebe so imeli govorniki, niso ugotovili, katere funkcije so

* Zdeněk Starý, *Ve jménu funkce a intervence* (Praga: Univerzita Karlova, 1995).

¹ Prim. M. Kalin Golob: *Jezikovna kultura in jezikovni kotički* (Ljubljana, 1995 – magistrska naloga).

² Na potrebo po prilagoditvi je v 30. letih opozarjal Božidar Borko, v 70. pa Jože Toporišič. Gl. op. 2.

bile v tistem trenutku bistvene.³ V drugem zgledu pa primerja knjižni besedili z neknjižnim in pojasnjuje, da se izražanje konkretnih jezikovnih razlik v splošni praksi ubeseduje z drugimi sredstvi, jezikoslovci pa v takih primerih dajejo prednost le oblikoslovnim sredstvom.⁴ Prvo poglavje Starý zaključuje z dejstvom, da tudi funkcionalizem ni izpolnil pričakovanj, ki so bila sicer postavljena kot teoretično načelo, se pravi vprašanja jezikovne prakse. Vprašanje pa je, ali so *diglosijske značilnosti* češkega jezikovnega položaja neposredni vpliv te teorije, in o tem govori v naslednjem poglavju. Vsakemu poglavju je Starý dodal nekaj *pripisov*, v katerih navaja posamezne zanimivosti oziroma dodatke k povedanemu. Tako je po prvem poglavju zanimiv pripis, da imajo estetska, zgodovinska in nacionalna merila, ki so jih zagovarjali puristi, prav tako kot funkcijsko merilo oporo v jezikovni praksi govorečih. To je, gre za vidike, po katerih se zgledujejo govoreči. In vsa ta merila so onemogočila zblizanje jezikovne prakse s KJ.

V naslednjem poglavju Funkcija in standardizacija Starý dokazuje, da je zveza funkcionalizma in standardizacije ter njun uspeh utvara, s katero so se jezikoslovci naučili živeti. Kajti način povezave idej standardizacije s funkcionalizmom, kot je opisan v TJK, »je verodostojen samo ob zelo posebnih in empirično zelo močnih, celo nevzdržnih predpostavkah« (34). Zopet zoperstavlja obe načeli: puristično in funkcijsko, navaja tipične dele besedil tako prvega kot drugega. Navedki puristično usmerjenih besedil so zelo podobni tovrstnim slovenskim: *izogibajte se besedam, ki jih ne uporabljate v govoru; v akademjski vestnik pišite tako, kot bi se pogovarjali z branjevko na trgu*; in na drugi strani PLK, ki izhaja iz tega, da govorec pri svojem govorjenju potrebuje različna sredstva, kajti sledi različnim ciljem, funkcijam, izbira primeren funkcijski jezik. Iz tega je jasno, zakaj branjevka uporablja druga jezikovna sredstva kot kdo, ki piše znanstveni članek. Tako vznikla nov položaj, na eni strani predstava enega KJ, na drugi strani pa veliko funkcij, in torej funkcijskih zvrsti. Vprašanje pa je, iz katerih osnov je množstvo funkcijskih zvrsti ustrezno predstavi enotnosti, ki je vsebovana v zamisli knjižnega jezika, kot jo je razvil PLK. Starý meni, da je predstava o funkcijski univerzalnosti KJ nerealna in nesprejemljiva.

Nasprotja med množstvom funkcijskih jezikov in idejo enega KJ člani PLK niso opazili. Osredotočali so se na sporočanje bogatost in gibkost, nasprotje širjenja, enotnost, pa je ostalo skrito v neresnični domnevi funkcijske univerzalnosti vsakega KJ. V jeziku obstajata, razlaga Starý, dve vrsti funkcij. Prve mora govorec razlikovati, da sodeluje v sporočanju, da se lahko primerno odziva (denotativne, katarzične⁵ funkcije), pri njih ni pomembno, ali je bil govor knjižen ali neknjižen. Te funkcije so primarne, naravne. Razmerje med knjižnim in neknjižnim pa je z vidika govorne dejavnosti nenaravno razlikovanje, torej umetno, drugotno. Ne izhaja namreč iz govorne dejavnosti, ampak ji je dodano. Prvotne funkcije se uporabljajo v različnih standardih. Tako standardizacija kot umetna strukturacija jezika približa le nekatere naravne funkcije, drugih nikoli, temelji torej na omejevanju spektra izraznih funkcij in funkcijskih vrednot izraznih sredstev, zato moramo za nezaznamovan položaj imeti ne enega, ampak več standardov, kajti spekter možnosti lahko omejujemo na več načinov. Postavlja se vprašanje, kateremu izmed teh standardov naj damo prednost, zakaj in v kakšnih okoliščinah. Glede na izhodišča PLK

³Tudi za slovenščino bi našli kar nekaj podobnih primerov. Npr. prvi jezikovnokulturni spor, ko Kopitar po mnenju nekaterih ni razumel potreb po kultivirani slovenščini za jezik visoke poezije, ali puristični posegi v bran jezika takrat, ko se je jezik spreminjal zaradi izraznih potreb, ki so bile posledica novih vlog slovenščine.

⁴Če ponazorimo to s slovenskim primerom, ustreza nasprotje med knjižno rabo določne oblike (*mladi*) in pogovorno (*ta mlad*). Kodifikacija daje prednost oblikoslovnemu izražanju razlik med posameznimi funkcijami, praksa ima za to druga, po navadi neoblikoslovna sredstva.

⁵Tu Starý misli npr. izrekanje kletvic, le zato, da človeku »odleže«, da zmanjša napetost v sebi. Gre torej za nekakšno katarzo ob izrekanju besed. Nekomu lahko rečemo »Idiot«, pa pri tem ne mislimo na njegove intelektualne zmogljivosti, temveč z besedo idiot izlijemo jezo iz sebe in si olajšamo dušo.

pomeni kultivirati KJ s funkcijskega vidika dati uporabniku podatke, s katerimi bo znal primerno izbirati iz spektra jezikovnih sredstev in funkcij, ne pa tega izbora omejevati in nadomeščati »z generičnim (zato funkcijsko nespecifičnim) prefabrikatom, kot to dejansko dela standardizacija« (48). Zato standardizacija, torej kodifikacija ni primerno sredstvo za doseganje kultiviranega izdelanega jezika, TJK je torej neskladna z vidika primernosti izbranih sredstev izbranim ciljem.

Starý funkcijske možnosti jezika predstavlja s podobo »bolj ali manj (prej bolj) zapletenega razbrzdanega prostora« (49). Pri tem jezikovno dodelanost, ki je bistvo in cilj TJK, razume kot možnost tekočega, gotovega gibanja po tem prostoru. To lahko dosežemo na dva načina: a) v prostoru postavimo orientacijske točke, označimo omrežje poti, ki jih lahko uporabnik kadar koli varno uporabi; ali b) uporabnike lahko sistematično seznanimo z vsemi zavoji in meandri tega prostora, da bi si – ob upoštevanju tega – lahko vedno sam izbral pot. Možnost a) je v jezikovni praksi izdelava standarda, b) pa je *informacijski pristop* k jezikovni rabi. Strategija a) po avtorjevem mnenju vodi k izdelanemu jeziku le, če je pregledna (uporabniku da podatke o vseh funkcijskih možnostih jezika), drugi pogoj pa je funkcijska reprezentativnost predlagane poti – standarda. Gre za to, da morajo biti predstavljene izrazne funkcije, s katerimi se uporabnik večkrat srečuje ali imajo posebno mesto. Koliko je uvedena jasnost teorije jezikovne kulture dejansko udeležena, je odvisno od tega, kako in koliko jezikovni standard izpolnjuje/ne izpolnjuje pogojev preglednosti in reprezentativnosti. Za češki jezikovni standard Starý meni, da ne izponjuje dobro teh dveh pogojev. »Češka jezikovna situacija – in to je ironija usode, kajti prav na ozadju češke jezikovne situacije je bilo oblikovano veliko stvari iz teorije jezikovne kulture – dopušča jasno občutenje načelne neskladnosti teorije jezikovne kulture« (50).

Tretje in četrto poglavje se ukvarjata s *sindromom narodne usode* (národní úděl). Sindrom narodne usode temelji na tem, da pristop k vprašanju jezikovne prakse ne temelji na vrednotenju dejanskega stanja te prakse, ampak nanj vpliva občutek nejezikovnega upada narodne samobitnosti v baroku. Na Češkem se pojavi z renesančno interpretacijo baročnega jezika in vpliva na razvoj teorije jezikovne kulture v vseh naslednjih obdobjih, prenaša se iz nazora o jezikovni kulturi na razvoj jezika samega. Razlogi za razliko med KJ in splošno jezikovno prakso, ki v češčini obstaja že več kot 200 let, so na eni strani v zgodovinskih okoliščinah (vendar bi te lahko v 200 letih presegli), na drugi strani v nepopolnosti funkcijskega merila, kot je bilo razloženo v 1. poglavju, naslednji vplivni dejavnik pa je *sindrom narodne usode*. »Tradicija torej ni vedno samo predmet zgodovinskega študija, ampak je lahko tudi sama delotvorni dejavnik« (Klimeš, Rak 1988, 516; citirano po: Starý 1995, 58).

Starý prikazuje kulturne in družbene okoliščine baročne dobe in dokazuje, da je bil jezik v tej dobi nedvomno osrednji pojav z vidika narodne ogroženosti in katastrofe, češka literatura to značilnost poimenuje *lingvocentrizem*. Ponazarja tudi, kako je ta sindrom vplival na purizem in kako se kaže tudi v teoriji jezikovne kulture. Pri puristih se ta sindrom kaže kot diskvalifikacija *dobrega avtorja* (tudi njihova dela vsebujejo germanizme, njihov jezik ni čist), sindrom pa se kaže tudi pri predstavnikih PLK. Starý z navedki iz literature dokazuje, da so konec koncev v tak upad češčine verjeli tudi predstavniki PLK. Celoten fenomen narodne usode vpliva na to, da se je na jezik gledalo kot na najosnovnejši kazalnik narodne identitete, jezikovni spori so se sprevračali v socialnopolitične spore. Vse to je povzročilo sakralen in pieteten odnos do jezika. Puristi govorijo o češčini kot o *dragi in bogati dediščini naših prednikov*, predstavnike PLK pa je zanimal le KJ in ne druge zvrsti. Sindrom narodne usode se pri puristih in predstavnikih PLK kaže v izrazito *intervencijski* obravnavi jezikovne prakse. Prav zaradi *intervencijskega pristopa k jezikovni praksi* se ta sindrom kaže tudi kot dejavnik, ki na to prakso vpliva. Je ilustracija tega, kako interpretacija narodne zgodovine lahko postane zgodovinsotvorni dejavnik in določa celó jezikovno prakso samo.

Četrto poglavje natančneje opisuje dinamiko sindroma narodne usode. Sindrom se je pojavil z Jungmannovo interpretacijo jezikovnega upada, kot ga je opisal v Zgodovini češke literature (1825).⁶ Obe merili – zgodovinsko in čistosti jezika – najdemo že pri Jungmannu. Čez 100 let ju je povzel purizem. Spremembo, ki bi lahko pomenila slabitev sindroma narodne usode, je nujno povezovati z nastopom PLK. Kaj je razdvajalo PLK in puriste glede tega sindroma? Pri puristih se sindrom kaže sistematično, v jeziku opažajo upadanje, zato vidijo potrebo po poseganju v sočasno jezikovno prakso (predvsem proti germanizmu). PLK pa je ta nazorski sistem omilil. Sindrom se kaže predvsem v njihovem poseganju v jezikovno prakso in v okvirjenosti njihove predstave o jezikovnem standardu. Vendar je PLK z opozarjanjem na potrebe jezikovne prakse manjšal vpliv sindroma narodne usode, izgubil je sistematičnost in neposrednost.

Konec 40. let pa se je vpliv sindroma zopet večal. Med 2. svetovno vojno in po njej se je na Češkem spet govorilo o nemškem pritisku – spet se je upadanje političnega in kulturnega življenja preneslo na jezik. Notranji dejavnik ponovne rasti tega sindroma pa je bil t. i. *Prvi Jezikoslovec*.⁷ Šlo je za izrazito težnjo po monopolizaciji jezikoslovnega prostora, za pričakovanje jezikovne avtoritete, ki bi odločala o vseh jezikovnih vprašanjih. Ta težnja je povzročila (gl. op. 7), da so zopet prevladala stališča TJK, ki ji sindrom narodne usode ni bil tuj. Sindrom je spet oživel na začetku 60. let, ki jih je zaznamovalo čustveno razpravljanje o vprašanjih *splošne češčine*.⁸ Vprašanja jezikovne prakse so bila spet rešena s TJK, torej spet z mislijo KJ. Prav to razpravljanje pa je pokazalo potrebo, ukvarjati se z jezikovno prakso v celoti, ne le s KJ, in to je bil korak k ločitvi od sindroma narodne usode.⁹ Drugače je v primeru sočasne jezikovne prakse na Češkem. Pritisk sindroma se umirja, do njegovega popolnega zatona pa ni prišlo. Na primeru diskusije o splošni češčini pa Starý pojasnjuje možnost, ki jo vidi pri reševanju vprašanj jezikovne prakse. Ne gre za to, da bi prevladala ena ali druga smer, temveč naj se spremeni pristop. Če je cilj demokratizacija jezikovne prakse, potem moramo sprostiti pot naravnim mehanizmom prilagajanja med obema zvrstema. Gre za razkritje sestavnih odvisnosti in za izvedbo skupnih korakov, ki pri opisu jezikovne prakse odpirajo cel niz možnosti. Najprej pa se mora sprejemanje sindroma narodne usode spremeniti le v eno izmed možnosti, ki jo jezikoslovci upoštevajo ali ne.¹⁰

Zarečenega kruha se največ poje je naslov 5. poglavja. V uvodu avtor navaja del besedila, ki bi ga prav lahko pripisali kateremu koli članu PLK, vendar so to besede največjega nasprotnika PLK, J. Hallerja. Starý z njimi ponazarja čustvenost spora med PLK

⁶Jungmann postavlja humanistični ideal na baročni jezik in od tod izrazito negativno vrednotenje baročne češčine, kar je po mnenju Starega enako, kot če bi komu s konca 20. stol. rekli, naj se brezhibno izraža v češčini 19. stol. Pri Jungmannu se je torej začela tradicija sindroma narodne usode.

⁷Prvi *Prvi Jezikoslovec* je bil Fr. Trávníček, ki je svoje jezikoslovje gradil na besedilih B. Havránka, ta je po T. smrti postal drugi Prvi Jezikoslovec in s svojimi učenci temeljito vplival na obravnavo jezikovnih vprašanj. Njegov Razvoj češkega knjižnega jezika (1936) je postal »biblija češkega jezikoslovja in je bil citiran vedno, znova in znova v vseh primernih in neprimernih priložnostih« (Stich 1987, 123; nav. po: Starý 1995, 89).

⁸T. i. obecná čestina proti knjižni češčini oz. plebejski pristop proti razsvetljskemu.

⁹Prvi jezikoslovec, ki ni podlegel temu sindromu, je bil Alexandr Stich, ki je *hladnokrvno izničil* običajne sodbe o baročni češčini in pokazal dejanski položaj jezika v tej dobi. Pri tem pa ni upošteval kakšnih novih, prej neopaženih jezikovnih pojavov, temveč le ni prevzel renesančne interpretacije teh pojavov (97).

¹⁰Kot zanimivost omenimo tretji pripis k 4. poglavju. V njem Starý piše, kako jezikoslovje samo vnaša določene nejezikoslovne predsodke o jeziku med uporabnike. Jezikoslovci niso »brez krivde /.../ vpliv in avtoriteta jezikoslovja sta lahko prav eden izmed mehanizmov proizvajanja teh predsodkov« (103).

in puristi. Tudi celotno vrednotenje obeh smeri se vse do danes kaže v protislovnem vrednotenju: Haller nima prav, je preživet, je minus; PLK je nosilec pravih nazorov, je plus. Starý pa v tem poglavju išče prav točke, ki so skupne obema smerema.

Prvo skladnost imenuje *brez zagotovila*. Nobena smer namreč ni zagotovila stika z živo jezikovno prakso. Puristi so s svojimi posegi povzročili celo protislovja in spore z jezikovno prakso in prav zato so posegli predstavniki PLK, ki so prisegali na funkcijsko merilo rabe jezika. Vendar kljub 50-letnemu delovanju tega merila še vedno traja razcep med KJ in jezikovno prakso. Obe smeri sta torej brez jamstev za zблиževanje nasprotij med obema zvrstema. Druga skladnost je sindrom narodne usode, ki deluje v obeh smereh, kot je bilo prikazano v 3. in 4. poglavju, kaže pa se predvsem v poseganju v jezikovno prakso. Tretja skladnost je torej interventnost poseganja v jezikovno prakso. Obe smeri sta se pojavili v istem družbenem ozračju, za katero je bila značilna *dinamizacija dogajanja*. Puristi so jo razumeli kot upad, PLK pa kot ne dovolj hiter razvoj. Pri obeh smereh pa je sprožila potrebo po dejavnosti glede češčine.

Obe smeri sta pri obravnavi češčine uporabljali primerjavo z drugimi jeziki. Ena in druga si je seveda razmere v teh jezikih razlagala po svoje. Skupna točka pa je, da sta obe češčino primerjali z angleščino, francoščino in nemščino, torej z razvitimi, najkulturnejšimi jeziki tedanje Evrope. Šlo je torej za ustvarjanje predstave o polnovrednem narodnem jeziku. Ideal takega jezika pa je bil seveda različen. Glede na PLK je tak ideal *izdelan, izobražen* jezik leposlovja, znanosti in izročila, pri puristih pa čist, lep, samosvoj jezik, ki ima pravico biti imenovan *bogata dediščina naših prednikov*. S tem v zvezi je tudi različnost v zvezi s cilji in dejavnostmi glede češčine. Prvi cilj puristov je bil jezik rešiti prevzetih besed, PLK pa je želel dovolj jezikovnih sredstev za vse funkcije in cilje. Ločili so se torej v konkretnem, neposrednem cilju dejavnosti, ne pa v celotnem značaju svojega odziva: nepolnovrednost češčine je bilo treba spremeniti z zavestnim negovanjem, omikanjem jezika.

Osnovni način dejavnosti je bil torej enak, njihov pristop k jezikovni praksi je bil intervencijski. S tega vidika nastop PLK proti puristom ni bil nastop proti »posegom puristov, ampak proti purizmu teh intervencij« (114). Zadnja podobnost med PLK in puristi je, da je sta obe smeri le kritika jezikovne prakse, ne pa njena teorija. Zato Starý govori o teoriji jezikovne kulture kot doktrini. Nastala je kot odziv na purizem, ki se je ukvarjal z vprašanji jezikovne prakse – zato je na tradicionalna vprašanja, ki si jih je postavljaj purizem, teorija jezikovne kulture dajala samo drugačne odgovore. Njen učinek ni bil načrt tokov jezikovne prakse, temveč njihova regulacija. V tem smislu je TJK kljub svojemu nazivu *doktrina jezikovne prakse*, ne pa njena teorija (123). Nadomestila je eno doktrino z drugo, morda realističnejšo in primernejšo, kot je bil purizem, pa vendar z doktrino.

V zadnjem poglavju, *Epilog ali Možnosti, ki čakajo*, Starý rabo jezika zopet primerja s potjo skozi bolj ali manj razbrazdano površino. Dve poti sta, dve strategiji potovanja: *obveščevalna* in *omejevalna/intervenistična*. Potujemo lahko posredno (vodi nas teorija) ali neposredno. Oblikovalci obeh sistemov morajo upoštevati *pogoje uspešnosti*, to je obstoj različnih družbenih in sistemskih okoliščin, ki morajo biti izpolnjene, da se popotnik lahko zares orientira. Ena pomembnih družbenih okoliščin je avtorizacija posega. Nanjo vplivajo sporočanja prilagodljivost skupnosti, narodne posebnosti, zgodovinske razmere, estetika, družbeni pritiski, prestiž ... Njihova relevantnost se s časom spreminja. Edina zahteva je, da uporabnik lahko rešuje probleme. Poseganje ne prihaja vedno od zunaj, popotniki imajo svoje lastne omejitve, svoje lastne vzorce. Skratka: mogoči so različni pristopi, nekateri v svoji skupnosti sledijo obveščevalnim, drugi raje posegovalnim strategijam. Starý meni, da moramo upoštevati dva vidika v zvezi z dejstvom, da je

poseganje v jezik sestavni del rabe tega jezika: 1. Kakšen je pomen jezikoslovja glede poseganja v jezik, ali jezikoslovci lahko posegajo vanj? Jezikoslovci gotovo imajo edinstveno vlogo v tem, da proučujejo urejanje in okoliščine, vključujoč pogoje uspešnosti poseganja v jezik. Rezultati takega študija so lahko dobro izhodišče za informiran *jezikovni menedžment*.¹¹ 2. Jezikoslovje sodi k tistim disciplinam, ki prek svoje dejavnosti vplivajo na oblikovanje predmeta svojega študija, jezikoslovje je *sebeoblikovalna*, endomorfna disciplina.

Bistvene misli te zanimive knjige smo orisali kar podrobno. Primerjave s slovenskim jezikovnim položajem se ponujajo kar same, gotovo se bodo bralcu porodile že z branjem tega prispevka. Upamo, da ga bo to spodbudilo k branju recenzirane knjige. Avtor je želel preseči sindrom narodne usode kot sindrom, ki je določal in določa poseganje v jezik na Češkem. Preseči sindrom pa ne pomeni odreči se poseganju v jezik, temveč prikazati poseganje le kot eno izmed možnosti, torej ne kot edino. Jezikoslovje je lahko ena izmed intervencijskih sil ali pa je lahko teorija teh sil. Pristop k jezikovni praksi Praškega krožka je bil s svojo zaprtostjo med tokove jezikovne prakse prva pot, z videnji samega sebe pa je bil PLK usmerjen k drugi izmed obeh možnosti jezikoslovja jezikovne prakse. Knjiga Z. Starega je »neposredni odziv na stereotipe in popačenosti, ki se pojavljajo v pristopu jezikoslovja k jezikovni praksi in 'jezikoslovna' samorefleksija tega pristopa« (146).

Monika Kalin Golob

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana

¹¹ Starý to zvezo določa kot spremembo perspektive v jezikovni praksi, tj. od *jezikovnega načrtovanja* k *jezikovnemu menedžmentu*. »Medtem ko je teorija jezikovnega načrtovanja verjela v dokončno rešljivost jezikovnih težav, v jezikovna spoznanja in njihovo jasno zvezo z jezikovnim ravnanjem govorečih, pa jezikovni menedžment v to ne verjame in se je 'sprijaznil s tem', da bodo jezikovne težave vedno z nami, ker njihovo jedro temelji na stalnemu izravnavanju različnih dejavnikov, ki se srečujejo v pristopih k jezikovni praksi in v tej praksi sami« (139).

BIBLIOGRAFIJA ALEKSANDRA SKAZE

(ob šestdesetletnici)

1956

B

Mamin Sibirjak : milijoni Privalovih. – Naši razgledi 5, št. 19 (6. 10. 1956), str. 461–462.

Ocena.

Nova knjiga Čehova. – Naši razgledi 5, št. 16 (25. 8. 1956), str. 398.

O tretji knjigi Izbranega dela.

1957

B

Rdeča konjenica. – Naši razgledi 6, št. 22 (30. 11. 1957), str. 555.

O knjigi Isak Babelj: Rdeča konjenica.

1959

B

Slovenski pesniki v prevodih A. Surkova. – Naši razgledi 8, št. 24 (26. 12. 1959), str. 589–590.

1961

B

Nekje živi deček... – Tribuna 11, št. 1 (15. 1. 1961), str. 5.

O sovjetskem filmu Serjoža, ki so ga posneli po istoimenskem romanu V. Panove I. 1960.

1962

F

Sovjetska mlada literarna generacija v luči ankete časopisa »Voprosy literatury«. – Problemi 1963, št. 3, str. 285–287.

O članku v Voprosy literatury 1962, št. 9, str. 117–158.

1963

A

Epika. – V: Lirika, epika, dramatika. – Murska Sobota : Pomurska založba, 1963. – Str. 49–58.

A – disertacija, knjige, študije in razprave

B – članki, ocene

C – uredništvo

D – leposlovje, esejistika

E – prevodi knjig, člankov

F – ostalo

G – intervjuji, o njem

B

Na pol poti : nekaj misli ob slovenskem prevodu povesti Prijatelji Vasilija Aksjonova. – Jezik in slovstvo 8, št. 8 (1962/63), str. 250–252.

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1962/63. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1963. – Str. 161–162.

Poročila o imenovanjih in strokovna mnenja : XXIV. – V: Univerza, Ljubljana. Objave Univerze v Ljubljani 31. – Ljubljana : Univerza, 1963. – Str. 84–88.

Biografija, bibliografija in strokovni mnenji V. Brnčič in B. Krefta.

1964

B

Pomembne bibliografske publikacije. – Jezik in slovstvo 9, št. 7/8 (1963/64), str. 283–285.

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1963/64. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1964. – Str. 111–112.

1965

A

Avtorjev odnos do literarnih likov in oblikovanje intelektualne fiziognomije v romanu Senčni ples. – Jezik in slovstvo 10, št. 8 (1965), str. 235–241.

O knjigi Alojz Rebula: Senčni ples.

E

Aksenov, Vasilij Pavlovič: Pomaranče iz Maroka ; [prevedla Aleksander Skaza in Uča Zlobec]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1965. – 155 str. – (Žepna knjiga Zenit ; 9).

Avtor in njegovo delo / A[leksander] S[kaza] : str. 155. – Prevod dela: Oranži iz Maroka.

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1964/65. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1965. – Str. 101–102.

1966

C

Ruska književnost za gimnazije / sestavil Aleksander Skaza. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1966. – 301 str.

1967

B

Pregled ruske književnosti do Gogolja. – Jezik in slovstvo 12, št. 6 (1967), str. 188–191.

O knjigi Vera Brnčič: Ruska književnost do Gogolja.

»Sovjetska književnost« ali »sovjetske književnosti« : (nekaj pripomb k preučevanju in obravnavanju medsebojnih zvez in odnosov med sovjetskimi književnostmi). – Jezik in slovstvo 12, št. 7 (1967), str. 215–218.

E

Simonov, Konstantin: Ne rodijo se kot vojaki : roman ; [prevedel Aleksander Skaza]. – V Ljubljani : Borec, 1967. – 644 str.

Prevod dela: Soldatami ne roždajutsja.

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v letu 1965/66. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1967. – Str. 93.

1968

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v študijskem letu 1966/67. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1968. – Str. 85–86.

1969

A

Ruska književnost. – V: Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani. – V Ljubljani : Univerza, 1969. – Str. 261–263.

B

Akademiku Viktorju Vladimiroviču Vinogradovu v spomin. – Jezik in slovstvo 15, št. 2 (1969/70), str. 60–62.

Monografija o Levu Nikolajeviču Tolstoju. – Jezik in slovstvo 14, št. 2 (1969), str. 61–63, št. 3 (1969), str. 95–96, ov. III–IV.

O knjigi Henri Troyat: Tolstojevo življenje, 1–2 knj. Ljubljana 1967.

Oktobrska revolucija in slovenska književnost. – Jezik in slovstvo 14, št. 3 (1969), str. 89–92.

O knjigi Franc Zdravec: Oktobrska revolucija in slovenska literatura. Murska Sobota, 1968.

G

Aleksander Skaza, asistent za novejšo rusko književnost. – V: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev : 2. knjiga : 1956–1966. – Ljubljana : Univerza, 1969. – Str. 103.

Asistent Saša Skaza. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1967/68. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1969. – Str. 89.

1970

A

F. M. Dostojevski – umetnik ; Kratak življenjepis ; Opombe. – V: Fedor Mihajlovič Dostojevskij: Mali junak. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1970. – Str. 125–150.

Poetika D. S. Lihačova in prevrednotenje ruskega srednjeveškega slovstva. – Slavistična revija 18, št. 1/2 (1970), str. 146–153.

D

Puškin ; [prevedel Aleksander Skaza]. – V: Fedor Mihajlovič Dostojevskij: Mali junak. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1970. – Str. 112–124.

F

Delovanje republiškega odbora SDS. – Jezik in slovstvo 15, št. 5 (1969/70), str. 168, ov. III.

Sestanek republiškega odbora SDS – 3. aprila 1970. – Jezik in slovstvo 15, št. 7/8 (1969/70), str. 288, ov. III.

G

Aleksander Skaza, asistent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1968/69. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1970. – Str. 93.

1971

A

Osrednji literarni lik kot dominantna semantična enota v romanu Senčni ples. – V: Lirika, epika, dramatika. – 2. predelana izd. – Murska Sobota : Pomurska založba, 1971. – Str. 276–284.

B

Nikolaj Fjodorovič Preobraženskij. – Jezik in slovstvo 14, št. 4 (1970/71), str. 112–113.

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1969/70. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1971. – Str. 88.

1972

B

Poetika kompozicije. – Slavistična revija 20, št. 3 (1972), str. 353–360.

O knjigi B. A. Uspenskij: Poetika kompozicij, Struktura hudožestvennega teksta i tipologija kompozicionnoj formy (1970).

Pripovedništvo L. N. Tolstoja ; Kratak življenjepis ; Literatura o Tolstoju ; Opombe. – V: Lev Nikolaevič Tolstoj: Povest včerajšnjega dne. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1972. – Str. 158–181.

C

Tolstoj, Lev Nikolaevič: Povest včerajšnjega dne : izbor kratke proze ; [prevredla Josip Vidmar in Severin Šali ; izbral, uredil, spremno besedo in opombe napisal Aleksander Skaza]. – V Ljubljani : Mladinska knjiga, 1972. – 181 str. – (Knjižnica Kondor ; 125).

G

Asistent Aleksander Skaza. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1970/71. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1972. – Str. 102.

1973

B

Vera Brnčič: (zapis ob šestdesetletnici). – Jezik in slovstvo 19, št. 1/2 (1973/74), str. 57–58.

Vera Brnčič pri 60. letu. – Delo 15, št. 179 (3. 7. 1973), str. 9.

G

Aleksander Skaza, asistent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1971/72. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1973. – Str. 114–115.

1974

B

Roman Peterburg Andreja Belega. – V: Andrej Belyj: Peterburg. – V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1974. – Str. 5–49.

F

Medkatedrsko posvetovanje slavistov v Sarajevu. – Jezik in slovstvo 20, št. 1 (1974/75), str. 32, ov. III.

G

Skaza Aleksander, asistent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1972/73. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1974. – Str. 118.

1975

A

Bratko Kreft kot dostoevskolog. – Slavistična revija 23, št. 1(1975), str. 3–26.

Med utopijo in antiutopijo : »Sanje smešnega človeka« F. M. Dostojevskega. – Gledališki list Drame SNG Ljubljana – Mala drama 1975/76, št. 1.

Tvorcheskie raboty učenikov Tolstogo v Yasnoj Polyane. – Slavistična revija 23, št. 1 (1975), str. 80–84.

G

Aleksander Skaza, asistent za novejšo rusko književnost. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1973/74. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1975. – Str. 118.

1976

A

Problemi poetike romana Peterburg Andreja Belega. – Ljubljana : [A. Skaza], 1976. Disertacija. – Strojepis. avtograf.

B

Pomemben strokovni priručnik za bolj kompleksen pouk književnosti v osnovnih in srednjih šolah : Matjaž Kmecl: Mala literarna teorija. Založba Borec, Ljubljana 1976. – Jezik in slovstvo 22, št. 1 (1976/77), str. 28–32.

Ocena.

Vzorna pedagoška delavka : zapis ob sedemdesetletnici prof. Vlaste Tominšek. – Jezik in slovstvo 22, št. 1 (1976/77), str. 20–21.

C

Jezik in slovstvo 22, št. 1–3 (1976/77), str. 1–96.

Urednik za primerjalno slavistiko.

F

Tretji kongres MAPRJAL, Varšava 23.–28. avgusta 1976. – Jezik in slovstvo 22, št. 2 (1976/77), ov. III–IV.

G

Aleksander Skaza, asistent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1974/75. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1976. – Str. 150.

1977

B

Nekaj opazk o terminu »obraz«. – Jezik in slovstvo 22, št. 5 (1976/77), str. 149–152.

Avtor prvega dela (str. 149–150), avtor drugega dela Matjaž Kmecl.

Vera Brnčič. – Delo 19, št. 238 (13. 10. 1977), str. 7.

Nekrolog. – S portretom.

Vera Brnčič : (2. julija 1913, Orel, Rusija – 7. oktobra 1977, Ljubljana). – Jezik in slovstvo 23, št. 2 (1977/78), str. 46–47.

Nekrolog.

C

Jezik in slovstvo 22, št. 4–8 (1976/77), str. 97–272.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 23, št. 1–2 (1977/78), str. 1–64.

Urednik za primerjalno slavistiko.

G

Aleksander Skaza, asistent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1975/76. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1977. – Str. 157.

1978

A

Groteska v literaturi : (poskus historično–tipološke opredelitve). – Jezik in slovstvo 23, št. 3/4 (1977/78), str. 71–81.

B

Dr. Vera Brnčič–Šermazanova : 2. 7. 1913, Orel, Rusija – 7. 10. 1977, Ljubljana. – Objave Univerze za študijsko leto 1977/78, št. 1/2 (1978), str. 49–50.

Poezija Franceta Prešerna v ukrajinščini. – Jezik in slovstvo 23, št. 7/8 (1977/78), str. 350–352.

Ocena prevoda France Prešeren: Poezii. Kiiv 1977.

C

Jezik in slovstvo 23, št. 3/4–7/8 (1977/78), str. 65–356.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 24, št. 1–2 (1978/79), str. 1–64.

Urednik za primerjalno slavistiko.

E

Jakobson, Roman: Slovenski primer osrednje vloge brezosebnih stavkov v pesniškem kontekstu ; [prevedel Aleksander Skaza]. – Sodobnost 26, št. 1 (1978), str. 53–56.

G

Aleksander Skaza, asistent. –V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1976/77. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1978. – Str. 202–203.

1979

A

Jenko – Lermontov – Gogolj in problem pozne romantike. – Slavistična revija 27, št. 3/4 (1979), str. 393–401.

Zusammenfassung.

Spetje tradicije in novatorstva v romanu Peterburg Andreja Belega : (zastavitev vprašanja). – Jezik in slovstvo 24, št. 5/6 (1978/79), str. 127–140.

B

Literarna rusistika : (tradicija, problemi, načrti). – Anthropos 1979, št. 1/2, str. 230–233.

Panorama ruske literature : pri Mladinski knjigi je izšel prevod literarnozgodovinske knjige Janka Lavrina. – Delo 21, št. 80 (5. 4. 1979), str. 16.

Pojem (umetniški) »tekst«. – Jezik in slovstvo 24, št. 7 (1978/79), str. 211–212.

Visoka kultura verza in jezika : lirika ruskega pesnika Aleksandra Bloka v slovenskem izboru in prevodu. – Delo 21, št. 98 (26. 4. 1979), str. 5.

O knjigi Aleksander Blok. Ljubljana 1978.

C

Jezik in slovstvo 24, št. 3/4 – 8 (1978/79), str. 65–312.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 25, št. 1–3 (1979/80), str. 1–100.

Glavni in odgovorni urednik ter urednik za primerjalno slavistiko.

Znanstveno srečanje slavistov ljubljanske in celovške univerze z osrednjo temo Simon Jenko (1835–1869). Celovec, 31. maja in 1. junija 1979. – Slavistična revija 27, št. 3/4 (1979), str. 323–457.

F

Poročilo o stanju strok na PZE za slovanske jezike in književnosti filozofske fakultete. – Anthropos 1979, št. 1/2, str. 201–233.

G

Aleksander Skaza, dip. fil., asist. za rusko književnost. – V: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev : 3. knjiga, 1. del : 1966–1976. – Ljubljana : Univerza, 1979. – Str. 144.

Dr. Aleksander Skaza, docent. –V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1977/78. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1979. – Str. 174–175.

1980

A

Fragment o dramatik Mihaila Bulgakova. – Jezik in slovstvo 25, št. 6 (1978/80), str. 155–159.

B

»Pesnitev« Moskva–Petuški ali »zaostritev« nekega vprašanja. – Delo 22, št. 149 (26. 6. 1980), str. 14.

»Zaostritev ruskega vprašanja« : ob knjigi Moskva –Petuški V. Jerofejeva, ki je v prvem svežnju nove Modre ptice. – Delo 22, št. 149 (26. 6. 1980), str. 14.

Ocena.

Zapis o avtorici. – V: Nadežda Mandelštam: Spomini. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1980. – Str. 433–434.

Dodan Seznam oseb: str. 435–463.

C

Jezik in slovstvo 25, št. 4/5–7/8 (1979/80), str. 101–248.

Glavni in odgovorni urednik ter urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 26, št. 1–3 (1980/81), str. 1–116.

Glavni in odgovorni urednik ter urednik za primerjalno slavistiko.

E

Mandelštam, Nadežda Jakovlevna: Spomini ; [prevod, zapis o avtorici in seznam oseb Aleksander Skaza]. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1980. – 462 str.

Prevod dela: Vospominanija.

F

Provincialna samovšečnost in zaprtost kulturnih informacij. – Delo 22, št. 284 (6. 12. 1980), str. 32.

Pogovor.

G

Dr. Aleksander Skaza, docent. –V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani v študijskem letu 1978/79. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1980. – Str. 237–238.

1981

A

»Pesnitev« Moskva – Petuški Venedikta Jerofejeva in tradicija Gogolja ter Dostojevskega : (zastavitev vprašanja). – Slavistična revija 29, št. 4 (1981), str. 589–596.

Zusammenfassung.

Pripovedništvo in dramatika Mihaila Bulgakova. – V: Mihail Bulgakov: Škrlatni otok ; Molière. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1981. – Str. 132–159.

B

Andrej Beli : preporoditelj pesniškega jezika in umetniškega mišljenja. – Naši razgledi 30, št. 1 (16. 1. 1981), str. 29.

Nekateri aktualni problemi primerjalnega preučevanja ruske in slovenske literature 19. in začetka 20. stoletja. – Jezik in slovstvo 26, št. 4 (1980/81), str. 135–138.

Diskusijski prispevek na sovjetsko–jugoslovanskem strokovnem srečanju Rusko–jugoslovanski kulturni stiki 19. in začetka 20. stoletja v Moskvi 18.–25. 11. 1980.

»Pesnik« Fjodor Mihajlovič Dostojevski : jubilejni zapis. – Dnevnik 30, št. 43 (14. 2. 1981), str. 9.

Simpozij o ruskem simbolizmu na univerzi v Bergamu. – Jezik in slovstvo 36, št. 3 (1990/91), str. 92–95.

C

Jezik in slovstvo 26, št. 4–7/8 (1980/81), str. 117–292.

Glavni in odgovorni urednik ter urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 27, št. 1–2/3 (1981/82), str. 1–92.

Glavni in odgovorni urednik ter urednik za primerjalno slavistiko.

E

Bahtin, Mihail: »Pesnik« Fjodor Mihajlovič Dostojevski : jubilejni zapis. – Dnevnik 30, št. 43 (14. 2. 1981), str. 9.

G

Dr. Aleksander Skaza, docent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1979/80. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1981. – Str. 329–330.

1982

A

Il grottesco in letteratura (per una definizione storico-tipologica). – V: Ivan Verč: L'anno nudo : romanzo di Boris Pil'njak. – Sassari : Libreria Dessi Editrice, 1982. – Str. 99–127.

Historičnotipološka opredelitev »groteske« v literaturi. – V : Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (18 ; 1982 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XVIII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 5.–17. julij 1982. – Ljubljana : Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1982, str. 93–111.

Mihail Mihajlovič Bahtin : (oris življenja in dela). – V: Mihail Bahtin: Teorija romana. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1982. – Str. 384–424.

Possibilità e limiti del dialogo intellettuale nei romanzi di Alojz Rebula. – V: L'identità culturale di Alpe Adria : convegno di studi (1982 ; Venezia). Il contributo sloveno al convegno di Alpe Adria : letteratura fra romanticismo e decadentismo, fra realismo e neorealismo. – Venezia : [Comunità di lavoro Alpe Adria], 1982. – Str. 61–66.

B

Komedija Utva Antona Pavloviča Čehova. – Gledališki list Drame SNG Ljubljana 1982/83, št. 2, str. 30.

Kronološki pregled življenja in dela Borisa Leonidoviča Pasternaka. – Boris Pasternak: Pesmi. – Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982. – Str. 169–185.

C

Bahtin, Mihail Mihajlovič: Teorija romana : izbrane razprave ; [prevedel Drago Bajt ; izbor in spremna beseda Aleksander Skaza]. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1982. – 431 str. – (Zbirka Marksistična teorija kulture in umetnosti).

Jezik in slovstvo 27, št. 4–7/8 (1981/82), str. 93–260.

Glavni in odgovorni urednik ter urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 28, št. 1–3 (1982/83), str. 1–92.

Urednik za primerjalno slavistiko.

F

Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – Ljubljana : Raziskovalna skupnosti Slovenije, 1982. – 50 str.

URP Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – V: Znanstveno raziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1981. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1982. – Str. 62–71.

Povzetek.

G

Dr. Aleksander Skaza, docent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1980/81. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1982. – Str. 263–264.

1983

A

Simbolistični preporod pesniškega jezika in umetniškega mišljenja pri Andreju Belem. – V: Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi : 1. del. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1983. – Str. 199–207.

Rezjume.

C

Jezik in slovstvo 28, št. 4–7/8 (1982/83), str. 93–328.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 29, št. 1–2/3 (1983/84), str. 1–112.

Urednik za primerjalno slavistiko.

F

Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – Ljubljana : Raziskovalna skupnost Slovenije, 1983. – 23 str.

URP Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – V: Znanstveno raziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1982. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1983. – Str. 77–89.

Povzetek. Izvleček. Auszug.

G

Dr. Aleksander Skaza, docent. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1981/82. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1983. – Str. 307–309.

1984

B

Dramskost F. M. Dostojevskega in roman Bratje Karamazovj. – Gledališki list Drame SNG Ljubljana 1983/84, št. 4, str. 75–76.

C

Jezik in slovstvo 29, št. 4–8 (1983/84), str. 113–320.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 30, št. 1/2–3 (1984/85), str. 1–104.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Ruski formalisti : izbor teoretičnih besedil / [prevedel Drago Bajt ; izbor Drago Bajt in Aleksander Skaza ; uredil, komentar in opombe napisal, sestavil bibliografijo ter

kazala Aleksander Skaza]. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1984. – 530 str. – (Zbirka Tokovi).

URP Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – V: Znanstveno raziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1983. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1984. – Str. 90–106.

Izvleček. Auszug. Bibliografija.

G

Dr. Aleksander Skaza, docent. – V: Filozofska fakulteta. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1982/83. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1984. – Str. 310–311.

1985

A

Roman »Peterburg« Andreja Belogo i problema literaturnog subjekta : (postanovka voprosa). – Slavistična revija 33, št. 3 (1985), str. 311–314.

Cir. – Povzetek. – Referat na Slavističnem srečanju univerz v Ljubljani in Celovcu, Ljubljana 16.–18. 5. 1985.

B

Akademik prof. dr. Bratko Kreft. – Slavistična revija 33, št. 3 (1985), str. 307–309.

Ob 80–letnici.

Doktrina socialističnega realizma v povojni slovenski publicistiki : (povzetek). – V: Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (21 ; 1985 ; Ljubljana). Zbornik predavanj / XXI. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 1.–13. julij 1985. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1985. – Str. 189.

Osemdeset let akademika prof. dr. Bratka Krefta. – Jezik in slovstvo 30, št. 6 (1984/85), str. 173–175.

C

Jezik in slovstvo 30, št. 4–7/8 (1984/85), str. 105–268.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 31, št. 1–2/3 (1985/86), str. 1–100.

Urednik za primerjalno slavistiko.

F

URP Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – V: Znanstveno raziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1984. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1985. – Str. 42–50.

Izvleček. Auszug. Bibliografija.

G

Dr. Aleksander Skaza, izredni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1983/84. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1985. – Str. 340–342.

1986**A**

Andrej Belyj i teorija groteska v XX veke : (k postanovke problemy). – V: Andrej Belyj pro e contra : Atti del I. Simposio Internazionale Andrej Belyj. – Milano : Unicopli, 1986. – Str. 201–206.

Komedija o »goljufivem svetu« Kvartopirci N. V. Gogolja. – Gledališki list Drame SNG Ljubljana 1985/86, št. 7, str. 94–96.

»Poema« Moskva–Petuški Venedikta Jerofejeva i tradicija Gogolja i Dostoevskog ; (sa slovenskog Stojan Trečakov). – Letopis Matice srpske 162, knj. 437, zv. 4 (1986), str. 541–550.

B

Postmodernizem : poskusi pojmovne opredelitve. – Primerjalna književnost 9, št. 2 (1986), str. 4–5.

Diskusija. – Soavtor.

Turgenjev in slovenski realizem : Štefan Barbarič, Turgenjev in slovenski realizem, Slovenska matica, Ljubljana 1983. – Jezik in slovstvo 31, št. 4 (1985/86), str. 138–139.

C

Jezik in slovstvo 31, št. 4–8 (1985/86), str. 101–296.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 32, št. 1–2/3 (1986/87), str. 1–88.

Urednik za primerjalno slavistiko.

G

URP Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – V: Znanstveno raziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1985. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, Znanstveni inštitut, 1986. – Str. 49–61.

Izveček. Auszug. Bibliografija.

Dr. Aleksander Skaza, izr. profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani v študijskem letu 1984/85. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1986. – Str. 341–343.

1987**A**

Roman Peterburg Andreja Belega. – V: Andrej Belyj: Peterburg. – 2. natis. – V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1987. – Str. 5–[49].

Sovjetska literatura in doktrina socialističnega realizma v povojni slovenski publicistiki in prevodih. – V: Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1987. – Str. 39–51.

Zusammenfassung.

B

Brnčič, Vera. – V: Enciklopedija Slovenije : 1. knj. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987. – Str. 386.

Janko Lavrin : 10. februarja 1887, Krupa v Beli krajini – 13. avgusta 1986, London. – Jezik in slovstvo 32, št. 4 (1986/87), str. 106–108.

Nekrolog.

C

Dostoevsky studies 8 : journal of the International Dostoevsky society. – Klagenfurt : International Dostoevsky society, 1987. – 296 str.

Jezik in slovstvo 32, št. 4–7/8 (1986/87), str. 89–260.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 33, št. 1/2–3 (1987/88), str. 1–80.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Socialni realizem v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi : mednarodni simpozij v Ljubljani od 26. do 28. junija 1985 / [uredil Franc Zadravec s sodelovanjem Jožeta Koruze in Aleksandra Skaze (književnost in kultura) ter Jožeta Toporišiča (jezik)]. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1987. – 642 str. – (Obdobja ; 7).

F

Interkatedrsko srečanje jugoslovanskih slavistov v Ljubljani. – Jezik in slovstvo 33, št.1/2 (1987/88), ov. III.

Slavistično društvo in naš čas. – Jezik in slovstvo 33, št. 3 (1987/88), str. 49–50.

Zahteve in protesti : Slavistično društvo Slovenije in naš čas. – Večer 43, št. 249 (26. 10. 1987), str. 4.

G

Dr. Aleksander Skaza, izredni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze Edvarda Kardelja v študijskem letu 1985/86. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1987. – Str. 361–364.

Od jezika »svetle bodočnosti« do reprezentanta velike kulture : vprašanje rusistike in ščesa / [zapisal] Peter Kolšek. – Delo 29, št. 303 (30. 12. 1987), str. 3.

Intervju.

1988

A

Literarni subjekt v pripovedni prozi ruskega simbolizma : (na primerih iz romanov Andreja Belega). – Slavistična revija 36, št. 2 (1988), str. 217–231.

Pokristjanjenje Rusije in nekatere dileme ruske kulture : ob tisočletnici. – Delo 30, št. 268 (17. 11. 1988), str. 13–15.

Usoda »romana« v pripovedništvu Alojza Rebule : (zastavitev vprašanja). – V: Sodobni slovenski jezik, književnost in kultura. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1988. – Str. 161–168.

Vladimir Solovjov – mislec »pozitivne celovitosti«. – Celovski Zvon 6, št. 18 (1988), str. 42–47.

B

F. Mihajlovič Dostojevski in jugoslovansko gledališče. – Maske 7/8 (1987/88), str. 11–12, št. 8/9 (1988), str. 17, 18, 19, 21.

Okrogla miza.

Ob življenjskem jubileju našega Iva Graula. – Jezik in slovstvo 33, št. 4 (1987/88), str. 97–98.

Soavtor, skupaj s H. Jug–Kranjec, G. Kocijanom in F. Žagarjem.

C

Jezik in slovstvo 33, št. 4–7/8 (1987/88), str. 81–244.

Urednik za primerjalno slavistiko.

Jezik in slovstvo 34, št. 1/2–3 (1988/89), str. 1–80.

Glavni in odgovorni urednik.

E

Solovjov, Vladimir: Misli : [prevedel in izbral Aleksander Skaza]. – Celovški Zvon 6, št. 19 (1988), str. 43–46, št. 20 (1988), str. 62–65, št. 21 (1988), str. 86–90.

F

Kulturna ustvarjalnost v SZ in perestrojka. – Teorija in praksa 25, št. 1/2 (1988), str. 209–210.

Literarna veda na XII. Kongresu slavističnih društev Jugoslavije. – Naši razgledi 37, št. 18 (23. 9. 1988), str. 553.

G

Dr. Aleksander Skaza, izredni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze Edvarda Kardelja v študijskem letu 1986/87. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1988. – Str. 349–351.

1989

A

Groteska. – V: Enciklopedija Slovenije : 3. knj. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1989. – Str. 396–397.

Literarno–estetski nazor F. M. Dostojevskega. – V: Fedor Mihajlovič Dostoevskij: Nova beseda. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – Str. 258–282.

Realizem v višjem pomenu : iz študije o Dostojevskem. – Delo 31, št. 177 (3. 8. 1989), str. 5.

Uvod. – V: Fedor Mihajlovič Dostoevskij: Nova beseda. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – Str. 5–7.

Zukunftsdenken und Perspektivengestaltung in den Romanen »Serebrjanyj golub« und »Peterburg« von Andrej Belyj. – Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität. Gesellschaftswissenschaftliche Reihe 38, H. 1 (1989), str. 52–57.

B

Dostojevski pri Slovencih (do leta 1986) / sestavila Jože Sever in Aleksander Skaza. – V: Fedor Mihajlovič Dostoevskij: Nova beseda. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – Str. 306–310.

Soavtor.

Jože Sever : zapis ob šestdesetletnici. – Jezik in slovstvo 34, št. 3(1988/89), str. 71–72.

Komentarji in opombe. – V: Fedor Mihajlovič Dostoevskij: Nova beseda. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – Str. 311–358.

Kronološki pregled življenja in dela F. M. Dostojevskega. – V: Fedor Mihajlovič Dostoevskij: Nova beseda. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – Str. 283–305.

Najpopolnejša predstavitev slovenske poezije v ruščini : reprezentativni zbornik 41 pesnikov. – Delo 31, št. 266 (16. 11. 1989), str. 3.

Ob izidu antologije Slovenska poezija dvajsetega stoletja.

C

Dostoevskij, Fedor Mihajlovič: Nova beseda : zapisi in razmišljanja o (literarni) umetnosti in umetniškem ustvarjanju ; [izbor, uredil in spremno študijo napisal Aleksander Skaza ; prevedli Ciril Stani, Aleksander Skaza in France Vurnik]. – Ljubljana : Cankarjeva založba, 1989. – 358 str. – (Zbirka Bela krizantema).

International Dostoevsky symposium (7 ; 1989 ; Ljubljana). Programme = Résumés / VII. International symposium, Ljubljana 22–29 July 1989 / [organizing committee Aleksander Skaza]. – [Ljubljana : s. n., 1989]. – 85 str.

Jezik in slovstvo 34, št. 4/5–7/8 (1988/89), str. 81–200.

Glavni in odgovorni urednik.

Jezik in slovstvo 35, št. 1/2 (1989/90), str. 1–44.

Glavni in odgovorni urednik.

Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi : mednarodni simpozij v Ljubljani od 1. do 3. julija 1987 / [uredila Aleksander Skaza (književnost in kultura) in Ada Vidovič–Muha (jezik) s sodelovanjem Jožeta Severja]. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1989. – 474 str. – (Obdobja ; 9).

Slavistična revija 37, št. 1–4 (1989), 494 str.

Član uredniškega odbora.

F

O Dostojevskem in iztekajočem se stoletju v Ljubljani : ob mednarodnem simpoziju, o »najprimernejšem prostoru zanj« idr. – Naši razgledi 38, št. 15 (11. 8. 1989), str. 448, 441.

G

Dr. Aleksander Skaza, izredni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze Edvarda Kardelja v študijskem letu 1987/88. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1989. – Str. 341–343.

Dr. Aleksander Skaza (Maribor, 14. 6. 1934). – V: Zbornik Filozofske fakultete v Ljubljani : 1919–1989. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1989. – Str. 165.

1990

A

Predstavitve pesnikov. – V: Antologija ruske poezije 20. stoletja. – V Ljubljani : Cankarjeva založba, 1990. – Str. 417–492.

Tisočletnica pokristjanjenja Rusije in nekatere dileme ruske literature : spominu Jožeta Koruze. – V: Znanstveno srečanje ob tisočletnici pokristjanjenja Rusije (1988 ; Ljubljana). Zbornik prispevkov. – Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1990. – Str. 15–25.

B

»Cilj pesnjenja je – sebe dati, a ne uspeh, ne prazen blišč« : zapis ob stoletnici rojstva Borisa Pasternaka. – Delo 32, št. 44 (22. 2. 1990), str. 13.

Portret.

»Novi val« oziroma »druga proza« v sodobni ruski literaturi osemdesetih let. – Literatura 2 št. 9 (1990), str. 66–67.

C

Jezik in slovstvo 35, št. 3–7/8 (1989/90), str. 45–200.

Glavni in odgovorni urednik.

Jezik in slovstvo 36, št. 1/2–3 (1990/91), str. 1–96.

Glavni in odgovorni urednik.

Slavistična revija 38, št. 1–4 (1990), 489 str.

Član uredniškega odbora.

F

Simpozij o ruskem simbolizmu na univerzi v Bergamu. – Jezik in slovstvo 36, št. 3 (1990/91), str. 92–95.

1991

B

Beseda ocenjevalca. – Delo 33, št. 142 (20. 6. 1991), str. 15.

O knjigi Franc Zadavec: Cankarjeva ironija.

V nekaj letnicah. – V: Boris Pasternak. – Ljubljana : Mladinska knjiga, 1991. – Str. 177–185.

C

Jezik in slovstvo 36, št. 4–7/8 (1990/91), str. 97–240.

Glavni in odgovorni urednik.

Jezik in slovstvo 37, št. 1/2 (1991/92), str. 1–44.

Član uredniškega odbora.

Slavistična revija 39, št. 1–4 (1991), 496 str.

Član uredniškega odbora.

F

Literarne vede in raziskovalna dejavnost na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. – Jezik in slovstvo 37, št. 1/2 (1991/92), str. 3–8.

G

Skaza, Aleksander. – V: Kdo je kdo za Slovence. – Ljubljana : FAGO, 1991. – Str. 234.

1992

A

Rezultati in problemi dosedanjega primerjalnega preučevanja ruske in slovenske literature do obdobja moderne. – V: Zborovanje slavistov ob stoletnici smrti Frana Miklošiča (1991 ; Maribor ; Ljutomer). Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi. – Ljubljana : Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1992. – Str. 138–146.

C

Jezik in slovstvo 37, št. 3/4–8 (1991/92), str. 45–248.

Član uredniškega odbora.

Jezik in slovstvo 38, št. 1/2–3 (1992/93), str. 1–112.

Član uredniškega odbora.

Slavistična revija 40, št. 1–4 (1992), 497 str.

Član uredniškega odbora.

G

Dr. Aleksander Skaza, redni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1990/91. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1992. – Str. 223–224.

1993

A

»Poema« v ponimanii i tvorčestve F. M. Dostoevskogo. – Slavistična revija 41, št. 2 (1993), str. 231–236.

Cir. – Povzetek. – O pomenu in funkciji pojma poema pri F. M. Dostojevskem.

»Poema« v ponimanii i tvorčestve F. M. Dostoevskogo : (k postanovke problemy). – V: Dostoevsky and the twentieth century : the Ljubljana papers. – Nottingham : Astra Press, 1993. – Str. 159–163.

Cir.

Poetika »romana« Alojza Rebule. – Primorska srečanja 17, št. 149 (1993), str. 669–673.

»Post-sodobno« aktualizirani F. M. Dostojevski. – Slavistična revija 41, št. 3 (1993), str. 407–414.

Razpravljanja Ljudmile Saraskine in Jurija Karjakina o Dostojevskem.

B

Poezija in proza v romanu Doktor Živago Borisa Pasternaka. – V: XI. Mezinárodní zjazd slavistov : zbornik resumé. – Bratislava : Veda, 1993. – Str. 487–488.

Zvestoba celovitemu razumevanju literature : zapis ob šestdesetletnici Rudolfa Neuhäuserja. – Slavistična revija 41, št.4 (1993), str. 597–600.

C

Jezik in slovstvo 38, št. 4–7/8 (1992/93), str. 117–310.

Član uredniškega odbora.

Jezik in slovstvo 39, št. 1–2/3 (1993/94), str. 1–106.

Član uredniškega odbora.

Slavistična revija 41, št. 1–4 (1993), 605 str.

Član uredniškega odbora.

F

Literary studies. – V: Science in Slovenia. – Ljubljana : The Ministry of science and technology of the Republic of Slovenia, 1993. – Str. 115–116.

Raziskovanje slovenske književnosti, književne teorije in primerjalne književnosti. – V: Konferenca o razvoju humanistike. – Ljubljana : Ministrstvo za znanost in tehnologijo, 1993. – Str. 29–31.

G

Dr. Aleksander Skaza, redni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1991/92. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1993. – Str. 222–224.

Skaza, Aleksander. – V: Kdo je kdo za Slovence. – Ljubljana : Založba FAGO, 1993. – Str. 208.

1994**A**

Nekatere posebnosti in funkcije zvočne instrumentacije proze v romanu Peterburg Andreja Belega. – Jezik in slovstvo 39, št. 4 (1993/94), str. 155–160.

Ritmizacija proze v romanu Peterburg Andreja Belega. – Slavistična revija 42, št. 1 (1994), str. 111–129.

»Svjataja Rus'« i »posil'nye soobraženija« »Kak nam obustroit' Rossiju?« A. I. Solženicyna. – Anthropos 26, international issue (1994), str. 127–134.

Cir. – Povzetek.

Zgodovina, literarna zgodovina in Boris Ejhenbaum : zapis ob spominu na profesorico Marjo Boršnik. – V: Individualni in generacijski ustvarjalni ritmi v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi : ob 10–letnici smrti Marje Boršnikove : mednarodni simpozij v Ljubljani od 24. do 26. junija 1992 pod vodstvom Toneta Pretnarja. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1994. – Str. 71–95.

B

Žlahtna usklajenost znanstvenega in pedagoškega delovanja Gregorja Kocijana : (zaposneli zapis ob šestdesetletnici). – Jezik in slovstvo 40, št. 1/2 (1994/95), str. 49–51.

C

Jezik in slovstvo 39, št. 4–7/8 (1993/94), str. 115–369.

Član uredniškega odbora.

Slavistična revija 42, št. 1–4 (1994), 642 str.

Član uredniškega odbora.

F

Program za študij ruskega jezika in literature na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani / [sestavili Aleksandra Dergane ... et al. ; uredil Aleksander Skaza]. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1994. – 84 str.

G

Dr. Aleksander Skaza, redni profesor za rusko literaturo. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1992/93. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1994. – Str. 190–192.

1995**A**

Mihail Mihajlovič Bahtin : mednarodni simpozij. – Delo 37, št. 253 (2. 11. 1995), str. 11–13.

Prispevek s simpozija z naslovom »Bahtin in humanistične vede«, ki je potekal v Ljubljani ob stoletnici rojstva M. M. Bahtina (1895–1975).

Tradicija Gogolja i Dostojevskoga i poema »Moskva–Petuški« Venedikta Erofeeva. – Vestnik Moskovskogo universiteta. Serija 9: Filologija 1995, št. 4, str. 26–31.

Cir.

Zapiski iz podtalja in »podtalje« F. M. Dostojevskoga. – V: Fedor Mihajlovič Dostojevskij: Zapiski iz podtalja. – Ljubljana : Karantanija, 1995. – Str. 147–198.

B

Akademik prof. dr. Bratko Kreft : (zapis ob devetdesetletnici). – Slavistična revija 43, št. 2 (1995), str. 107–110.

Neutrudni iskalec lepote – profesor Aleksandar Flaker : (nekoliko pozni zapis ob sedemdesetletnici). – Slavistična revija 43, št. 4 (1995), str. 491–502.

C

Slavistična revija 43, št. 1–4 (1995), 502 str.

Član uredniškega odbora.

G

Dr. Alekander Skaza, redni profesor. – V: Filozofska fakulteta, Ljubljana. Poročilo o delu Filozofske fakultete v Ljubljani Univerze v Ljubljani v študijskem letu 1993/94. – Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1995. – Str. 182–184.

Dr. lit. znan. Aleksander Skaza, dipl. fil., izr. prof. za rusko književnost. – V: Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev : 4. Knjiga, 1. del : 1977–1986. – Ljubljana : Univerza, 1995. – Str. 128–129.

S svojim prispevkom se pridružujeva čestitkam ob profesorjevem jubileju.

Sestavili Alenka Logar Pleško
in Anka Sollner Perdih
Filozofska fakulteta v Ljubljani

NAVODILA AVTORJEM

Prispevki za Slavistično revijo so v slovenščini, izjemoma tudi v drugih slovanskih in svetovnih jezikih. Avtor odda prispevek enemu od glavnih urednikov v dveh izvodih; na listu naj bo 30 vrstic. Dolžina razprave naj ne presega ene in pol avtorske pole (25 strani, tj. 45.000 znakov), ocene 12 strani (24.000 znakov), poročila 4 strani (8.000 znakov). Rokopis po možnosti oddati tudi na PC-jevi disketi, zapisan v formatu ASCII ali v katerem od urejevalnikov besedil za okensko okolje; mogoče pa ga je poslati tudi po elektronski pošti na naslov *slavisticna.revija@uni-lj.si*. Besedilo naj ne bo razlomljeno v strani in besede ne deljene. Navodila za tipkanje opomb, ležečega in polkrepkega tiska, vezajev, pomišljajev, narekovajev, naglašanih, nestandardnih znamenj ipd. dobi avtor pri tehničnem uredniku. – Sinopsis naj ne bo daljši od 8 vrstic. Slovenski povzetek, ne daljši od dveh strani, podaja rezultate razprave; uredniku se sporoči želeni jezik za prevod. V neslovenščini napisane razprave imajo povzetek v slovenščini. – Avtor naj priloži številko svojega žiroračuna, ime in naslov banke, pri kateri ima odprt žiroračun, naslov stalnega bivališča, ime inštitucije, na kateri dela, in naslov, kamor naj pridejo korekture. Če rokopis ni sprejet, glavni urednik avtorja pisмено obvesti. Ob izidu dobi avtor 20 separatov svoje razprave oziroma 10 primerov ocene.

Avtorju se stavijo še naslednje tehnične zahteve. Korekture svojega prispevka opravi v treh dneh. Pri tem in pri prečrkovanju tujih pisav se drži Slovenskega pravopisa 1994. – Slikovni material priloži na posebnih listih, vsako sliko s svojo številko, v rokopisu pa mora biti označeno, kam katera sodi; podnapisi k slikam so že v rokopisu razprave. – Ponazarjalni zgledi se podčrtavajo; polkrepki tisk je rezerviran za podnaslove in je označen z dvojno podčrtavo. Posebni znaki naj bodo označeni z barvnim svinčnikom, ob robu pa razločno izrisani. – Daljši navedki (nad 5 vrstic) naj bodo odstavčno ločeni od drugega besedila (navednice tedaj niso potrebne). Izpusti so v navedku označeni s tremi pikami v poševnem ali oglatem oklepaju; na začetku in na koncu citata so tropičja nepotrebna. – Besedilo opombe naj bo v članku na koncu v enem kosu. Zaporedna številka opombe stoji stično za ločili, ki sledijo temu mestu. – Literatura se navaja na kratek način v oklepaju v tekočem besedilu in v opombah, v daljši obliki pa v seznamu literature ali v seznamu navedenk na koncu razprave. Med besedilom se sklicujemo na dela takole: (Breznik 1934: 213), v seznamu navedenk pa navedek razvežemo:

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celje: Mohorjeva družba.

V seznamu literature je letnica neposredno pred navedbo strani. Članek v reviji se navaja takole:

Janko KOS: Problem časa v slovenski liriki. *Slavistična revija* XXXIX/1 (1991). 1–14.

V opombah so enote bibliografske navedbe ločene med seboj z vejicami:

¹ Anton BREZNIK, *Slovenska slovnica za srednje šole* (Celje: Mohorjeva družba, 1934), 16–18.

Na koncu vsake bibliografske enote je pika. Naslovi samostojnih izdaj so ležeče postavljeni. Zbirka se nahaja v oklepaju tik pred navedbo strani, založba se pri knjigah starejšega datuma opušča, prav tako tudi krajšava str. za stran. Naslovi v stroki znane periodike so okrajšani, tako je lahko tudi avtorjevo ime. Pri zaporednem navajanju več del enega avtorja v seznamu literature ali navedenk namesto imena in priimka napravimo dva pomišljaja. Kadar na isto leto pride več del istega avtorja, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede: 1944a, 1944b. Bibliografske navedbe naj bodo enotne.

Slavistična revija prihaja tudi na internet: <http://www.ijs.si/lit/sr.html>.

Bartholomäus (Jernej) Kopitar. Neue Studien und Materialien anlässlich seines 150. Todestages. Hg. Walter Lukan. Wien: Böhlau Verlag; Köln: Weimar, 1995. 338 str.

Jezik in čas. Zbornik. Zbrala in uredila Ada Vidovič Muha. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996. 325 str.

LEWASZKIEWICZ, Tadeusz: Łużycki przekłady Biblii. Przewodnik bibliograficzny. Warszawa: Instytut Sławiastyki PAN, 1995. 181 str.

MERŠE, Majda: *Vid in vrstnost glagola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Dela/SAZU, Razred za filološke in literarne vede), 1995. 356 str.

Registraturni načrt za namestniška in okrajna glavarstva na Kranjskem. Za objavo pripravila in prevedla Olga Pirh. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996. 70 str.

Slovenija v papeških listinah. Razstava Arhiva republike Slovenije. Glavni urednik France M. Dolinar. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996. 192 str.

III. Trubarjev zbornik. Prispevki z mednarodnega znanstvenega simpozija Reformacija na Slovenskem. Ljubljana, 9.–13. november 1987. Uredili Franc Jakopin, Marko Kerševan, Jože Pogačnik. Ljubljana: Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, Slovenska matica, 1996. 356 str.

Zapis in podoba. Razstava Arhiva Republike Slovenije ob 40-letnici osrednje slovenske konzervatorsko-restavratorske delavnice za papir in pergament. Katalog pripravili Jedert Vodopivec in Nataša Golob. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 1996, 95. str.